ÖMER BESÎM DİVÂNI

HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERİ

DİVÂNI'NIN İNCELEMESİ

Zafer BEŞLİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Afyonkarahisar
2007

ÖMER BESÎM DİVÂNI

HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERİ VE DİVÂNI'NIN İNCELEMESİ

Zafer BEŞLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Afyonkarahisar
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

ÖMER BESÎM DİVÂNI
HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERİ VE DİVÂNI'NIN İNCELEMESİ

Zafer BEŞLİ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2007

Danışman: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturan "Divân Edebiyatı", geniş bir coğrafyaya yayılmış milletimizin edebî zevkinin mührünü üzerinde taşır. Arap dünyasından Acem'e oradan da bize geçen bu edebiyat, milletimizin his dünyasında geniş bir yer bulmuş, yedi asır milletimizin dilinde ve gönlünde yaşamıştır.

Divan edebiyatı hakkında hüküm verebilmek için bu edebiyatın vücuda geldiği tarihsel dönemi, şairlerin sosyal yaşamlarını ve eserlerini ilmî değerlendirmeler ışığında ortaya koymak gerekir. Bu çalışmaların önemli bir yerini tutan tahlil çalışmaları bize yol gösterecektir.

Bu çalışmada XVIII. yüzyılda Kırım'dan İstanbul'a gelerek divan kâtipliği yapmış ve daha sonra hâcegândan olarak yaşamış Ömer Besim Efendi'nin, şiirlerinin transkripsiyonu ve incelemesi yapılmıştır. Eser tahlile tabi tutulmadan, önceki tahlil çalışmaları gözden geçirilmiş, bir bölümünün künyesi "Ön Söz" bölümünde verilen bu eserler model olarak benimsenmiştir. Şairin hayal dünyasını tespit etmek amacıyla eser baştan sona fişlenip, bu fişlerin tasnifiyle dört ana başlık elde edilmiş, bu bölümler de alt başlıklar altında incelenmiştir.

Çalışmanın "Sonuç" bölümünde eserin değerlendirilmesi yapılmış; faydalanılan eserler ve yazarları "Kaynaklar" bölümünde verilmiştir. Bir kültür araştırması olan bu tahlilin bu alanda yapılan çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlaması en büyük dileğimizdir.

ABSTRACT

ÖMER BESÎM'S LIFE, LITERARY CHARACTER, WORKS AND EXAMINATION OF HIS DIVAN

Zafer BEŞLİ
Turkish Language and Literature Department

Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

September 2007

Advisor : Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Divan literature which composes the important part of our cultural history, has the signet of pleasure literary of our nation who get around the large geography. This literature which came to Iran from the world Arabic culture and then came to us, welcomed by heart in the world sense of our people and lived in heart and in language of our people' live for seven centuries.

It is necessary to cansider the hıstorical period of thıs litereture's way of coming in to being and the social lives and Works of poets through scientıfic Works to make a judgement about Divan literature.

Analysis works which constitue an important part of these works, will guide to us.

In this study, the poems of Ömer Besîm Efendi who came to İstanbul from the Crimea in the 18 th century and worked as a secretory in Divan and then lived as hacegandan were transcribed and analysed. Before analysıng the Works, the previous analysıs were etamined and these analyses, some of theye analyses' brief curriculum vitaes were given in ıntroducıng part, are taken as a model. The work got index card from beginning to the end to define the poet's world of imaginatıon, and four principal headline were obtained by means of these index cards, and then these headlines were investigated under lower parts.

In the conclusian part of the study, there is work an evalvation of this work and the reference books and their authors were given in the references part. We wish thos analysis, which ıs a cultural resarch, will give some help the studıes made in this field.

ÖZGEÇMİŞ

Zafer BEŞLİ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2001 Dumlupınar Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Lise: 1996 İzmir Buca Lisesi

Ortaokul: 1993 İzmir Buca Necip Fazıl Kısakürek Ortaokulu

İlkokul: 1989 Ardahan Hanak Altınemek Köyü İlkokulu

İş/ İstihdam

2001–2002 Türkçe Öğretmeni / Canlar İÖO, Soma- Manisa

2002-2003 Yedek Subay Öğretmen / Sadiye Abdullah Tan İÖO, Hanak-Ardahan

2003-2007 Türkçe Öğretmeni / Canlar İÖO, Soma- Manisa

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Hanak/ Ardahan, 01 Şubat 1980   Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil : İngilizce

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

Arap alfabesinde yer alıp Türk alfabesinde yer almayan harfler şu şekillerle gösterilmiştir:

ʾ	ء
s̱	ث
ḥ	ح
ḫ	خ
ẕ	ذ
ṣ	ص
ż	ض
ṭ	ط
ẓ	ظ
ʿ	ع
ġ	غ
g	
ḳ	ق
k	ك
ñ	گ

KISALTMALAR

G : Gazel

Hz. : Hazreti

Haz. : Hazırlayan

K : Kasîde

M : Murabba

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

NP : Nafiz Paşa Kitaplığı

Prof. Dr. : Profesör Doktor

R : Rubâi

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TEV : Türk Edebiyat Vakfı

TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınları veya yayınevi

İÇİNDEKİLER **Sayfa**

İKİNCİ BÖLÜM: CEMİYET

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNSAN

BEŞİNCİ BÖLÜM: DİVÂN

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı, eski Türk edebiyatı, aruz edebiyatı gibi adlarla ifade edilen "Divân Edebiyatı", kültür tarihimizin önemli bir parçasıdır. Milletimizin ortaya koyduğu bu edebiyat birikiminin mahsullerinin çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmesi, kültürel bir hizmet olacaktır.

Divan şiiri, sanatı ve sanatçıları hakkında doğru sentezlere ulaşabilmek için bu alanın eserlerinin ilmî olarak ortaya konmasını sağlamak gerekir. Bu sanatın içeriğini bir köprü gibi geleceğe taşımak, bugün uzağında bulunduğumuz bu edebî tarzın kültür değerlerini aydınlatmak, geleceğimizin dünyasını hazırlamak, Türk şiirinin kaynaklarını yeni nesillere tanıtmanın bir görev olduğunu düşünüyoruz. Divan şiiri estetiğini ortaya koymak, ortaya çıkacak olan bu sanat estetiğinin yeni nesillerin his dünyasında yer bulmasını sağlamak, bu alanda çalışanların işi olsa gerektir.

Divân edebiyatını kuran ve zirveye ulaştıran üstat şairlerin yanında, tezkirelerde ikinci ve üçüncü derecede diye vasıflandırılan diğer şairlerin bu edebiyata ne gibi katkılarda bulundukları, edebî durumlarının ne olduğu kültürü ve bediî zevki nasıl besledikleri ortaya konulmalıdır. Çünkü bir edebiyatın tarihini, bediî zevk anlayışını, kültür unsurlarını sağlıklı bir şekilde tanıyabilmek ve yeni nesillere aktarabilmek, edebî eserlerin ortaya çıkarılmasına ve incelenmesine bağlıdır.

Bugün divan edebiyatı alanındaki çalışmalar, metin neşirleri, metin tahlilleri, metin incelemeleri, metin şerhleri adı altında yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalar daha çok dönemin tüm özelliklerini aksettiren, tanınmış, alanında şöhret bulmuş kişiler ve eserler üzerindedir. Biraz kenarda kalmış, kendini devlet erkânına tanıtamamış veya tanıtmak istememiş yine de mükemmel eserler ortaya koymuş şairler bir kenarda kalmıştır. Oysa bu şairlerin divanları tahlile tabi tutulmadığında klasik Türk şiirinin fotoğrafını tam olarak ortaya koymak mümkün olmayacaktır. Yani fotoğrafın bir kısmı eksik kalacaktır. İşte bizim çalışmamızı Ömer Besîm Divânı üzerinde yapmaya iten sebep budur.

İşte yukarıda sözü edilen gerekçelerden dolayı, danışmanım, Hocam Prof. Dr. A. İrfan AYPAY'ın tavsiyesi ve teşvikiyle, **"Ömer Besîm Efendi, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divânı'nın İncelenmesi ve Divânı'nın Yeni Harflere Çevirisi"** konusunu "**Yüksek Lisans Tezi"** olarak hazırladık.

Çalışmamızın başında **"Ön Söz"** ve **"İçindekileri",** daha sonra, metinde kullandığımız **"Kısaltmalar"**ı ve **"Transkripsyon Alfabesi"** n i verdik. **"Giriş"**te, Ömer Besîm Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eseri üzerinde durduk.

Tezimizin esası, **"Ömer Besîm Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eseri", "Metninin İncelenmesi", "Metin (Divânı'nın Yeni Harflere Çevirisi)"** başlıklı üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de, tezkirelerde çok az bilgi bulabildiğimiz şairimizin hayatını ortaya koymaya çalıştık. Beyit örnekleriyle verdiğimiz edebî şahsiyeti, Divân'ın tam bir tahlili değil, şairin edebî kıymetini ortaya koyabilecek kısa değerlendirme ve inceleme mahiyetindedir. Ayrıca eseri hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm'de metni incelemeye ve değerlendirmeye çalıştık.

Eseri incelemeye geçmeden önce bu alanda yapılan çalışmaları "Şeyhî Divanı'nı Tetkik (Ali Nihat Tarlan), Necati Bey Divanı'nın Tahlili (Mehmed Çavuşoğlu), Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası (Harun Tolasa), Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili (Cemal Kurnaz), Nev'î Divanı'nın Tahlili (Nejat Sefercioğlu)" tetkik edip kendi çalışma yöntemimizi oluşturduk. Yapacağımız bu çalışmanın yöntemini belirledikten sonra eseri baştan sona fişledik. Fişleme sonucunda ortaya çıkan malzemeyi "Din-Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat" adı altında dört ana başlıkta topladık. Bu ana başlıkları alt başlıklara bölerek şairin şiirlerini inceledik.

Üçüncü Bölüm'de şairin şiirlerinin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Metin hazırlanırken mecmualarda karışık halde verilmiş olan gazeller, tarihler, rubailer bir araya getirilerek belli bir sıraya konulmuştur. Ayrıca şiirlerin vezinleri tespit edilmiştir. Bu bölümün sonuna şaire ait mektupları ve Farsça gazellerinin nesre çevrilmiş şekillerini de koyduk.

Şaire ait müstakil bir divân bulunmamaktadır. Her iki mecmuada yer alan şiirleri inceleyerek Besîm'e ait olanları seçtik. Bunları tasnifleyerek bir divân haline getirdik. Divân haline getirirken şaire ait şiirlerin hangi mecmuaya ait olduğunu varak numarasının yanında gösterdik. Bu mecmuaları kısaltmalarda NP1019 ve NP1521 şeklinde gösterdik.

Sonuç bölümünde çalışmamızın kısa bir değerlendirmesini yaptık. Son olarak çalışmamızda faydalandığımız eserlerin listesini sunduk.

Bu çalışma sırasında azami titizlik göstermemize rağmen hata ve eksiklikler mutlaka olacaktır. Yine de bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunacağı umudunu taşıyoruz.

Bu çalışmamda bana destek veren eşime, teşvik ve yardımlarını gördüğüm danışman hocam Sayın Prof. Dr. A. İrfan AYPAY Beyefendiye teşekkürü bir borç bilirim.

Zafer BEŞLİ
Soma–2007

GİRİŞ

ÖMER BESİM'İN HAYATI, ESERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ

a- HAYATI:

Ömer Besîm, XVIII. yy. şairlerindendir. Asıl adı Ömer'dir. Kırım'dan İstanbul'a gelerek ilim tahsil etmiştir. Kethûdâ kaleminde yetişip hâcegândan oldu. Silahdar kâtipliği başta olmak üzere çeşitli memuriyetlerde bulundu.

Besîm'e ait en geniş bilgi Râmiz tezkiresinde bulunmaktadır:

Ol şair-i ma'ârif-perverin nâm-ı nâmileri 'Ömerdir. Çabük-süvar-ı saha-i kemâl olan zât-ı 'adimü'l-misalleri diyâr-ı Kırım'dan zuhûr ve ablak-ı fikri vâsıl-ı ser-menzil-i fehm ü şu'ûr oldukda kân-ı 'irfân ve makarr-ı dâniş-verân dârü'l-hilâfetü'l-'aliyye olan dârü's-saltane İslâmbolu'l-mahmiyyeye konak konak şitâbân ve dâhil-i şehr-i nigerân olup tahsil-i ma'ârif-i bî-hisâb ve ba'z-ı kibâr-ı enamın da'iresine intisab itmekle zât-ı bâlâlarının müstahikk oldığı lutfa sezâ-vâr olmağla kethüdâ-yı sadr-ı a'zam hulefâları silkine idhâl ve ba'dehu vücuh-ı hacegânı divân-ı hümayuna duhûl idüp kat'-ı merâtib silâh-dâr kitâbetine nâ'il olmuşlardır. El'ân miyâne-i küttâbda kalem-misâl-i dâniş ü kemâl ile alem ve vâdi-i şi'r ü inşâda müsellem şu'arâ-yı 'asrımızdan Fârisi vü Türkî eş'âr-ı dürer-bâra pür-iktidar çille-giriftar bir şa'ir-i celilü'lmikdârlardır. Âsârlarından bu gazel-i bî-nâzîrleri irsâl-i ʾabd-i fakir buyurmalarıyla keşîde-i silk-i tahrîr olunmuşdur.[1]

Tam olarak ne zaman doğduğu bilinmeyen şair, 27 Cemaziyeelevvel 1196/ 10 Mayıs 1781'de vefat etti. Eyyub Sultan Türbesi'nin ardına defnolundu.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Es'ad Tezkiresi, Tuhfe-i Naili, Sicill-i Osmanî, Türk Şairleri ve TDEA'da da Besîm'e ait bilgilere rastladık. Ancak bu bilgilerin de Râmiz tezkiresindekilerle aynı olması onların da bilgileri bu kaynaktan yararlanarak verdikleri kanaatine vardık. Ayrıca Kırım Mü'ellifleri[2] adlı eseri de inceledik orada da şaire ait herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

---

[1] Râmiz, Âdâb-ı Zurâfâ,37-38.
[2] Mehmet SARI, Kırım Mü'ellifleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

c- ESERİ:

Besîm'in yazmış olduğu şiirler Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Nafiz Paşa1019, Nafiz Paşa 1521) iki mecmuada yer almaktadır.

Her iki mecmua toplam 138 sayfadan oluşmaktadır. Bu mecmualarda bulunan Fıtnat, Hayri Efendi, Sāib gibi şairlere ait şiirler okunmadı. 89 sayfanın bulunduğu Nafiz Paşa 1521 numaralı kitaplıktaki şiirlerin 78 tanesi Besim'e aittir. 49 sayfanın bulunduğu Nafiz Paşa 1019 numaralı kitaplıktaki şiirlerin 33 tanesinin Besîm'e ait olduğu tespit edilmiştir.

İncelediğimiz şiirlerinde de şairin kendisine ait herhangi bir eseri veya başka şiirleri olduğuna dair bir bilgiye de rastlanamamıştır.

c- EDEBÎ ŞAHSİYETİ:

Besîm nazım şekli olarak daha çok gazel ve rubâ'î kullanmıştır. Ayrıca kaside türüne ait şiirleri ve tarihî kayıtlara ait şiirleri vardır. Bu da onun bulunduğu konum itibariyle olsa gerek.

Yaşadığı dönem ve bulunduğu görevler dolayısıyla çok fazla eser vermemiştir. Bu durum da onun tam bir divan oluşturamamasına ve tanınmış bir şair olamamasına neden olmuş olabilir.

Özellikle silahdâr kâtipliğine yükseldikten sonra şiir ve inşa alanında eşsiz şiirler kaleme aldığı dile getirilmiştir. Böylece asrının Farsça ve Türkçe şiirler yazan şairleri arasına girmiştir. Eşsiz gazellerinin yazıya geçirilmesi gerektiği konusunda kendisine gönderme yapılınca yazdığı eserleri yazıya geçirmiştir. Bunu da şu gazeliyle dile getirmiştir:

Cism-i ḫāki ile tevfīḳ olınur mı beyni
İstemez cevher-i dil vażʿ-ı metā vü eyni

İtme iġmāż-ı ʿayın zümre-i ʿuşşāḳuñ eger
ʿAynıdur lücce-i pür-cūş dinilse ʿaynı

Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā nüsḫa-i kübrā insān
İtse iḥrāz ʿaceb mi şeref-i kevneyni

Gider ey sāḳī-i gül-çehre amān luṭf eyle
Ṣayḳal-ı cām-ı muṣaffā ile dilden reyni

İder işrāb Besīmā şuʿarā-yı dehre
Nāve-i kilk ü devātum merace'l-baḥreyni s. 202 G. 15 B. 1–5

Divânda kullanılan kelime bazındaki redifler ve bu rediflerle yazılan gazeller şunlardır:

<u>Redif</u>

Bî-nemek (23b)

Bir gün (20a)

Bozar (18a)

Düşmen (24b)

El çekdük (18b)

Gerek (19b)

Gibi (17b)

Göstersün (18a)

İçinde (16a)

İder (23a)

İder (27a)

Meh-tâb (16a)

Olur (28b)

Olur (37b)

Olur (41a)

Reng (22b)

Sandum (25b)

Tevhîd (16b)

Yazar (20a)

Besîm'in kullandığı aruz kalıpları ve bu kalıpların kaç kez kullanıldığı aşağıya çıkarılmıştır:

Vezin Kalıbı:

1-*Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün*	21
2-*Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün*	24
3-*Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün*	3
4-*Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün*	16
5-*Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün*	8
6-*Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün*	11
7-*Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün*	1
8-*Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün*	1
9-*Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün*	1
10-*Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün*	1
11-*Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün*	2

Yukarıda da görüldüğü üzere Besîm en çok "Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün ve Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün" kalıbını kullanmıştır.

Besîm yazmış olduğu şiirlerde aruza son derece hâkimdir. Çok az beyitte aruz kusuru görülür. Şiirlerde halledilmeyecek derecede (imale, zihaf, med gibi halledilebilenler değil) vezin sorunu bulunan mısralar bir arada gösterilmiştir.

Aruz kusurlarının bulunduğu beyitler aşağıya çıkarılmıştır:

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

Duʿāya başla ṣıdḳ-ı ḫulūṣ-ı ḳalbile zīrā

Semāvātuñ müheyyādur bütün āmīne sükkānı s.167 K.1 B.43

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

Pesendīde-şiyem ʿālī-himem fāżıl-efḫam

Semiyy-i mefḫar-i ʿālem emīn-i devlet-i ʿulyā s.193 T.22 B.7

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

Kesmem ümmīdüm efendim merḥamet ü cūduñdan

Eyledümse ne ḳadar cürm ü ḫaṭāyā-yı vebāl s.175 K.4 B.49

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

Müşg-zār-ı Ḫoten meftūnı sevdā dāġ-dārıdur

Ḫaṭā itdüm didüm çīn-i ḫaṭ-ı nev-misk-i ezferdür s.198 G.7 B.2

Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün

Naṭʿ-ı şaṭranc-ı maḥabbetde göñül ḳaldı piyāde

Ruḫsūde iken dergeh-i dildāra fütāde s.205 G.21 B.1

Fehm eyle Besīmā ki cihān lehv ü luʿbdur

Evḳātuñı ḥaṣr eyle hemān ẕikr-i Ḫudā'da s.206 G.21 B.5

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

Laʿl dimek lebine bir laṭīf mesʾeledür

Muḥassenāt-ı bedīʿiyyede müşākeleden s.212 G.32 B.1

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

Ḥayretle nuṭḳ idemez deng ü lāl olur

Her kim Besīm vāḳıf-ı rāz-ı nihān olur s.212 G:33 B.4

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

Dām-ı şikenc-i ʿālem şikārıdur

Dāne o dām-ı fitneye ḫāl-i ʿiẕārıdur s.213 G.34 B.1

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

Şems-i tābān-ı şehenşāh-ı cihāndur ḥaḳḳā

Ṣadr-ı vālā-güheri midür münīr-i enver s.177 T.2 B.7

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

Lāle müşār olmayıcaḳ lāl olurimiş

Ḥaẕf-i żamīr-i lāle nev-daʿvāya dāl olur s.214 G.36 B.3

Raġbetler yere olsa eger naẓmuña Besīm

Her bir kelāmı lāle[-i] bāġ-ı maḳāl olur s.214 G.36 B. 7

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

Zinhār meclis-i rindāna girme ey keder

Girme ṣaḳın ki başuña çatlamaya ḳabaḳ s. 218 R.8 B.1

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

Ümīd budur ki bu Devlet-i ʿAliyye'dür çünki

Bulur şeref nisbetüñle neşv ü nemā s.220 R.16 B.2

Şiir anlayışı:

Sanat anlayışı ve şiirle ilgili görüşlerini ise beyitlerinde dile getirmiştir. Biz de bu beyitlerden hareketle sanat ve şiirle ilgili görüşlerini açıklamaya çalıştık.

Şair, kendi kalemini gül bahçesinde sürekli olarak inleyen güzel sesli ve cazibeli bülbüle benzetmektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür
Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Şair, mana sırlarını gazellerinde topladığını dile getirmiştir. Bunu da kültürlü kişilere hediye ettiğini ifade etmektedir.

Güşāde bir ġazeldür cāmiʿ-i esrār-ı maʿnādur
Besīmā eyledüm ihdā ʿumūmen ehl-i ʿirfāna s.196 G.2 B.5

Şiirlerinin inci yağdıran kubbeye asılmasını istiyor. Bu sayede şiir erbabı inciden gerdanlık nasıl olurmuş görsün. Şair, bu beyitte şiirlerini inciye benzetmektedir. Ayrıca kubbede asılı şiirleri görünce Ülker yıldızına benzetmiştir.

Besīm āvīze itsün ṭāḳına şiʿr-i dürer-bāruñ
Felek erbāb-ı naẓma ʿıḳd-ı mürvārīd göstersün s.200 G.10 B.5

Felek āvīze itmiş ṭāḳına şiʿr-i dürer-bārum
Olınca şaʿşaʿa-pīrā Besīm ʿaḳd-i Peren ṣandum s.210 G.28 B.10

Kötü kişilerle sohbet etmeyi baykuş ile bülbülü birlikte hapsetmeye benzetmektedir.

Müşkil imiş ṣoḥbet-i nā-cinse olmaḳ mübtelā
Bülbül-i gūyāyı ḥabs itmek gibidür būmile s.201 G.13 B.3

Şiirin güzel görünmesinin sebebi gönlün güzel olasıdır. Yoksa tasalı gönülle parlak şiir bir arada bulunmaz.

İncilā-yı ḥüsne bāʿiṡ ṣafvet-i āyīnedür
Şiʿr-i rengīn āşinā olmaz dil-i maġmūmile s.210 G.13 B.4

Şair, kalem ve divitinin dünyanın şairlerine merace'l-bahreyni "iki denizi salıverdi." hatırlattığını dile getiriyor.

İder işrāb Besīmā şuʿarā-yı dehre
Nāve-i kilk ü devātum merace'l-baḥreyni s.203 G.15 B.5

Ölçülü söz söylemeyi gül bahçesindeki servilere benzetmektedir.

Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda
Serv-i mevzūn-ı süḫan her mıṣraʿ-ı eşʿārına s.203 G.16 B.5

Gönül okşayan şiirin kinaye, tevriye, cinas gibi sanatlarla değil düzgün sözlerle olması gerektiğini söylüyor.

Kināye tevriye tecnīsile hemān olmaz
Edā-yı şiʿr-i dil-ārāda insicām gerek s.203 G.17 B.3

Kaleminin bir damlasının bile neşe vermesine şaşılmaması gerektiğini söylüyor. Çünkü sevgilinin dudağını anlatmak her zaman yeni şiir yazmak gibidir.

Neşʾe-zā olsa ʿaceb mi reşḥa-i kilk-i Besīm
Dem-be-dem vaṣf-ı leb-i dilberde şiʿr-i ter yazar s.205 G.19 B.5

Güzel söyleyişli şair çok olsa da meziyetli olanı azdır.

Besīm şāʿir-i ḫōş-gū egerçi vāfirdür
Saña ʿadīl mezāyā-şinās nādirdür s.206 G.22 B.5

Kaleminin cızırtısını bülbül işittiğinde o güzel sese düşman olmaktadır.

Besīmā'nuñ ṣarīr-i ḫāmesin gūş itdi mi bülbül
Ser-ā-pā gūş olub gül gibi olmaḳda nevā düşmen s.209 G.27 B.10

Şiirine rağbet olsa her bir sözü her yörenin söyleyiş bağının lâlesi olur.

Raġbetler yöre olsa eger naẓmuña Besīm
Her bir kelāmı lāle[-i] bāġ-ı maḳāl olur s.214 G.36 B.7

Kaleminin mürekkebinin güzellerin koku duyularını, gönül çekici şiirinin de Süreyya yıldızını mahcup edeceğini söylüyor. Ayrıca kaleminin tek bir damlasının iri bir inci kadar değerli olduğunu dile getirmektedir.

İderken reşḥ-i ḫāmem şāmme-i ḫūbānı şermende
Daḫi lüʾlüʾ-i naẓm-ı dil-keşüm ʿıḳd-ı S̱üreyyā'yı s.191 T.21 B.17

Dem-ā-dem nevk-i kilki gevher-efşān-ı belāġatdür
Sezādur olsa her bir reşḥası bir dürre-i yektā s.193 T.22 B.15

Kalemi nesrin temellerini kursa, onun çekici şekillerini de Utarit yıldızının koyması gerektiğini söylüyor.

Eylese ḫāmem eger vażʿ-ı esās-ı inşā
Eyler eşkāl-i dil-ārāsın ʿUṭārid teʾsīs s.221 R.17 B.1

Güzel sözlü kalemim olayları yazsaydı devlet vakalarını basılmış kadar güzel yazardı.

Vaḳʿa-i devleti maṭbūʿ iderdi taḥrīr
Kilk-i ḫōş-gū-yı Besīm olsa eger vaḳʿa-nüvīs s.221 R.17 B.2

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN – TASAVVUF

A. DİN

I. ALLAH

Dîvânda, Allah'ın bizzat kullanılan, işaret edilen isim ve sıfatları şunlardır: "Allah, Hüdâ, Rab, İlâhi, Ma'bûd, Hâlık, Hakk, Lem yezeli, Alîm, Hakîm, Rahîm, Hakk, Hazret-i Hak, Bâri, , Allâm, Mecîd, Rabb-i Müte'âl, Mevlâ, Ḳādir-i yektā, Yezdâni ." En çok Mevlâ, Hak, Hudâ isimleri kullanılmaktadır.

Besîm, Allah'ı İslam akîdesine göre düşünür. O kudret sahibi ve yoktan var edicidir. O (Allah) birdir. Kâinattaki her şey Allah'ın birliğine işaret eder.

Kâinat sayfasına harf harf dikkat et. İçinde hep Allah'ın birliğine işaret var.

Diḳḳat idegör ḥarf-be-ḥarf nüsḫa-i kevne
Hep vaḥdet-i Mevlā'ya işāret var içinde s.196 G.3 B.2

Bütün varlıklarda Allah'ın birliği görünür. Yaratılmış olanlar O'nun birliğinin görünme yerleridir.

Baḳılsa vaḥdet-i Ḥaḳ cümle şeyde ẓāhirdür
Mükevvenāt ḥaḳīḳatde hep meẓāhirdür s.206 G.22 B.1

Yaratılmış olan her şeyde Allah'ın varlığını gören secdeye kapanır O'na şükreder.

Her şeyde kim ki cilve-i Ḥaḳḳ'ı şühūd ider
Levḥ-i cebīn-i ʿömrini vaḳf-ı sücūd ider s.211 G.30 B.1

Kimsesiz, zavallı biçareleri kudret eliyle saklayan, sevgiliye kavuşma lutfunu veren Allah'tır.

Meded-resdür aña ervāḥ-ı yār-i enbiyā her dem

Muʿīn ü dest-gīridür hemīşe ḳādir-i yektā s.180 T.8 B.10

Dîvân şâirine göre kâinat bir kitab-ı hikmet, kâtibi de Allahtır.[3] Besîm bunu şu şekilde ifade eder: Ezel sayfasının ressamı, bâkî ve ebedî olan, kudret sırrının yaratıcısı Allah'tır. İlahi sırlar bazen yeryüzündeki insanlara verilir.

O şāhenşeh müʾeyyed mecd ü şevketle müʾebbeddür

Cihānuñ ġavs̱ ü ḳuṭbı maẓhar-ı esrār-ı Yezdānī s.166 K.1 B.35

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın hiçbir şeyi boşa yaratmadığını[4] ifade eden ayetler vardır. Şâir bunu beyitlerine şöyle taşır: Hikmetiyle, düzgün tertipli ve güzel yaratıcı olan Allah dünyada insanları farklı farklı, basamaklar şeklinde yaratmıştır.

Kerem sahibi, diri, canlı ve kudretli olan Allah melekleri kendine hizmet etsin diye yaratmıştır.

Derecāt üzre idüp ʿālemi īcād Ḫudā

Cümlenüñ tāc-ı seri oldı selāṭīn-i ümem s.171 K.4 B.3

Allah'ın yapan kalemi, vücudun levhasına her dem binlerce nakış ve resim yazar bozar.

Levḥ-i vücūda ḫāme-i ṣunʿ-ı Ḫudā Besīm

Her dem hezār naḳş u nigārı yazar bozar s.200 G.11 B.5

İnsan, Allah'ın nurunun belirdiği yerdir. Allah kâinattaki nurunu insan üzerinde gösterir. Bu nura eren insan iki dünyanın şerefine ulaşabilir. Allah insanı her olgunluğa ulaştırmıştır. Alnında O'nun feyzinin nuru dolaşır.

Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā nüsḫa-i kübrā insān

İtse iḥrāz ʿaceb mi şeref-i kevneyni s.202 G.15 B.3

---

[3] A. Sırrı LEVEND, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul-1984: 88

[4] Kur'ân 3/191 (Sen bunları gayesiz yaratmadın)

Ḫulāṣa her kemāle maẓhar itmiş ḥażret-i Bārī
Cebīninde temāşā eyle nūr-ı feyż-i Mevlā'yı s.171 K.3 B.16

Dünyanın geçici olduğunu, vakit geçirmeden onun zikredilmesi gerektiği anlatılır.

Fehm eyle Besīmā ki cihān lehv ü luʿubdur
Evḳātuñı ḥaṣr eyle hemān ẕikr-i Ḫudā'da s.206 G.21 B.5

Kul, Allah'ı her nefeste şükretse bile yetersiz kalır. Çünkü onun verdiği ihsan çok fazladır. O lütfedicidir. İnsan kendisine yapılan iyiliklere teşekkür etmelidir. Allah insanı şerefle dünyanın gözü eyledi.

ʿAṭā-yı Ḥaḳḳ'a eger her nefesde şükr itse
Yine edā-yı sipāsında bende ḳāṣırdur s.206 G.22 B.2

Eyleyüb cilve yine luṭf-ı cenāb-ı Mevlā
Cümleyi eyledi müstaġraḳ-ı envāʿ-ı ṣafā s.167 K.2 B.1

Besīmā yüz sürüb dergāh-ı Mevlā'ya duʿā eyle
Teşekkür eyle ḥaḳḳuñda olan luṭf-ı firāvānı s.165 K.1 B. 18

Hezār ḥamd cenāb-ı Ḫudā'ya insānī
Şerefle eyledi çeşm-i cihānuñ insānı s.173 K.4 B.20

Allah sevgisi hiçbir ortağı kabul etmez. Hak yolcusuna masiva düşman olur.

Ḳabūl itmez maḥabbet şirketi bir vechile cānā
ʿAceb mi sālik-i Ḥaḳḳ'a olursa mā-sivā düşmen s.209 G.27 B.4

İhtiyacı olanlar onun dergâhına müracaat ederler. Bunu da secde ile yaparlar. Kalem de bunu yalvarma sayfası üstüne yazdı.

Dergeh-i Ḥaḳḳ'a olub secde-güẕār-ı ḥācāt
Eyledi levḥ-i niyāz üstine taḥrīk ḳalem s.173 K.4 B.18

Yüce Allah'ın bereketi derecelidir. İnsanı yeryüzünün halifesi yapmıştır.

Merātib üzre olub feyż-i ḥażret-i Mevlā
Ḫalīfe eyledi rūy-ı zemīne şāhānı s.173 K.4 B.23

Allah gören ve gözetendir.

Olub ṣafā ile dāʾim serīr-i ḫānīde
Cenāb-ı Ḥaḳ ola her ḥālde nigeh-bānı s.174 K.4 B.40

Yardımcısı Yüce Allah olanın işlerinin olması kesindir.

Muʿīni ḥażret-i Ḥaḳ yāveri feyyāż-ı muṭlaḳdur
Umūrında muḥaḳḳaḳdur aña tevfīḳ-ı Rabbānī s.165 K.1 B.15

Varlık âlemindeki her şey Allah'ın işlerinin aynasıdır.

ʿĀlem-i kevne baḳub ʿibretile seyr eyle
Cümle mirʾāt-ı şuʿūnāt-ı Ḫudā'dur yekser s.176 T.1 B.2

Allah ilahi sırların sahibidir.

O şāhenşeh müʾeyyed mecd ü şevketle müʾebbeddür
Cihānuñ ġavs̱ ü ḳuṭbı maẓhar-ı esrār-ı Yezdānī s.166 K.1 B.35

Divânda bunların dışında Allah, kasideler ve bazı gazellerin duâ biçimindeki beyitlerinde ilâhi bir güç olarak kendisinden yardım dilenen, affına sığınılan yaratıcı olarak düşünülür.

II. MELEKLER

Besîm'in divânında meleklerin kullanılan ve işaret edilen isimleri; "melek, melekiyyü'ş-şiyem, kudsiyân dir. Beyitlerde sevgili ve övülen için benzetme unsuru olarak kullanılır. Melek mefhumu müstakil olarak işlenmez. Melek kelimesi benzetme amaçlı kullanılmıştır.

Meleklerin kanatları, kâinatın lideri olan Peygamber Efendimizin eşiğinin süpürgesidir.

Ḫāk-rūb-ı āsitānuñdur cenāḥ-ı ḳudsiyān
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri s.163 M.1 B. 6

Seçilmiş kişi olan vezirin melek huylu olduğu dile getirilmiştir. Vezir iyilik ve üstünlüğü yönüyle meleğe benzetilmiştir.

Kān-ı luṭf u kerem ʿAbdullāh Aġa kim oldur
Ketḫudā-yı melekiyyü'ş-şiyem-i ṣadr-ı güzīn s.182 T.11 B.6

Meleklerin gökte bulunduğu, iyilik yapanları alkışladığı anlatılmış.

Felekde itdi melekler ṭaraf ṭaraf sābāş
ʿUmūm ehl-i cinān içre oldı sūrile ʿīd s.187 T.16 B.9

a. Cebrâil (Cibril)

"Rūḥ-ı ḳudsī" [5] de denilen ve Allah'a en yakın dört büyük melekten biri olan Cibril, beyitte dostluğu yönüyle ele alınır.

Burada da Cebrail'in dostluğuna vurgu yapılmıştır. Padişahın onunla gerçekten bir dostluğu olduğu vurgulanmıştır.

Baña âyine-i zānūda oldı yek-be-yek ḥoşnūd
O şâhuñ rūḥ-ı ḳudsī ile vardur ülfeti ḥaḳḳā s.180 T.8 B.9

---

[5] A. Lütfi KAZANCI, İslâm Akâidi, Marifet Yay., İstanbul-2004: 96

III. DÎNÎ KİTAPLAR

Besîm'in divânında ilahî kitaplardan sadece Kur'ân-ı Kerim'den söz edilir. Diğer mukaddes kitaplardan bahsedilmez.

a. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân, Hz. Peygambere vahiy yoluyla gönderilen ve Hz. Peygamberden sonra nesilden nesile tevatür yoluyla nakledilen, Mushaflarda yazılı bulunan ilâhî bir kitaptır.[6]

Dîvânda, "Kur'ân, sırr-ı Ḳurʾān-ı ʿazīm, naṣṣ-ı Ḳurʾān, nūr-ı Ḳurʾān-ı mübīn, Mebdeʾ-i muṣḥaf" adlarıyla zikredilen Kur'ân, insanlığa inen son kitap olması, insanlığa mutluluk getirmesi, ondaki ayetlere uyarak işlere başlanması, ayetlerindeki manaların büyük sırlarla dolu olması yönleriyle ele alınır.

Ḫaṭṭ-ı taʿlīḳ ile ya besmele midür eyler
Mebdeʾ-i muṣḥaf-ı zībende-i sāli yaḳīn s.182 T.11 B.3

Zīver-i taḫt-ı ḫilāfet maẓhar-ı ḫulḳ-ı kerīm
Maʿnī-i āyāt-ı raḥmet sırr-ı Ḳurʾān-ı ʿazīm s.183 T.12 B.1

İḳtidā-yı naṣṣ-ı Ḳurʾān eyleyüb emr eyledi
Bedʾ-i bismillāh ide şeh-zādesi Sulṭān Selīm s.183 T.16 B.6

Ḥākī-i ḥulḳ-ı ʿaẓīmüñ nūr-ı Ḳurʾān-ı mübīn
Nāzil-i şān-ı kerīmüñ raḥmete'l-lil-ʿālemīn s.163 M. 1 B.7

[6] Lütfi ŞENTÜRK., Seyfettin YAZICI, Diyanet İslâm İlmihali (3. baskı), Ankara-1997, TDV Yay.

IV. ÂYETLER VE HADİSLER

Kur'ân ve hadis Dîvân Edebiyatı'nın kaynaklarındandır. Âyetler ve hadisler bu alanda eser veren bütün sanatçılar için ilham kaynağıdır. Âyet ve hadisler dîvân şâirleri tarafından mealen, aynen veya telmih yoluyla eserlerinde malzeme olarak kullanılır.[7]

Besîm'in divânında âyetlere daha çok iktibas mahiyetinde rastlanır. Bu âyetler kısmî iktibas yoluyla verilir. Âyetler verilirken bütünüyle değil, birkaç kelimeyle zikredilir. İktibas edilen âyetler vezin dolayısıyla arttırılıp eksiltilir.

Ay, urcûn("eğri hurma sapı" anlamında Yasin suresi 39. ayetten iktibas) sırrının menzillerini geçerek ışık mürekkebiyle gönül sayfasını yazar.

Besīmā eyleyüb ḳaṭᶜ-ı menāzil sırr-ı ᶜurcūnı
Midād-ı nūrile levḥ-i dile taḥrīr ider meh-tāb s.197 G.4 B.7

Kalem ve divitin teknesi, dünyanın şairlerine merace'l-bahreyni ("iki denizi salıverdi" anlamında Rahman suresi 19. ayetten bir alıntı.) gösterir.

İder işrāb Besīmā şuᶜarā-yı dehre
Nāve-i kilk ü devātum merace'l-baḥreyni s.203 G.15 B.5

Sevdalı gönül, kıvrım kıvrım kâkülünü anlatırken şaşkınlıkla leyl suresini ezber yazar.

Kākül-i ḫam-der-ḫamı vaṣfında pīç ü tābile
Sūre-i leyli dil-i sevdā-zede ezber yazar s.204 G.19 B.4

Akınla düşmanına yağmur gibi ok attıkça siccil taşı nüktesini sağlamlaştırır. Burada ise "Fil suresinden" iktibas yapılmıştır.

İder ḥicāre-i siccīl nüktesin tescīl
Aḳınla ḫaṣmına atdukça tīr-i bārānı s.174 K.4 B.32

---

[7]A. Sırrı LEVEND, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul–1984 Enderun Kitabevi.

Yüce Allah atasının sırrını fatiha mazhar edip, ömür uzunluğuyla yaşatsın. Allah'ın atalarını Fatiha suresindeki sırra mazhar etmelerini istiyor.

Ḥażret-i Ḥaḳ sırr-ı ceddi fātiḥa maẓhar idüb
Ṭūl-ı ʿömrile muʿammer eyleye Rabbü'l-verā s.185 T.13 B.17

Gerçekten, ve'l-kalem ayetinin şereflendirmesinin mazharı kalemdir. Anlam âleminin gönül alan çevirmeni kalemdir. (Kalem suresinden iktibas yapılmıştır.)

Ḳalemdür maẓhar-ı teşrīf-i naṣṣ-ı ve'l-ḳalem ḥaḳḳā
Ḳalemdür tercemān-ı dilsitān-ı ʿālem-i maʿnā s.192 T.22 B.1

V. PEYGAMBERLER

Dîvân edebiyatında peygamber kıssalarının önemli bir yeri vardır. Ömer Besîm'in divânında dört peygamberin ismi zikredilir. Divânda bu peygamberlerin kıssâlarına telmihlerde bulunulur. Hasret ile Hz. Yâkup, can bahşetmesiyle Hz. İsâ beyitlere konu edilir.

Divânda en çok zikredilen peygamber Hz. Muhammed'dir. Son peygamber olması, kâinatın onun yüzü suyu hürmetine yaratılması, bütün insanlığın peygamberi olması yönleriyle anlatılır. Peygamberimiz adına müstakil olarak bir "Na't-ı Şerif " vardır.

a. Hz. Yakûb

Besîm'in divânında Yakûb peygamber bir beyitte, hasret çekmesiyle ele alınır. Yakûb peygamber oğlunun kanlı gömleğine yüz sürerek ona olan sevisini ve hasretini dile getirir.

Dünyanın gül bahçesini gül gömleklinin görünmesi sandım. Zamanın inleyen bülbülünü hüzün evinde oturan sandım. (Hz. Yusuf ve Hz. Yakup kıssasına telmih var.)

Gülistān-ı cihānı cilve-i gül-pīrehen ṣandum
Hezār-ı zār-ı dehri sākin-i beytü'l-ḫazen ṣandum s.209 G.28 B.1

b. Hz. İsâ

Nefesi ile hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi yönleriyle ele alınan Hz. İsâ, iki beyitte Mesîh adlarıyla konu edilir. "can-bahş-ı ruh , feyz-i nutk" ifadeleri onun nefesinin ölüleri diriltmesi, can bahşedici olmasındandır.

Hazret-i İsa'nın eserlerinden cana can katan, can bağışlayan nefestir: Konuşmasının manevî gıdasıyla binlerce gam ölüsü dirilir.

Olur iḥyā hezārān mürde-i ġam feyż-i nuṭḳıyla
Dem-i cān-baḫş-ı rūḥ-efzā-yı ās̱ār-ı Mesīḥā'dur s.170 K.3 B.10

Konuşmasının bereketiyle binlerce üzüntü ölüsünü diriltir. Can veren nefesi Mesiha'nın yaptıklarını yapar.

Olur iḥyā hezārān mürde-i ġam feyż-i nuṭḳıyla
Dem-i cān-baḫşı icrā eyler ās̱ār-ı Mesīḥā'yı s.170 K.3 B.10

c. Hz. Muhammed

Besîm'in divânında Hz. Muhammed'i öven sekiz beyitlik bir na'ttır. O hamd ü sena olunmuş, övülmüş, seçilmiş anlamlarında Hz. Mustafa'dır.

Dünya ve dokuz felek Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. O kâinat madenin sermayesidir. Kâinatın lideri, gerçeğin cevher saçıcısıdır. Yüce Kur'an'ın nuru.

NAʿT-I ŞERĪF

Kâinatın madeninin sermayesi senin zâtının incisidir. Kabe kavseyn yakınlığının tacının süsü odur.

Kān-ı kevnüñ dürr-i ẕātuñdur senüñ ser-māyesi
Tāc-ı ḳurb-ı ḳābe ḳavseynüñ odur pīrāyesi

Ey dünyanın övüncü, ey kâinatın lideri, temiz vücudun nûrdur, yere gölgesi düşmez.

Cism-i pāküñ nūrdur düşmez zemīne sāyesi
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

Senin güzelliğinin hazinesi gerçeğin cevher saçıcısıdır. Senin temiz kişiliğin peygamberlik güneşinin doğuş yeridir.

Genc-i luṭfuñ gevher-efşān-ı ḥaḳīḳatdür senüñ
Ṭabʿ-ı ṣāfuñ maṭlaʿ-ı şems-i risāletdür senüñ

Ey dünyanın övüncü, ey kâinatın lideri, senin temiz kişiliğin kudret sırrı, hikmet özüdür.

Ẕāt-ı pāküñ sırr-ı ḳudret lübb-i ḥikmetdür senüñ
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

Ey hakikat madeni yücelik ve şan binicisi sensin. Mekânsızlık fezası koşu yerin olsa layıktır.

Sensin ey kān-ı ḥaḳīḳat şeh-süvār-ı ʿizz ü şān
Ḥalv-gāhuñ olsa lāyıḳdur feżā-yı lā-mekān

Ey dünyanın övüncü, ey kâinatın lideri, meleklerin kanatları eşiğinin süpürgesidir.

Ḫāk-rūb-ı āsitānuñdur cenāḥ-ı ḳudsiyān
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

Muhteşem ahlakının anlatıcısı yüce Kur’an’ın nuru. Büyük şanının indiricisi âlemlerin rahmetidir.

Ḥākī-i ḫulḳ-ı ʿaẓīmüñ nūr-ı Ḳurʾān-ı mübīn
Nāzil-i şān-ı kerīmüñ raḥmete'l-lil-ʿālemīn

Ey dünyanın övüncü, ey kâinatın lideri, mutsuz Besîm'i şefaatle mutlu et.

Ḳıl şefāʿatle Besīm-i bī-nevāyı kām-bīn
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri s.163 M. 1 B. 1-8

VI. ÇÂR-YÂR (DÖRT HALİFE)

a. Hz. Ali

Hz. Ali, savaş meydanlarında korkusuz, cengâverliği ve gücüyle beyitlere konu olur.

Hazret-i Ali gibi kahraman, yiğit bir kişi ki hilal gibi, felek, kubbesine kılıcını assa layıktır.

Cenāb-ı ṣafder-i Ḥayder-şecāʿat kim hilāl-āsā
Felek āvīze itse ṭāḳına şemşīrin aḥrādur s.170 K.3 B.9

VII. SAHABELER

Yeni ay sanma, yiğit Hamza'nın kılıcıdır. Felek asıp süslemiş yüksek kubbeyi.

Meh-i nev ṣanma tīġ-ı Ḥamza-i ṣāḥib-ḳırānīdür
Felek taʿlīḳ idüb tezyīn itmiş ṭāḳ-ı vālāyı s.191 T.21 B.11

İKİNCİ BÖLÜM

CEMİYET

Günümüz insanının bir bölümü dîvân şâirlerinin sarayda yatıp kalktığını, halkın içine hiç çıkmadığını zannetmektedir ki bu yanlış ve haksız bir kanaattir.[8]

Tahlilini ortaya koymaya çalıştığımız bu eserde Cemiyet, Besîm tarafından da divânda ele alınır. Kavimler, ülkeler, şehirler ile ictimaî hayat gözler önüne serilmiştir. Tarihî- efsanevî şahsiyetler yeri geldikçe az da olsa konu edilmiştir.

Osmanlı sahası devlet adamlarından Sultan Mahmud, Sultan Selim, Abdülhamid Han, Sultan Mustafa, Ali Paşa, Hamza Paşa, Hadice Sultan, Mehemmed Paşa ve Osmanlı dışındaki devlet adamlarından sadece Kırım tarihiyle ilgili olanlardan bahsedilmiş.

I. ŞAHISLAR

Divândaki şahısları; "Tarihî Şahsiyetler-Hükümdarlar-Devlet Adamları, Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları, Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler" olmak üzere üçe ayırdık.

1. Tarihî Şahsiyetler-Hükümdarlar-Devlet Adamları

a. Abdülhamid Han

Dünya padişahı adaletli Abdülhamid'in güzel niteliğini söylesem akarsular durur.

Şehenşāh-ı cihān ʿAbdülhamīd-i dād-muʿtāduñ
Aḳar ṣular ṭurur vaṣf-ı cemīlin eylesem īrād s.178 T.5 B.1

Üstün padişah Gazi Abdülhamid. Her zaman yâri ve yardımcısı Allah olsun.

Şāhenşeh-i muẓaffer ʿAbdü'l-ḥamīd-i Ġāzī
Bārī ola hemīşe yāri ve kār-sāzı s.179 T.7 B.1

[8] Cemal KURNAZ, "Dîvân Şiiri Geleneğinden Yararlanma", Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yay. Ankara-1997: 284-289

Ey Besîm, en kutsal feyiz sahibleri konuştu. Tarihi “Abdü’l-hamîd-i Gazî” olsa uygundur.

Aṣḥāb-ı feyż-i aḳdes oldı Besī̇m nāṭıḳ
Ṭārī̇ḫi olsa lāyıḳ ʿAbdü'l-ḥamī̇d-i Ġāzī̇ s.179 T.7 B.7

Dünya hükümdarı adaletli Abdülhamid’in yüce âlemdekiler övgü ve duasını sürekli tekrarlasalar layıktır.

Şehenşāh-ı cihān ʿAbdü'l-ḥamī̇d-i dād-ārā kim
Sezā medḥ ü s̱enāsın vird idinse ʿālem-i bālā s.180 T.8 B.1

b. Sultan Mustafa

Keramet ehli padişah Sultan Mustafa Han ki beklediği ülkesi zatıyla övünse yaraşır.

Şehenşāh-ı kerāmet-pī̇şe Sulṭān Muṣṭafā Ḫan kim
Mübāhāt itse ẕātıyla sezā mülk-i cihānbānī̇ s.164 K.1 B.6

Yüce Allah, gaza eden Mustafa Han hazretlerini her zaman yardımına mazhar etsin.

Cenāb-ı şāh-ı ġazā-pī̇şe Muṣṭafā Ḫan’ı
Hemī̇şe maẓhar-ı tevfī̇ḳ ide Ḫudā-yı mecī̇d s.187 T.16 B.1

Yedi iklimin padişahı, deniz ve kara hükümdarı, insaflı taç sahibi, Şah Sultan Mustafa.

Pādişāh-ı heft-kişver şehriyār-ı baḥr ü ber
Tācdār-ı dād-güster şāh Sulṭān Muṣṭafā s.184 T.13 B.2

Halifelik tahtının süsü, üstün unvanlı şah. Bağışlama alışkanlıklı Mustafa Han, dünyanın hükümdarı.

Zīver-i taḫt-ı ḫilāfet şeh-i şevket-ʿunvān

Muṣṭafā Ḫan-ı ʿaṭā-pīşe şehenşāh-ı cihān s.185 T.15 B.1

Dünyayı süsleyen padişah, yani Sultan Mustafa. Temiz kişiliğinde Âlim adının yalımı görünür.

Pādişāh-ı ʿālem-ārā yaʿnī Sulṭān Muṣṭafā

Ẕāt-ı pākinde hüveydā pertev-i ism-i ʻAlīm s.183 T.12 B.2

c. Sultan Selim

I. Abdülhamit'in 1789'da ölümüyle tahta çıkan III. Selim, Sultan III. Mustafa'nın oğludur. 1761 yılında doğan III. Selim, 28 yaşında Osmanlı tahtına çıkmış, Osmanlının en çalkantılı döneminde 18 yıl padişahlık yapmış, 29 Mayıs 1807 tarihinde Kabakçı Mustafa isyanı sonucu tahttan indirilmiş, bir yıl sonra da vefat etmiştir.[9]

Şehzadesi Sultan Selim Kur'an ayetlerine uyarak bismillah başlangıcıyla emreyledi.

İḳtidā-yı naṣṣ-ı Ḳurʾān eyleyüb emr eyledi

Bedʾ-i bismillāh ide şeh-zādesi Sulṭān Selīm s.183 T.16 B.6

Besîm tarihinin sesi baştanbaşa dokuz feleğe çıktı: "Yümnile bed'-i kırâ'at eyledi Sultan Selîm". (Bereketle okumaya başladı Sultan Selim.)

Çıḳdı nüh eflāke yekser ṣīt-i tārīḫi Besīm

Yümnile bed'-i ḳırāʾat eyledi Sulṭān Selīm s.183 T.12 B.9

Zamanın tek cevheri olduğu için o soylu kişi Selim ailesinin övüncü olsa layıktır.

[9] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 11, s. 233-318

Cevher-i ferd-i zamān olmaġile lāyıḳdur

Mefḫar-ı āl-i Selīm olsa o ẕāt-ı Ekrem s.172 K.4 B.5

d. Sultan Mahmud

Osmanlı padişahlarından II. Mustafa'nın Saliha Sultan'dan doğma oğlu olan I. Mahmud, 1696'da Edirne'de dünyaya gelmiş olup 1736–1754 yılları arasında padişahlık yapmıştır.[10]

Allah, dünya padişahı Sultan Mahmud'un makamını, zamının insanlarına her zaman rızk paylaşılan yer etsin.

Ḫudā dergāhını şāh-ı cihān Sulṭān Maḥmūd'uñ

Hemīşe maḳsim-i erzāḳ ide ebnā-yı devrāna s.178 T.6 B.1

e. Mehemmed Paşa

Cem kıymetli yüksek dereceli Mehemmed Paşa'nın şanı için padişah ne kadar ağırlamada bulunsa layıktır.

Ṣadr-ı Cem-ḳadr felek-rütbe Meḥemmed Paşa

Şānına şeh ne ḳadar eylese tevḳīr sezā s.168 K.2 B.4

Devlet ve din üstünlüğü, yani Mehemmed Paşa ki şimdi vezirler arasında lider odur.

ʿİzzet-i devlet ü dīn yaʿnī Meḥemmed Paşa

Ki odur şimdi miyān-ı vüzerāda server s.177 T.2 B.8

Adına Sultan Mehemmed dedi. Keremli padişahın temiz sözünde keramet riyasız kesindir.

---

[10]Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi 1-14, Çağ Yay., İstanbul, C 11, s. 137-146

[10] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi , C 11, s. 147-150

Nāmına Sulṭān Meḥemmed didi şāh-ı ekremüñ

Nuṭḳ-ı pākinde muḥaḳḳaḳdur kerāmet bī-riyā s.185 T.13 B.16

Besîm doğumunun tarihini insanlara müjdeledim: Mehemmed Mustafa'nın nuru dünyaya süs ve parıltı verdi.

Nāsa tebşīr eyledüm tārīḫ-i mevlūdın Besīm

Kevne virdi zīb ü fer nūr-ı Meḥemmed Muṣṭafā s.185 T.13 B.19

Besîm müjde tarihi dört taraftan geldi: Mehemmed'in nuru dünyanın gözünü aydınlık eyledi.

Geldi çār eṭrāfdan tārīḫ-i tebşīri Besīm

ʿAyn-ı kevni eyledi nūr-ı Meḥemmed rūşenā s.185 T.14 B.1

f. Hamza Paşa

Ey Besîm vezirlik tarihi gelse şanına çok uygun: Allah büyük vezir Hamza Paşa'yı başarılı eylesin.

Besīmā gelse tārīḫ-i ṣadāret şānına elyaḳ

Muvaffaḳ eyleye Ḥaḳ ṣadr-ı ʿālī Ḥamza Paşa'yı s.192 T.21 B.25

Sadrazam hazretleri, en büyük dolunay Hamza Paşa ki nam ve şanının sesi dünyadakilerin kulağını kabarttı.

Cenāb-ı ṣadr-ı aʿẓam bedr-i efḫam Ḫamza Paşa kim

Ṣadā-yı nām u şānı eyledi pür-gūş dünyāyı s.190 T.21 B.4

g. Hadice Sultan

Ey Besîm tarih dördüncü kubbeye yazıldı: Hatice Sultan güzel güneşin süsü oldu.)

Ṭārem-i çārüme yazıldı Besīmā tārīḫ

Zīver-i mihr-i cemīl oldı Ḫadīce Sulṭān s.186 T.15 B.15

h. Ali Paşa

Allah sinek şöhretli Ali Paşa'yı mutlulukla zamanın seçileni yaptı.

Çün meges-şöhret ʿAlī Paşa'yı Ḥaḳ
Eyledi devletle muḫtār-ı dühūr s.189 T.20 B.1

2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları

a.Giray Han

Yiğitlik tahtının süsü Giray Han ki şöhret ve şanı dünyayı doldurdu.

Erīke-zīb-i celādet Girāy Ḫan kim
Cihānı eyledi leb-rīz şöhret ü şānı s.173 K.4 B.24

3. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler

a. Cem (Cemşîd)

Saltanatındaki kudret ve ihtişamı, şarabı buluşu, üzerinde yedi hat bulunduğuna inanılan kadehi, düzenlemiş olduğu ayin meclisleri, taht ve parlak tâcı gibi unsurlarla dîvân şâirinin birinci derecede başvurduğu şahıslardan biri olan Cemşîd,[11] dîvânda "Sadr-ı Cem-ḳadr, devlet-i Cem, Cem-cāhuñ" gibi ifadelerle övülen için benzetilendir.

O Cem makamlının olgunlukları kalemin diline sığmaz. Kişiliğinin özelliklerinin sayılması ve sıralanması mümkün değil.

Zebān-ı ḫāmeye ṣıġmaz kemālātı o Cem-cāhuñ
Degül ḳābil vücūd-ı vaṣf-ı ẕātı ʿadd ü iḥṣāyı s.191 T.21 B.19

Sürahinin gözü görüp nemlense ne var? Sâf kadeh gibi Cem'in devletinin yadigârıdır.

Nem-nāk olursa çeşm-i ṣurāḥī görüb n'ola
Çün cām-ı ṣāf devlet-i Cem yādigārıdur s.213 G.34 B.2

[11] D. Ali TÖKEL, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Ankara–2000 Akçağ Yay.

Cem kıymetli yüksek dereceli Mehemmed Paşa'nın şanı için padişah ne kadar ağırlamada bulunsa layıktır.

Ṣadr-ı Cem-ḳadr felek-rütbe Meḥemmed Paşa
Şānına şeh ne ḳadar eylese tevḳīr sezā s.168 K.2 B.4

b. Feridun

Allah yükseltsin! Ne güzel dünya süsleyen padişah ki sarayında kapıcısı Feridun olsa layıktır.

Teᶜālallāh zihī şāh-ı cihān-ārā ki lāyıḳdur
Ferīdūn olsa dergāh-ı hümāyūnında derbānı s.164 K.1 B.9

c. Eflatun- Sina

İyilik ve yardımda, yiğitlikte benzeri yok. Akıl, tedbir ve zihin açıklığında hikmetlerin Eflatun'u.

Luṭf u himmetde şecāᶜatde naẓīri nāyāb
ᶜAḳl u tedbīr ü feṭānetde Felāṭūn-ı ḥikem s.172 K.4 B.12

Tedbirli vezir, uyanık kişi, yüksek makamı ve takındığı tutumla Eflatun ve Sina'yı utandırır.

Müdebbir-dāver āgāh-düstūr muᶜallā-cāh
İder şermende tedbīrinde Eflāṭūn u Sīnā'yı s.191 T.21 B.15

İşinin tedbirinde bilgili hükümdarın idarecisidir. Gönül alıcı üslubu Eflatun ve İbn Sina'yı kıskandırır.

Müdīr-i dāver-i āgāhdur tedbīr-i emrinde
Edā-yı dil-peẕīri reşk-i Eflāṭūn u Sīnā'dur s.170 K.3 B.12

Ne güzel Eflatun huylu hıdiv! Parlak düşüncesi akıllılar arasında kabul görmüştür.

Zihī ḫıdīv-i Felāṭūn-şiyem müsellemdür
Miyān-ı ehl-i ḫıred içre reʾy-i tābānı s.173 K.4 B.29

d. Numan- Şureyhi- Hammad

Serahsî hikâyeli, Numan ahlaklı, himmet madeni. Şüreyhî özellikli, Hammâd yaradılışlı, gökyüzü dereceli.

Seraḫsī-menḳabet Nuʿmān-sīret maʿden-i himmet
Şüreyḥī-ḫaṣlet-i Ḥammād-fıṭraṭ āsmān-pāye s.188 T.17 B.4

e.Hatem

Vezirliğin parmaklarına yüzük, Hâtem'in şöhretini hükümsüz bırakır. Bütün dünya onun övgüsünde. Çok cömerttir.

Benān-ı ṣadra ḫātem nesḫ-sāz-ı şöhret-i Ḥātem
0S̱enāsında bütün ʿālem cevād-ı cūd-pīrādur s.171 K.3 B.14

II. KAVİMLER

Besîm, divânında klasik dîvân şâirinin kullandığı Çin, Hind, Aden kavimlerinin dışında, Osmanlı, Kırımlı olmasından dolayı Tatar mazmunlarını kullanır.

a.Tatar

Tatar yan bakışı gönül ülkesini yağmaladı. Ayağının toprağına gönül parasını saçtım. Tâtâr bakışlarıyla gönlü yağmalanan âşık olarak düşünülür. Bakışlar Tâtâr'a teşbih edilir.

Çāpūl itdi mülk-i dile ġamzesi Tatar
İtdüm nis̱ār naḳd-i dili ḫāk-i pāyine s.176 T.1 B.5

b.Osmanlı

İstanbul'a mutlulukla gelip talihinin yıldızı ışık saçmaya başlayınca...

Der-i ʿAliyye'yi teşrīf idüb saʿādetle
İdince kevkeb-i iḳbāli pertev-efşānī s.173 K.4 B.26

Büyüklük güneşi, heybetin nurlandıran güneşi, dünya haşmetli şah, Osman ailesinin övüncüdür.

Āfitāb-ı ʿaẓamet bedr-i münīr-i şevket
Şāh-ı gerdūn-ḥaşemet mefḫar-ı āl-i ʿOs̱mān s.186 T.15 B.2

Kesenin yeni sarayını şereflendirme sözü verir. Sözünde dursaydı işimiz çok güzel olurdu.

Nev-sarāy-ı kīseyi teşrīfi vaʿd eyler gehī
İşimüz altun olurdı vaʿde itseydi vefā s.217 R.5 B.2

Ümidim budur ki bu Osmanlı Devleti'nde senin ilginle şeref büyür ve gelişir.

Ümīd budur ki bu Devlet ʿAliyye'dür çünki
Bulur şeref nisbetüñle neşv ü nemā s.220 R.16 B.2

Büyüklük tahtının süsü, gökyüzünün himmetli padişahıdır. Ülke ve milletin dayanağı, Osmanlı ailesinin övüncü.

Serīr-ārā-yı şevket şehryār-ı āsmān-himmet
Medār-ı mülk ü millet iftiḫār-ı āl-i ʿOs̱mānī s.164 K.1 B.8

Dünya sadeftir baştanbaşa, padişahın vücudu tek parça incidir. Tacın ve Osmanlı ülkesinin tahtının süsleyicisi odur.

Ṣadefdür kevn yekser dürr-i yektā ẕāt-ı şāhīdür
Odur pīrāye-baḫş-ı tāc u taḫt-ı mülk-i ʿOs̱mānī s.166 K.1 B.30

Tamamen halifelik nurunun mazharı, çok anlayışlı padişahtır. Osmanlı ailesinin ülkesinin tek cevherinin sonucudur.

Tamāmen maẓhar-ı nūr-ı ḫilāfet şāh-ı efḫamdur
Muḥaṣṣal cevher-i ferd-i mülūk-i āl-i ʿOs̱mānī s.167 K.1 B.39

III. ÜLKELER

a. Çin, Hoten

Çin miskin vatanıdır. Çünkü burada yetişen ahunun göbeğinden elde edilir. Bu ülkede ticaretin gelişmiş olması da değişik vesilelerle ifade edilir. Çin kelimesinin ikinci manasının "büklüm, kıvrım" olması saç, alın ve gönülle ilgi kurulmasına sebep olur.

Misk kokulu Hoten memleketi, sevdaya meftun olduğu için üzüntülüdür; yanlış yaptım, yeni hatının kıvrımı güzel kokulu misktir, dedim.

Müşüg-zār-ı Ḫoten meftūn-ı sevdā dāġ-dārıdur
Ḫaṭā itdüm didüm çīn-i ḫaṭ-ı nev misk-i ezferdür s.198 G.7 B.2

Mutfağında Çin ve Hind hanları olsa yakışır: O şanlı şaha biri aşçı, biri tabak kaldırıcı.

Sezādur maṭbaḫında ḫān-ı Çīn [ü] rā-yı Hind olsa
Biri ṭabbāḫ biri kāse-çīn ol şāh-ı ẕī-şāna s.178 T.6 B.3

b. Hind

Divânda Hind ülkesi, insanlarının kara yüzlerinden dolayı hizmetçi olarak ele alınır.

Mutfağında Çin ve Hind hanları olsa yakışır: O şanlı şaha biri aşçı, biri tabak kaldırıcı.

Sezādur maṭbaḫında ḫān-ı Çīn [ü] rā-yı Hind olsa
Biri ṭabbāḫ biri kāse-çīn ol şāh-ı ẕī-şāna s.178 T.6 B.3

c. Aden

Bir beyitte sevgili tasvir edilirken dişler Aden incisine teşbih edilir.

Parlak dişleri gülümsemeyle görününce taze dudağının aralığından görünen Aden incisi sandım.

Tebessümle olınca cilve-zā dendān-ı berrāḳı
Şikāf-ı laʿl-i terde rū-nümā dürr-i ʿAden ṣandum s.210 G.28 B.8

d. Rusya

Rusya sözünü bozmaya cesaret edince, büyük padişahın kahrının açık yolu göründü.

Çü naḳż-ı ʿahde cesāret idince Rūsiyye
Lehīb-i ḳahr-ı şehenşāh-ı aʿẓam oldı bedīd s.187 T.16 B.3

IV. ŞEHİRLER

a. İstanbul (Sadabad, Kuşhane, Tolmabağçe, Bebek)

İstanbul divânda şâirin yaşadığı muhit olarak geçer, ismen kullanılmaz. Çok açık bilgiler verilmez. Şâir İstanbul'da bulunan Sadabad ve Kuşhane'nin yapılış veya tamir ediliş tarihlerini düşmüştür. Dolmabağçe ve Bebek semtlerini ise eğlence yeri olarak tasvir etmiştir.

Ey Besîm bakmaya şayan gönül çeken bir tarih geldi: Ne yüce oldu gerçekten Sadabad onarımı vadisi.

Besimā geldi bir tārīḫ-i dil-cū seyre şāyāndur
Ne aʿlā oldı ḥaḳḳā vādī-i taʿmīr-i Saʿd-ābād s.178 T.5 B.4

Ey Besîm Hakk'ın yardımıyla, düşünmeden, mutluluğumdan, tarihi gönle geldi: Ne güzel eşsiz Kuşhane!

Besīmā maḥż-ı luṭf-ı Ḥaḳ'la bī-endīşe şevḳumdan
Derūna geldi tārīḫi zihī nā-yāb Ḳuşḫāne s.179 T.6 B.6

Besîm gönül adamları katında Dolmabahçe kelimesi taşkın eğlence anlamında kullanılsa uygundur.

Ḥaml olınsa ehl-i dil ʿindinde şāyāndur Besīm
Ṭolmabāġçe lafẓı leb-rīz-i ṣafā maʿnāsına s.216 R.2 B:2

Eğlence ressamının alımlı çocuğu gerçekten Bebek'tir. Deniz kıyısının gözlerinde sanki göz bebeğidir.

Dil-ārā ṭıfl-ı bihzād-ı ṣafā ḥaḳḳā Bebek'dür
ʿUyūn-ı sāḫil-i deryāda gūyā merdümekdür s.217 R.4 B.1

b. Bâgçesarây (Bahçesaray)

Divânda bir beyitte adı geçen Bahçesaray, Kırım hanlarının yaşadığı şehirdir. Bahçesaray büyük bir şehir olmayıp, etrafında çok miktarda meyve ve sebze bahçeleri bulunuyordu. İki dağın arasına kurulmuş olan bu şehrin ortasından çürük su adında bir çay geçmekte olup, bu şehirde taştan yapılmış Hanlık sarayı bulunmaktaydı.[12]

Besim bir nazlı yeni fidana tutulup Kırım ülkesindeki Bahçesaray'a gitti.

Bir nev-nihāl-i şīveye meftūn olub Besīm
Gitdi Ḳırım ülkesi Baġçesarāy'ına s.176 T.1 B.6

[12] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 9 ,s. 362

c. Kırım

Hakk'ın yardımının mazharı Kırım hanı. Cömertlik ve bağışlama kaynağı, iyilikler ve soyluluk madeni.

Luṭf-ı Ḥaḳ maẓharı H̬an-ı Ḳırım
Menbaʿ-ı cūd u ʿaṭā maʿden-i elṭāf u kerem s.171 K.4 B.4

Çerağı Kırım hanına hemen ferman edip deniz gibi coşkun ordusuyla sağlamlaştırdı.

Çerāğı h̬an-ı Ḳırım'a hemān idüb fermān
Cüyūş-ı lücce-h̬urūşile eyledi teʾyīd s.187 T.16 B.4

d. Aydın

Aydın'a vali olunca herkesin gözünde aydınlık ortaya çıktı.

Aydın'a vālī olınca cümlenüñ
Dīdesinde itdi aydınlıḳ ẓuhūr s.189 T.20 B.2

V. İCTİMAÎ HAYAT

Dîvân edebiyatının bir saray edebiyatı olduğu eleştirilerini bu alanın uzmanı kabul edebileceğimiz pek çok bilim adamı yaptıkları şerh, tahlil, inceleme çalışmalarıyla çürütür.[13] Şiirlerinde saray hayatından neredeyse hiç bahsedilmez.

Dîvânda bunların yanında eşya, musikî, süslenme, giyim-kuşam, yiyecek-içecekler, oyunlar, sihir, yazı, âdet ve gelenekler zengin bir sosyal yaşamın kanıtını oluşturur.

---

[13] bk.. Cemal KURNAZ, Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, MEB Yay., İstanbul-1996; Nejat SEFERCİOĞLU, Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli, Akçağ Yay., Ankara-2001; Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Necati Bey Dîvânı'nın Tahlîli, Kitabevi Yay., istanbul-2001; Ali Nihat TARLAN, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara-1998

1. Savaş

a. Savaş Aleti ve Eşyası

aa. Ok (Tîr, Nîze, Hadeng)

Gücenme okuna, âh mızrağına bıraktık. Düşmanla mücadelede kılıçtan, hançerden vazgeçtik.

Ḥavāle eyledük tīr-i inkisāra nīze-i āha
Cidāl-i ḫaṣmda şemşīrden ḫancerden el çekdük s.201 G.12 B.4

Ey Besîm, âhın mızrağına ısmarlayarak sabret. Düşmana işlediğinde, düşman elbette belasını bulacaktır.

Nīze-i āha ḥavāle ile ṣabr eyle Besīmā
Düşmene kār idüb elbette belāsın bulacaḳdur s.207 G.23 B.5

Düşmanın siperi ne kadar çetin ve güçlü olursa olsun, sabah vaktindeki âhın mızrağı ona tesir edermiş.

Nīze-i āh-ı seher-gāh idermiş teʾs̱īr
Siper-i düşmen olursa ne ḳadar saḫt u ḳavī s.211 G.31 B.3

Ay ışığı, elinde yıldız mızrağı, belinde ışıktan hançer akşamın karanlığına, yalnız başına hamlesini tekrarlar.

Elinde nīze-i aḫter belinde nūrdan ḫancer
Sevād-ı şāma yekser ḥamlesin tekrīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.5

Ey Besîm, hasetçilerin dostları birbirine düşürmesinden kasıtları, her zaman fitne tetiğini temize çıkarmaktır.

Besīmā dāʾim ibrā-yı Zinād-ı fitnedür ḳaṣdı
Ḥased-kārānuñ aḥbābı biri birine çaḳmaḳdan s.210 G.29 B.5

Top, tüfek, kılıç vuruşuna yer kalmadı. Huzurumun kalesini Harbiyeliler yıktılar. Acıyıp kirpik mızrağıyla yaralı gönüle yine şefkat merhemi sürdüler Tıbbiyeliler.

Ṣadme-i ṭōb u tüfeng ü ḳılıca ḳalmadı yer
Yıḳdılar ḳalʿa-i sāmānumı Ḥarbiyyeliler s.222 R.21 B.1

Acıyup süni-i müjgān ile mecrūḥ dile
Sürdiler merhem-i şefḳat yine Ṭıbbiyyeliler s.222 R.21 B.2

Ey yay kaşlı, gönül kirpiğinin okundan neler çekti, anlatsam dostum değil düşmanım bile uygun görmez.

Neler çekdi göñül tīr-i müjeñden ey kemān-ebrū
Rivāyet eylesem dōstum degül görmez revā düşmen s.209 G.27 B.8

bb. Kılıç (Tîg, Şemşîr, Hüsâm)

Gücenme okuna, âh mızrağına bıraktık. Düşmanla mücadelede kılıçtan, hançerden vazgeçtik.

Ḥavāle eyledük tīr-i inkisāra nīze-i āha
Cidāl-i ḫaṣmda şemşīrden ḫancerden el çekdük s.201 G.12 B.4

cc. Hançer

Gücenme okuna, âh mızrağına bıraktık. Düşmanla mücadelede kılıçtan, hançerden vazgeçtik.

Ḥavāle eyledük tīr-i inkisāra nīze-i āha
Cidāl-i ḫaṣmda şemşīrden ḫancerden el çekdük s.201 G.12 B.4

dd. Yay (Kemân)

Ey yay kaşlı, gönül kirpiğinin okundan neler çekti, anlatsam dostum değil düşmanım bile uygun görmez.

Neler çekdi göñül tīr-i müjeñden ey kemān-ebrū
Rivāyet eylesem dōstum degül görmez revā düşmen s.209 G.27 B.8

Boyumu bükse, göğsümü delse şaşılır mı? Bak yan bakışının keskin okuna, kaşının yayına.

Ḳaddüm ḫam itse sīnemi delse ʿaceb midür
Baḳ tīr-i tīz-i ġamzesine ḳaşı yayına s.176 T.1 B.4

2. Eğlence Hayatı

a. Bezm ve İlgili Mefhumlar

aa. Bezm, Ayş

Eğlence hayatının baş mekânı bezmdir. Divânda bezm kelimesi sadece içkili, eğlence yeri anlamında değil değişik toplulukların da mekânı olur.

Şarap renkli dudağının lalini kim görürse sarhoş olur. Güzellik meclisinde renk, insanı alabildiğine doldururmuş.

Kim görürse mest olur laʿl-i leb-i mey-gūnını
Bezm-i ḥüsn içre idermiş ādemi serşār reng s.207 G.24 B.3

bb. Mey/İçki (Şarap, Mül)

Divânda şarap daha çok rengi dolayısıyla konu edilir. Âşığa göre sevgilinin dudağı şarap, şarap da gül rengindedir.

Şarap renkli dudağının lalini kim görürse sarhoş olur. Güzellik meclisinde renk, insanı alabildiğine doldururmuş.

Kim görürse mest olur laʿl-i leb-i mey-gūnını

Bezm-i ḥüsn içre idermiş ādemi serşār reng s.207 G.24 B.3

Şarap, taşkın neşeyi sevgilinin dudağından alır. Sürahide işareti kulkul sesinden bulur.

Laʿl-i dilberden alur neşʾe-i serşārı mül

Keşf ider remzi ṣurāḥīde ṣadā-yı ḳulḳul s.198 G.6 B.1

Âşık ne zaman dudağının şarabını hayal etse, sevinç elde eder ve usanç sersemliğini kovar.

ʿĀşıḳ ne dem ki bāde[-i] laʿlin ḫayāl ider

Kesb-i neşāṭ u defʿ-i ḫumār-ı melāl ider s.207 G.25 B.1

cc. Mum (Şem'), Kandil (Çerâg)

Mum ve kandil bezmi ve geceyi aydınlatan, ışıklandıran levâzımâtın başında gelir.

Gönül yârin yanağının ışığına pervane oldu. Ona şevk kandilinin sıcaklığıyla yanmakta korku yok.

Göñül şemʿ-i ʿiẕār-ı yāre oldı çünki pervāne

Aña tāb-ı çerāġ-ı şevḳile yanmaḳda pervā ne s.195 G.2 B.1

Ay ışığı yıldızların kandil donanması içinde kâfur kokulu bir mum yakarak özgün, sevindirici bir toplantı tasvir eder.

Yaḳub bir şemʿ-i kāfūrı çerāġān-ı nücūm içre

ʿAceb bezm-i laṭīf-i şevḳ-zā taṣvīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.3

Çerağı Kırım hanına hemen ferman edip deniz gibi coşkun ordusuyla sağlamlaştırdı.

Çerāġı ḫan-ı Ḳırım'a hemān idüb fermān
Cüyūş-ı lücce-ḫurūşile eyledi teʾyīd　　　　s.187 T.16 B.4

Lale bahar için yansa yakılsa şaşılır mı? Bahar padişahının zamanı gelince ışık saçılır.

Yansa yaḳılsa lāle ʿaceb mi bahār içün
Şāh-ı bahār devri gelince çerāġ olur　　　　s.220 R.15 B.1

3. Süslenme

a. Kıymetli Taşlar ve Madenler

aa. Altın (Zer), Gümüş (Sîm)

Altın kalem ile parlak tarihini Besîm Es'ad'ın kethudası eylesem uygundur.

Ḫāme-i zerrīnile tārīḫ-i ġarrāsın Besīm
Ketḫudā-yı Esʿad imlā eylesem şāyestedür　　　　s.194 T.23 B.7

Utarid altın ışınlı kalemiyle felek sayfasına övgüsünü alın yazısı etse yakışır.

Kilk-i zerrīn-şuʿāʿıyla ʿUṭārid lāyıḳ
İtse levḥ-i felege midḥatini naḳş-ı cebīn　　　　s.182 T.11 B.11

Altın kakmalı levha üzerinde nur ayeti midir? En yüksek gökyüzü çardağına asmış.

Āyet-i nūr mıdur levḥ-i zer-efşān üzre
İtmiş āvīze revāḳ-ı felege çarḫ-ı berīn　　　　s.182 T.11 B.2

İlkbaharın elbisesi yeşil renkli, altın işlemeli olmalıdır. İddiamın doğruluğunu kanıtlamaya yardım etmez mi...

Sebz-gūn zer-tār lāzımdur libās-ı nev-bahār

Müddeᶜāmuñ ṣıdḳını is̱bāta olmaz mı medār s.216 R.3 B.1

bb. İnci (Dürr, Lü'lü)

Divânda en cok sözü edilen süs eşyasıdır. Nisan yağmurunun sadefin içine düşmesi sonucu meydana gelmesi, şekli, parlaklığı, kıymeti, tane halinde oluşu, delinerek ipe dizilmesi açılarından ele alınır. Âşığın göz yaşları, şâirin şiirleri, sevgilinin güzelliği, dişleri ve yağmur damlaları için benzetilen olarak tasavvur edilir. Dürr ve lü'lü isimleriyle beyitlere konu olan inci; ", dürr-i Aden, dürr-i yektâ, dürr ü güher, dürr-i semin, dür-i menşūrı dürr-i zât" terkipleri içerisinde değişik mecaz, telmih ve teşbihlere konu edilir.

Parlak dişleri gülümsemeyle görününce taze dudağının aralığından görünen Aden incisi sandım.

Tebessümle olınca cilve-zā dendān-ı berrāḳı

Şikāf-ı laᶜl-i terde rū-nümā dürr-i ᶜAden ṣandum s.210 G.28 B.8

Hz. Peygamber'in adaşı, çok cömert kişi, en büyük vezir ki devlet göğsüne takılan vişahın (Eskiden kadınların mücevherlerle süsleyip boynundan ve koltukları altından bağladıkları enlice bez veya meşin parçası.) şeref vereni, eşsiz incidir.

Semiyy-i faḫr-i ᶜālem ẕāt-ı ekrem ṣadr-ı aᶜẓam kim

Şeref-baḫş-ı vişāḥu'ṣ-ṣadr-ı devlet dürr-i yektādur s.170 K.3 B.4

Ağzı hüner kutusu, her sözü inci ve mücevheridir. Güneş ve ayın kıskandığı, himmetlerin ışıklarının doğduğu yer.

Deheni dürc-i hüner her süḫanı dürr ü güher

Ġıbṭa-i şems ü ḳamer maşrıḳ-ı envār-ı himem s.172 K.4 B.6

Ağzı hüner kutusu, sözü inci ve mücevheridir. Üslubu hüzünlerin ölülerini diriltir.

Dehānı dürc-i hüner her kelāmı dürr ü güher
Edāsı zinde ider mürdegān-ı aḥzānı s.174 K.4 B.34

Kaleminin damlaları anlamlar yüzünün beni. Ağzı mücevher kutusu, her sözü çok değerli incisidir.

Ḫāl-i ruḫsār-ı maʿānī reşeḥāt-ı ḳalemi
Dürc-i gevher deheni her süḫanı dürr-i s̱emīn s.182 T.11 B.9

Kaleminin sivri ucu sürekli güzel söz söylemenin cevher saçıcısıdır. Bir damlası bir tek iri inci olsa uygundur.

Dem-ā-dem nevk-i kilki gevher-efşān-ı belāġatdür
Sezādur olsa her bir reşḥası bir dürre-i yektā s.193 T.22 B.15

Yayılmış sayfaya dağılmış incileri saçınca sanki her güzel biçimli satırı mücevher salkımı olur.

İdince levḥ-i menşūra dür-i menşūrı pāşīde
Olur her saṭr-ı zībā-ṭarhı ʿunḳūd-ı güher gūyā s.193 T.22 B.16

Kâinatın madeninin sermayesi senin zâtının incisidir. Kabe kavseyn yakınlığının tacının süsü odur.

Kān-ı kevnüñ dürr-i ẕātuñdur senüñ ser-māyesi
Tāc-ı ḳurb-ı ḳābe ḳavseynüñ odur pīrāyesi s. 163 M.1 B. 1

Dünya sadeftir baştanbaşa, padişahın vücudu tek parça incidir. Tacın ve Osmanlı ülkesinin tahtının süsleyicisi odur.

Ṣadefdür kevn yekser dürr-i yektā ẕāt-ı şāhīdür
Odur pīrāye-baḫş-ı tāc u taḫt-ı mülk-i ʿOs̱mānī s.166 K.1 B.30

cc. La'l, Yâkût

La'l, dîvânda kırmızı rengi, değerli oluşu dolayısıyla sevgilinin dudağı, âşığın kanlı gözyaşları ve renk yönünden şarabın benzetileni olarak kullanılır. Dîvânda on altı beyitte kullanılan la'l, rengi yönünden sekiz beyitte dudak, üç beyitte şarapla ilgi kurar.

Şarap, taşkın neşeyi sevgilinin dudağından alır. Sürahide işareti kulkul sesinden bulur.

Laʿl-i dilberden alur neşʾe-i serşārı mül
Keşf ider remzi ṣurāḥīde ṣadā-yı ḳulḳul s.198 G.6 B.1

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la'l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub māʾil leb-i dil-cūya laʿl-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Her taze fidanı saf lalile süslenmiştir. Kıymet eli ağaçların boyuna yetişemez.

Laʿl-i nābile müzeyyen her nihāl-i tāzesi
Dest-i ḳıymet nā-resādur ḳāmet-i eşcārına s.203 G.16 B.2

Çılgın gönüllü âşık kırmızı rengini seyredince şüphesiz sevgilinin dudağının kırmızısına benzetir.

Reng-i ālın seyr idince ʿāşıḳ-ı āşifte-dil
Şübhesüz teşbīh ider laʿl-i leb-i dildārına s.203 G.16 B.4

Şarap renkli dudağının lalini kim görürse sarhoş olur. Güzellik meclisinde renk, insanı alabildiğine doldururmuş.

Kim görürse mest olur laʿl-i leb-i mey-gūnını

Bezm-i ḥüsn içre idermiş ādemi serşār reng s.207 G.24 B.3

Âşık ne zaman dudağının şarabını hayal etse, sevinç elde eder ve usanç sersemliğini kovar.

ʿĀşıḳ ne dem ki bāde[-i] laʿlin ḫayāl ider

Kesb-i neşāṭ u defʿ-i ḥumār-ı melāl ider s.207 G.25 B.1

Parlak dişleri gülümsemeyle görününce taze dudağının aralığından görünen Aden incisi sandım.

Tebessümle olınca cilve-zā dendān-ı berrāḳı

Şikāf-ı laʿl-i terde rū-nümā dürr-i ʿAden ṣandum s.210 G.28 B.8

dd. Güher, Gevher, Cevher

Divânda bu mefhumlar genellikle kıymetli madenleri ifâde eder. Benzetildikleri mefhumların değerlerini arttırır.

Ey eşsiz cevher olan vezir, iyiliğinle gururlanıp inleyen gönlümün durumundan azıcık söz edeyim.

Luṭfuña ġırre olub ḥāl-i dil-i zārumdan

Azacıḳ baḥs̱ ideyüm āṣaf-ı yektā-güherā s.169 K.2 B.21

Ağzı hüner kutusu, her sözü inci ve mücevher. Güneş ve ayın kıskandığı, himmetlerin ışıklarının doğduğu yer.

Deheni dürc-i hüner her süḫanı dürr ü güher

Ġıbṭa-i şems ü ḳamer maşrıḳ-ı envār-ı himem s.172 K.4 B.6

İhsan ve cömertliğinin bereketi mücevher madeninin kıskandığı. İyiliğinin köpüğü denizleri utandıran.

Feyż-i cūd u keremi ġıbṭa-dih-i kān-ı güher
Kef-i iḥsānı ḥacālet-fiken-i ḳulzüm ü yem s.172 K.4 B.13

Ağzı hüner kutusu, sözü inci ve mücevher. Üslubu hüzünlerin ölülerini diriltir.

Dehānı dürc-i hüner her kelāmı dürr ü güher
Edāsı zinde ider mürdegān-ı aḥzānı s.174 K.4 B.34

Gerçekten, dünya padişahının parlayan güneşidir. Üstün değerli veziri nurlu ve parlak dolunaydır.

Şems-i tābān-ı şehenşāh-ı cihāndur ḥaḳḳā
Ṣadr-ı vālā-güheri bedr-i münīr-i enver s.177 T.2 B.7

Çok yıldızlı gök süslü, çok mücevherli bir kılıftır. O parlak kılıcı gösteriş samanına gizler.

Muraṣṣaᶜ bir ġılāf-ı pür-güherdür çarḫ-ı pür-aḫter
Keh-i ıẓhāruña ıżmār ider ol tīġ-ı ġarrāyı s.191 T.21 B.12

Yayılmış sayfaya dağılmış incileri saçınca sanki her güzel biçimli satırı mücevher salkımı olur.

İdince levḥ-i menşūra dür-i menşūrı pāşīde
Olur her saṭr-ı zībā-ṭarhı ᶜunḳūd-ı güher gūyā s.193 T.22 B.16

b. Güzel Kokular

Misk, rengi, ceylanın göbeğinden elde edilmesi Hıtâ ülkesinde çok bulunması sebebiyle beyitlerde konu edilir.

Berrak boynunda misk kokulu beni ne hoştur! Hele beyaz kâfur üzerinde karabiber ne güzeldir!

Ḫāl-i müşgīni ne ḫōş gerden-i berrāḳında
Ne güzeldür hele kāfūr üzerinde fülfül s.198 G.6 B.4

Misk kokulu Hoten memleketi, sevdaya meftun olduğu için üzüntülüdür; yanlış yaptım, yeni hatının kıvrımı güzel kokulu misktir, dedim.

Müşüg-zār-ı Ḫoten meftūn-ı sevdā dāġ-dārıdur
Ḫaṭā itdüm didüm çīn-i ḫaṭ-ı nev misk-i ezferdür s.198 G.7 B.2

Kırmızı yanağı üzerinde zülfünün büklümünü düşündüm: Ateş denizinde görünen anber dumanının dalgasıdır.

ʿİẕār-ı āli üzre pīçiş-i zülfin ḫayāl itdüm
Nümāyān lücce-i āteşde mevc-i dūd-ı ʿanberdür s.198 G.7 B.3

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Ey Besîm, sevgilinin boynunun beyazını, yanağındaki beni seyredip karabiber, kâfûr ve anberden vazgeçtik.

Beyāż-ı gerdenin ḫāl-i ʿiẕārın seyr idüb yārüñ
Besīmā fülfül ü kāfūrdan ʿanberden el çekdük s.201 G.12 B.5

Anber de sevgilinin saçına mı gönül kaptırmış? Yandıkça sıkıntıyla dumanı yükselir.

ʿAnber de zülf-i dilbere dildāde mi ʿaceb
Yanduḳça pīç ü tābile dūdı ṣuʿūd ider s.211 G.30 B.3

Yardım edin, can ipliği kıl gibi olan beline sarıldı. Anber gösteren perçem yine aklımı dağıttı.

Ṣarıldı mū-miyānına cān riştesi amān
ʿAḳlum ṭaġıtdı perçem-i ʿanber-nümā yine s.176 T.1 B.3

Padişahın sakalını nurlu yüzünde izleyip siyah ışık ya da hâlis anberin dalgalı dumanı dedim.

ʿİẕār-ı enverinde seyr idüb ḫaṭṭ-ı hümāyūnın
Didüm nūr-ı siyeh ya dūd-ı mevc-i ʿanber-i sārā s.180 T.8 B.7

4. Yazı

Ey Besîm gönlüm, yeni oluşmuş çizgilerin hayaliyle içinde siyakat yazısı olan bir levhaya benzer.

Göñlüm ḫaṭ-ı nev-reste ḫayāliyle Besīmā
Bir levḥaya beñzer ki siyāḳat var içinde s.196 G.3 B.5

aa. Kalem (Kilk, Hâme)

Kalem divânda yazı ile ilgili olarak sözü edilen unsurların başında gelir. Bunun nedeni de şairin kethuda kalemliğinde görev yapıyor olmasıdır. Şekil itibariyle kirpik, ok ve kılıca benzetilir. Kalemin kamıştan yapılması, sivriltilerek açılması, mürekkebe batırılması yönleriyle değişik benzetmelere konu olur. Sevgilinin yanağının üst kısmında bulunan kirpikleri kaleme benzetilir ve gözyaşıyla yazı yazılır. Şâir gam yükünü kalemiyle hafifletir. Şâir kalemini "hoş-gû, hoş-reftâr, hoş-kelâm, hoş-güfte, hoş-lehce" olarak adlandırır. Bir beyitte şâirin kalemi gazel okuyan bülbüle benzetilir.

Altın kalem ile parlak tarihini Besîm Es'ad'ın kethudası eylesem uygundur.

Ḫāme-i zerrīnile tārīḫ-i ġarrāsın Besīm
Ketḫudā-yı Esʿad imlā eylesem şāyestedür s.194 T.23 B.7

Gül yanağında ne çeşit hoşluk var, hayal et. Kalem özelliklerini yazınca, bülbül gibi inlemeye başlar.

Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında
Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna s.195 G.2 B.2

Kalem, sevgilinin saçını ve yanağını açıklayarak sayfalara gece ve gündüzün özelliklerini yazar bozar.

Zülf ü ʿizār-ı dilberi şerḥ eyleyüb ḳalem
Evrāḳa vaṣf-ı leyl ü nehārı yazar bozar s.200 G.11 B.2

Kalem gönül levhasında sevgilinin tüylerinin niteliklerini yazar. Sanki siyakat yazısıyla bir defter yazar.

Levḥa-i dilde ḳalem vaṣf-ı ḫaṭ-ı dilber yazar
Gūyiyā ḫaṭṭ-ı siyāḳat ile bir defter yazar s.204 G.19 B.1

Kalem, Allah'ın dergâhına ihtiyaçlar için secde edip yalvarma sayfası üstüne yazdı.

Dergeh-i Ḥaḳḳ'a olub secde-güẕār-ı ḥācāt
Eyledi levḥ-i niyāz üstine taḥrīk ḳalem s.173 K.4 B.18

Kaleminin damlaları anlamlar yüzünün beni. Ağzı mücevher kutusu, her sözü çok değerli inci.

Ḫāl-i ruḫsār-ı maʿānī reşeḥāt-ı ḳalemi
Dürc-i gevher deheni her süḫanı dürr-i s̱emīn s.182 T.11 B.9

Gerçekten, ve'l-kalem ayetinin şereflendirmesinin mazharı kalemdir. Anlam âleminin gönül alan çevirmeni kalemdir.

Ḳalemdür maẓhar-ı teşrīf-i naṣṣ-ı ve'l-ḳalem ḥaḳḳā
Ḳalemdür tercemān-ı dilsitān-ı ʿālem-i maʿnā s.192 T.22 B.1

İlahi feyzin göz açanı daima kalemdir. Mâ evhâ işaretinin gizli sırrının keşfedicisi kalemdir.

Ḳalemdür dāʾimā dīde-güşā-yı feyż-i Rabbānī
Ḳalemdür kāşif-i sırr-ı ḫafī-i remz-i mā evḥā s.192 T.22 B.2

Kutsal bahçenin tazelik veren gül ağacı kalemdir. Dünya gül bahçesi içinde çılgın bülbül kalemdir.

Ḳalemdür gülbün-i revnaḳ-fezā-yı ravża-i ḳudsī
Ḳalemdür gülsitān-ı dehr içinde bülbül-i şeydā s.192 T.22 B.3

Hemen arkasından seslenerek kalemin cızırtısı "Süsleyicinin ihtiyacı değildir sevgilimin yüzü" dedi.

Der-ʿaḳab idüb nidā didi ṣarīr-i ḳalem
Hâcet-i meşşâta nîst rûy-ı dil-ârâ merâ s.218 R.10 B.2

Ey Besîm, anlam gül bahçesinde güzel sesli, cazibeli üslubu olan kalem, bülbül gibi sürekli olarak inlemektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür
Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Gönül kalemi, sevgilinin yeni tüylerini düşündükçe, hayal levhasına toz yazısını yazar bozar.

Fikr eyledükçe nev-ḫaṭ-ı dildārı kilk-i dil
Levḥ-i ḫayāle ḫaṭṭ-ı ġubārı yazar bozar s.200 G.11 B.4

Ey Besîm, kalem ve divitimin teknesi, dünyanın şairlerine merace'l-bahreyni gösterir.

İder işrāb Besīmā şuʿarā-yı dehre
Nāve-i kilk ü devātum merace'l-baḥreyni s.203 G.15 B.5

Besîm'in kaleminin damlası bile neşe verse şaşılır mı? Sevgilinin dudağının anlatımında her zaman yeni şiir yazar.

Neşʾe-zā olsa ʿaceb mi reşḥa-i kilk-i Besīm
Dem-be-dem vaṣf-ı leb-i dilberde şiʿr-i ter yazar s.205 G.19 B.5

İşveli kalemi bir kez salınmaya başlayınca üslubunun tutkunu ve hayranı olmamak mümkün değildir.

Ne mümkin olmamaḳ vādīsinüñ meftūn u ḥayrānı
Gelince şīve-i reftāra bir kez kilk-i ṭannāzı s.223 R.23 B.2

Utarid altın ışınlı kalemiyle felek sayfasına övgüsünü alın yazısı etse yakışır.

Kilk-i zerrīn-şuʿāʿıyla ʿUṭārid lāyıḳ
İtse levḥ-i felege midḥatini naḳş-ı cebīn s.182 T.11 B.11

Benzersiz kişiliğinin övgüsünde yetersizliğini gösterip konuşan kalemin cızırtısı bu anlamı işaret etti.

Medīḥ-i ẕāt-ı nāyābuñda ıẓhār eyleyüb ʿaczin
Ṣarīr-i kilk-i gūyā eyledi īmā bu maʿnāyı s.191 T.21 B.18

Bereketli kalemi anlamların düzenleyicisi olursa hayalin korkunçluğuna şöyle güzel biçim verir.

Olursa çehre-perdāz-ı maʿānī kilk-i feyyāżı
Virür şöyle heyūlā-yı ḫayāle ṣūret-i zībā s.193 T.22 B.12

Kaleminin sivri ucu sürekli güzel söz söylemenin cevher saçıcısıdır. Bir damlası bir tek iri inci olsa uygundur.

Dem-ā-dem nevk-i kilki gevher-efşān-ı belāġatdür
Sezādur olsa her bir reşḥası bir dürre-i yektā s.193 T.22 B.15

Besîm'in güzel sözlü kalemi eğer olayları yazan olsaydı devlet vakalarını basılmış gibi yazardı.

Vaḳʿa-i devleti maṭbūʿ iderdi taḥrīr
Kilk-i ḫōş-gū-yı Besīm olsa eger vaḳʿa-nüvīs s.221 R.17 B.2

Cömertliğinin kalemi, iyilik pınarının lülesidir. Damlasıyla dünya isteklerinin ekini suya kanar.

Kilk-i cūduñ lūle-i ser-çeşme-i iḥsāndur
Reşḥasıyla kişt-i āmāl-i cihān sīr-āb olur s.221 R.19 B.1

Efendim, cömertliğin kalemi iyilik pınarının lülesidir. Her zaman zâtına iyilik ve insanlık şanı layıktır.

Efendim kilk-i cūduñ lūle-i yenbūʿ-ı iḥsāndur
Hemīşe ẕātuña luṭf u mürüvvet lāyıḳ-ı şāndur s.222 R.20 B.1

Besîm'in güzel sözlü kalemi eğer olayları yazan olsaydı devlet vakalarını basılmış gibi yazardı.

Vaḳʿa-i devleti maṭbūʿ iderdi taḥrīr
Kilk-i ḫōş-gū-yı Besīm olsa eger vaḳʿa-nüvīs s.221 R.17 B.2

5. Oyunlar

Besîm'in divânında satranç oyununun dışında başka bir oyunla karşılaşılmaz. Feleğin, talihin, sevgilinin âşığa oyunlar oynadığından söz edilir; ancak bu oyunlar herhangi bir tasavvur içinde düşünülmez.

Sevgi satrancının tahtasında gönül, piyade kaldı. Zavallı, sevgilinin eşiğine yüz sürmüş iken.

Naṭʿ-ı şaṭranc-ı maḥabbetde göñül ḳaldı piyāde
Ruḫsūde iken dergeh-i dildāra fütāde

Şahım, at ile bilgece yürüyüşle, düşman fili ne kadar inat ederse etsin, mat eder idim.

Māt eyler idüm at ile ferzāne-revişle
Şāhum ne ḳadar fīl-i ʿadū düşse ʿināda

Dünya tedbirlerinden emin olma, oyundur. Bilmezlikle, boş işlerle ömür geçirme.

Manṣūbe-i dünyādan emīn olma oyundur
İmrār-ı ʿömür eyleme ġafletle hevāda

Dünyanın eğlencesine akıllar hayret eder. Yokluk tahtasında Leclac'ı bile mat eyledi. (Leclac satranç oyununun mucidi kabul edilen kişidir.)

Bāzīçe-i dünyāya ʿaḳıllar müteḥayyir
Māt eyledi Leclāc'ı dahi naṭʿ-ı fenāda

Ey Besîm, dünya oyun ve eğlencedir fehm eyle. Ömrünü vakit geçirmeden Allah'ı anmak için değerlendir.

Fehm eyle Besīmā ki cihān lehv ü luʿbdur
Evḳātuñı ḥaṣr eyle hemān ẕikr-i Ḫudā'da s.205 G.21 B. 1-5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN

I. İNSAN

Besîm'in divânında insan mefhumu şâirin hayat anlayışına göre şekillenir. İnsan bütün varlıkların en şereflisidir. Konuşma vasfına sahip tek varlıktır. Bütün mahlûkat insana hürmet etmekle yükümlüdür, âlemde her şey onun emrine verilmiştir.

İnsan varlıklar nüshasının seçkinlerinin özü oldu. İlahi isimlere mükemmellik aynası oldu.

Nüsẖa-i kevnüñ olub lübb-i lübābı ādem
Oldı esmāʾ-i ilāhiyyeye meclā-yı etem s.171 K.4 B.1

İnsanın vücudu kâinatın yaratılmasının sebebi olup, insana bütün yaratılmışları bağlı kıldı.

Vücūd-ı ādem olub kevne ʿillet-i īcād
Musaẖẖar eyledi insāna cümle ekvānı s.173 K.4 B.21

İnsanı cemal ve celalin aynası yapınca şanında, gizli işareti görünür eyledi.

İdince ādemi āyīne-i cemāl ü celāl
Bedīd eyledi remz-i ẖafiyy fī şānı s.173 K.4 B.22

Allah'ın nurunun belirdiği yer ve kâinat olan insan iki dünyanın şerefine ulaşsa buna şaşılır mı?

Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā nüsẖa-i kübrā insān
İtse iḥrāz ʿaceb mi şeref-i kevneyni s.202 G.15 B.3

En büyük sırrın insan ile adlandırılmasının nüktesi: İnsanın kâinatın gözünün bebeği olmasıdır.

Merdüm-i dīde-i kevn oldıġıdur insānuñ
Tesmiye nüktesi insānile sırr-ı aʿẓam s.171 K.4 B.2

Yüce Allah'a binlerce insanî şükür: İnsanı şerefle dünyanın gözü eyledi.

Hezār ḥamd cenāb-ı Ḫudā'ya insānī
Şerefle eyledi çeşm-i cihānuñ insānı s.173 K.4 B.20

İnsan diğer insanlarla birlikte yaşar ve maişetini temin için çalışır. Bazı insanlar insanlık vasıflarını yitirip hayvana dönüşmüştür. Yeryüzünün güzelliğini seyreden her insan bu güzellik karşısında ölecek gibi olur.

Tefekkür eyle farṭ-ı ʿaḳl u evṣāf u kemālātın
Bunuñ cemʿiyyeti nevʿ-i beşerde var mı imkānı s.167 K.1 B.38

İnsanoğlu cimri ve kibirli olmamalı, cömertliği tercih etmelidir. İnsanların kimi ip gibi doğru kimi ikiyüzlü ve yalancıdır. İnsanoğlu vefalı olmalı, vefasızlıktan uzak durmalıdır.

İnsanoğlunun ömrü hızlı bir şekilde gelip geçer, bundan dolayı insan ömür sermayesinin farkında olmalı onu lüzumsuz yere harcamamalıdır.

Manṣūbe-i dünyādan emīn olma oyundur
İmrār-ı ʿömür eyleme ġafletle hevāda s.205 G.21 B.3

Sevgi dünyanın mayasıdır, insan sevgi yolunun yolcusudur. Felek insana gam yüklese de insan bu yükün altında ezilmemelidir.

Ey Besîm bundan böyle üzülme, bahtının açılacağı kesindir, o şaha Allah hemen devamlı ömür versin yeter ki.

Besīmā baʿdezīn ġam çekme iḳbālüñ muḥaḳḳaḳdur
Hemān ol şāha Mevlā ʿömr-i sermed ide iḥsānı s.167 K.1 B.42

II. GÜZELLİK

Besîm'in divânında güzellik mefhumu sevgiliye aittir ve ele alınan unsurlar içerisinde en kıymetli olanıdır. Güzellik sevgiliye ait bir hazinedir. Âşık bu hazineye ortak olma çabasındadır. Güzellik deyince akla sevgilinin cemâli gelir.

O on dört yıllık ay yüzünü gösterse, âşıklar, kucaklarını hâle gibi açar.

Eylese ʿarż-ı cemāl ol meh-i çār-deh sāle
Açar āġūşını ʿuşşāḳ mis̱āl-i hāle s.205 G.20 B.1

Divânda güzellik mefhumu işlenirken değişik mecaz ve teşbihlerden faydalanılır. Şâir bu benzetmelerle güzelliği daha rahat ifâde eder. Sevgilinin yüz azalarının her biri şâirin mecaz ve teşbih kaynağıdır. Güzelliğin gülbahçesine benzetilmesinin sebebi sevgilinin yüzüdür. Boy selvi, saç sünbül, göz nergis, ağız gonca, yanak güldür.

Âşığın tek sermayesi sevgilinin güzelliğidir. Sevgili güzellik mülkünün padişahıdır. Sevgili bu mülke padişahlık yaparken bazen âşıklar arasında fitne çıkarır. Bu fitnenin çıkmasında sevgilinin bakışı esnasında kullandığı kaş ve kirpiklerinin savaş eşyasına teşbihi önemli yer tutar.

Çok sarhoş gözü, devamlı, dünyayı korkutmaktadır. Cadı yan bakışının büyüsünü hile ve fitne sandım.

Müdām itmekde medhūş ʿālemi çeşm-i siyeh-mesti
Füsūn-ı ġamze[-i] cādūsını mekr ü fiten ṣandum s.209 G.28 B.3

Sevgilinin kâkülünün hoş kokusunu dillere düşürdü. Doğrusu, şimdi bu yaptığı da saba rüzgârının yanına kalmaz!

Şemīm-i kākül-i dildārı eyledi teşhīr
Ḫoş imdi ḳalmaya bu fitne de ṣabā yeline s.199 G.8 B.4

1. Genel Olarak Güzellik

Şiirlerde güzellik unsurları sevgilinin yüzünde cem olmuştur. Şâire göre güzellik sevgilinin yüzü ve yanağıdır. Âşık bu güzelliği seyretmekten büyük mutluluk duyar. Sevgilinin bu güzelliği âlemde ve âşıklar üzerinde iz bırakır. Âşık bu güzelliğin korunmasında bazen bekçi olarak görev yapmak ister.

Sevgilinin saçlarının sünbüle, boyunun selviye, çene çukurunun kuyuya, yürüyüşünün kekliğe, gerdanının kumruya, sesinin bülbüle, yanağının şeftaliye, gözünün bademe teşbihi gibi genel benzetmeler güzelliğin bağ gibi düşünülmesi tasavvuruna sebep olur.

2. Güzellik İle İlgili Tasavvurlar

aa. Bahar, Gül, Gonca

Bahar, güllerin açıldığı mevsim olarak düşünüldüğünde gül vakti olarak tasavvur edilir. Baharla güzellik arasında ilgi kurulmasının sebepleri arasında ikisinin de geçici olması önemli etkendir.

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

Ey Besîm, anlam gül bahçesinde güzel sesli, cazibeli üslubu olan kalem, bülbül gibi sürekli olarak inlemektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür

Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Gül yanağında ne çeşit hoşluk var, hayal et. Kalem özelliklerini yazınca, bülbül gibi inlemeye başlar.

Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında

Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna s.195 G.2 B.2

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül

ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ

Olmasun mı dil-i şūrīde miṡāl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān

Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la'l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük

Olub māʾil leb-i dil-cūya laʿl-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Besîm, gönül alan güzeller uğursuz rakip ile birlikte otursalar buna şaşırma! Dünyada gül dikensiz olmaz.

Gül dikensüz olmaz ʿālemde Besīm itme ʿaceb
Dil-rübālar hem-nişīn olsa raḳīb-i şūmile s.201 G.13 B.5

Ey gül yüzlü saki! Ne olur bir iyilik yap, arıtılmış kadehin cilası ile gönülden lekeyi gider.

Gider ey sāḳī-i gül-çehre amān luṭf eyle
Ṣayḳal-ı cām-ı muṣaffā ile dilden reyni s.202 G.15 B.4

Canım, inleyen gönlümün bülbülüne zulmetme. Yanağının gül yaprağının sonunu düşün, solacaktır.

ʿAndelīb-i dil-i nālānuma cevr eyleme cānum
Düşün encāmını gül-berg-i ʿiẕāruñ ṣolacaḳdur s.206 G.23 B.3

Sevgilinin taze tüylerini yanağının yuvarlağında görüp güzellik ve cazibenin gül bahçesinde bitmiş çimen sandım.

H̱aṭ-ı nev-ḫīzini gird-i ʿiẕārında görüb yārüñ
Demīde gülsitān-ı ḥüsn ü ān içre çemen ṣandum s.210 G.28 B.5

Her an gül bahçesine bakmaktan gönüle usanç gelmez. Gönül de su gibi her yana akmaktan uzak durmaz.

Kesel gelmez derūna dem-be-dem gülzāra baḳmaḳdan
Göñül de ḫālī olmaz ṣu gibi her sūya aḳmaḳdan s.210 G.29 B.1

Bülbül, nasıl acıyla inlemesin ki! Gül goncası, zenginliğinin evine kundak bırakmaktan usanmaz.

Nice sūzişle nālān olmasun bülbül ki gül-ġonçe
Uṣanmaz ḫāne-i sāmānına ḳundaḳ bıraḳmaḳdan s.210 G.29 B.3

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Devlet gül bahçesinde seni gül gibi mutlu edip, sıkıntı ateşiyle düşmanın gönlünü ateşlendirsin.

Gül gibi gülşen-i devletde idüb şād seni
Āteş-i ġamla dil-i düşmeni pür-sūz itsün s.219 R.13 B.2

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

Bülbül, nasıl acıyla inlemesin ki! Gül goncası, zenginliğinin evine kundak bırakmaktan usanmaz.

Nice sūzişle nālān olmasun bülbül ki gül-ġonçe
Uṣanmaz ḫāne-i sāmānına ḳundaḳ bıraḳmaḳdan s.210 G.29 B.3

Ağzı hüner kutusu, her sözü inci ve mücevher. Güneş ve ayın kıskandığı, himmetlerin ışıklarının doğduğu yer.

Deheni dürc-i hüner her süḫanı dürr ü güher
Ġıbṭa-i şems ü ḳamer maşrıḳ-ı envār-ı himem s.172 K.4 B.6

bb. Gülzâr (Gülistân), Bâg (Bağ)

Sevgilinin gülbahçesine benzetilme sebebi, sevgilinin güzellik unsurlarının bu bahçede bulunan bitkilere benzetilmesi dolayısıyla olur.

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Benli yüzüne bir açıdan benzediği için, sevdiceğim, âşıkların dağı bağ olur.

Nevʿan müşābehetle ruḫ-ı ḫāl-dāruña
ʿUşşāḳ-zāde sevdicegüm ṭağı bāġ olur s.220 R.15 B.2

cc. Güneş, Ay, Mum

Sevgilinin parlak yanağı bir derecede aydınlıktır ki her bir parıltısı, çok parlak güneşin gönlünü dağlar.

Ruḫ-ı tābende[-i] dildār bir rütbe münevverdür
Ki her bir lemʿası dāġ-ı dil-i ḫūrşīd-i enverdür s.198 G.7 B.1

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde

Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

O güzel bir gün âşıkların aynası olur. Güzellik güneşinin ışığı ortaya çıkar bir gün.

O şūḫ āyīne-i ʿāşıḳān olur bir gün

Fürūġ-ı mihr-i melāḥat ʿayān olur bir gün s.204 G.18 B.1

Besîm, güneş gönlü yaralı olursa ne var? Sevgilinin parlak yüzünün parıltısının tutsağıdır.

Ḫurşīd dāġ-ber-dil olursa n'ola Besīm

Yārüñ esīr-i şevḳ-ı ruḫ-ı tāb-dārıdur s.213 G.34 B.4

Dünyada benzeri bulunmayan güneş yüzlü vezirdir. Benzeri var ise aynada görünen yansımasıdır.

Cihānda mis̱li nāyāb āṣaf-ı ḫūrşīd-ṭalʿatdur

Mis̱āli var ise āyīnede ʿaksi hüveydādur s.170 K.3 B.6

Ay ışığı yıldızların kandil donanması içinde kâfur kokulu bir mum yakarak özgün, sevindirici bir toplantı tasvir eder.

Yaḳub bir şemʿ-i kāfūrı çerāġān-ı nücūm içre

ʿAceb bezm-i laṭīf-i şevḳ-zā taṣvīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.3

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde

Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

O on dört yıllık ay yüzünü gösterse, âşıklar, kucaklarını hâle gibi açar.

Eylese ʿarż-ı cemāl ol meh-i çār-deh sāle

Açar āġūşını ʿuşşāḳ miṡāl-i hāle s.205 G.20 B.1

Ey sevgili, sevinç toplantısının güzellik vericisi olan yanağının mumunun pervanesini gözden çıkarma, onu aşırı derecede özlersin.

Eyleme pervāne-i şemʿ-i ruḫuñ cānā fedā

Bezm-i şevḳa revnaḳ-efzādur ararsın mūmile s.201 G.13 B.1

Şarabın fışkırması gibi istek içkisini döker. Toplantı mumunun nazı kendinden geçmiş pervaneyedir.

Bāde-rīz-i şevḳ olur fevvāre-i ṣahbā gibi

Şemʿ-i bezmüñ cilvesi pervāne[-i] ser-mestedür s.202 G.14 B.4

Pervane gibi mum da âşık değil midir? Kalp yangını ile vücudunu yok eder.

Pervāne gibi şemʿ de ʿāşıḳ degül midür

Sūz u güdāz-ı ḳalbile maḥv-ı vücūd ider s.211 G.30 B.2

Sevgilinin çekiciliği ki o güzellerin reisinedir. Güzelliğinin ve alımının mumuna dünya tamamıyla pervanedir.

Cez̠be-i dīdār kim ol server-i ḫūbānadur

Şemʿ-i ḥüsn ü ānına ʿālem bütün pervānedür s.218 R.9 B.1

Dünya baştanbaşa yârin güzelliğinin ve alımının mumunun pervanesidir. Bütün dünya sevgilinin görünüşünün çekiciliğine kapılmış.

Cihān pervāne yekser şemʿ-i ḥüsn ü ānına yārüñ
Rübūde cümle ʿālem cez̠be-i dīdār-ı cānāna s.195 G.2 B.4

Topluluk ortasında mumu, alev yayar sanma; baştan ayağa, sevgilinin yanağının arzusuyla yanıp yakılmada.

Yanub yaḳılmada şevḳ-ı ruḫ-ı dilberle ser-tā-pā
Miyān-ı encümende şemʿi ṣanma şuʿle-güsterdür s.198 G.7 B.4

dd. Deniz , Lücce

Divânda güzellikle deniz arasında ilgi kurulmasının sebebi sevgiliye teşbih edilen kıymetli madenlerin denizden çıkarılıyor olmasıdır.

Kırmızı yanağı üzerinde zülfünün büklümünü düşündüm: Ateş denizinde görünen anber dumanının dalgasıdır.

ʿİz̠ār-ı āli üzre pīçiş-i zülfin ḫayāl itdüm
Nümāyān lücce-i āteşde mevc-i dūd-ı ʿanberdür s.198 G.7 B.3

Gözlerle kınama. Âşıkların gözü eğer coşkun bir denizdir denilse, aynıdır.

İtme iġmāż-ı ʿayın zümre-i ʿuşşāḳuñ eger
ʿAynıdur lücce-i pür-cūş dinilse ʿaynı s.202 G.15 B.2

Tutkun gönül bir gemici güzeline vurgun ki güzelliğinin bir dalgası yanında denizin özellikleri tatsız kalır.

Mübtelā bir şūḫ-ı mellāḥa dil-i şūrīde kim
Mevce-i ḥüsni yanında vaṣf-ı deryā bī-nemek s.208 G.26 B.4

III. SEVGİLİ

1. Genel Olarak Sevgili

Besîm sevgili için isim ve sıfat olarak kullanılan kelimelerin yanında teşbih ve mecaz yollu pek çok ifadeye yer verilir. "Yâr, cân, âfet, dilber, Tâtâr, şûh…" gibi ifadelerdir.

Divân şiirinin asıl konusu aşk ve sevgilidir. Maşuğun, âşığına cefasından sonra dikkati çeken diğer bir tutumu da nazıdır. Sevgilinin yanına nazından yaklaşılmaz. Âşığın nice yalvarmaları onu nazından alıkoyamaz.

O afet sevgili naz satmasın, yoksa pek çok kişi, bütün sahip olduklarını tellala verir.

Olmasun nāz-fürūşende o āfet yoḫsa
Ḳatı çoḳ kimse virür māmelekin dellāle s.205 G.20 B.2

İnleyen âşıklara şefkatli, merhametli, gönül yapıcı imiş. Ben o sevgiliyi, cefa eden, haşin, kalp kırıcı sandım.

Şefīḳ u mihrbān dil-sāz imiş ʿuşşāḳ-ı nālāna
Ben ol şūḫı cefā-cū tünd-ḫū ḫāṭır-şiken ṣandum s.210 G.28 B.9

Âşık olan değerli canını sevgilinin kavuşma malıyla değiştirmekten çekinir mi?

İder mi cān-ı ʿazīzin dirīġ ʿāşıḳ olan
Metāʿ-ı vuṣlat-ı cānānile mübādeleden s.212 G.32 B.2

2. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar

aa. Gül, Gonca, Karanfil, Yasemin, Serv

Sevgilinin güle teşbih nedenleri, rengi, kokusu, yüz ve yanaklarının güzelliğidir. Şair sevgiliyi serv olarak düşünür, sevgilinin boyu denince akla gelen ilk mazmun olur.

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Gül yanağında ne çeşit hoşluk var, hayal et. Kalem özelliklerini yazınca, bülbül gibi inlemeye başlar.

Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında
Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna s.195 G.2 B.2

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Servi meğer sevgilinin boyunun kıskançlığına ayağından bağlıymış. Bağda sıkıntıların bağından hür sanmıştım.

Meger pā-beste-i reşk-i ḳad-i dildār imiş servi
Miyān-ı bāġda āzāde-i ḳayd-ı miḥen ṣandum s.210 G.28 B.7

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

bb. Ay (Mâh, Meh,), Güneş (Mihr, Âfitâb)

Âşığa göre sevgili parlak bir güneştir. Hatta sevgilinin sahip olduğu parlaklık kaynağı güneşte bile yoktur.

O güzel bir gün âşıkların aynası olur. Güzellik güneşinin ışığı ortaya çıkar bir gün.

O şūḫ āyīne-i ʿāşıḳān olur bir gün
Fürūġ-ı mihr-i melāḥat ʿayān olur bir gün s.204 G.18 B.1

Sevgilinin parlak yanağı bir derecede aydınlıktır ki her bir parıltısı, çok parlak güneşin gönlünü dağlar.

Ruḫ-ı tābende[-i] dildār bir rütbe münevverdür
Ki her bir lemʿası dāġ-ı dil-i ḫūrşīd-i enverdür s.198 G.7 B.1

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

O on dört yıllık ay yüzünü gösterse, âşıklar, kucaklarını hâle gibi açar.

Eylese ʿarż-ı cemāl ol meh-i çār-deh sāle
Açar āġūşını ʿuşşāḳ mis̱āl-i hāle s.205 G.20 B.1

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

IV. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

1. Saç (Zülf, Perçem, Kâkül, Mû)

a. Genel Olarak Saç

Besim'in divânında sevgiliye ait güzellik unsurlarının başında saç gelir. Sevgilinin yanağı, yüzü, beni, çenesi, alnı, boyu, teni ile birlikte işlenir. Rengi, kokusu, şekli bakımından çeşitli hayal ve tasavvurlara konu olur.

Sevgilinin saçı şekil bakımından dağınık, perişân, kıvrım kıvrım, düğümlü, dolaşık, büklüm büklüm düşünülür.

Sevgilinin saçı bazen boynunun, bazen de yanağının iki yanına sarkmış olarak tasvir edilir.

b. Saç İle İlgili Unsurlar

aa. Anber, Sünbül

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı, siyahlığının yanında kokulu olması nedeniyle ele alınır. Saçın anber, müşk, sünbül mefhumlarıyla ilgisi koku ve renk yönünden olur. Zülfün sıfatı olan anber koku, şu manayı ifâde eder: Amber, içinde beyazlık ve siyahlık bulunan renktedir. Siyah renk insanı maddeye, dalâlete sevkeder. Beyaz renk ise hidayet yoludur.[14] Şiirlerde sünbül ile sevgilinin saçı arasında şekil, renk ve koku yönünden ilgi kurulur. Âşık için sevgilinin saçı sünbül kokar.

Âşıklar sabah rüzgârından kendilerine sevgilinin anber kokulu saçından haber getirmesini arzu ederler.

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

[14] Ali Nihat TARLAN, (1998) Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Ankara: Akçağ Yay.

Anber de sevgilinin saçına mı gönül kaptırmış? Yandıkça sıkıntıyla dumanı yükselir.

ʿAnber de zülf-i dilbere dildāde mi ʿaceb
Yanduḳça pīç ü tābile dūdı ṣuʿūd ider s.211 G.30 B.3

Kırmızı yanağı üzerinde zülfünün büklümünü düşündüm: Ateş denizinde görünen anber dumanının dalgasıdır.

ʿİẕār-ı āli üzre pīçiş-i zülfin ḫayāl itdüm
Nümāyān lücce-i āteşde mevc-i dūd-ı ʿanberdür s.198 G.7 B.3

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Yardım edin, can ipliği kıl gibi olan beline sarıldı. Anber gösteren perçem yine aklımı dağıttı.

Ṣarıldı mū-miyānına cān riştesi amān
ʿAḳlum ṭağıtdı perçem-i ʿanber-nümā yine s.176 T.1 B.3

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Besîm, şebboya benzeyen kâkülüne gönül bağlayalı, hayalimin gözünün şişesinde sünbül görünmektedir.

Olalı kākül-i şeb-būsına dil-beste Besīm

Şīşe-i çeşm-i ḫayālümde nümāyān sünbül s.198 G.6 B.5

Yüzünde sürekli dağınıklık belirtileri görülmede; çılgın sünbül de kâküle gönül bağlamış gibi.

Cebhesinde dā᾿im ās̱ār-ı perīşānī ʿayān

Sünbül-i āşifte de dil-beste-i kākül gibi s.199 G.9 B.4

bb. Kalem

Kalem ile saç arasındaki benzerlik ikisinin de güzellik övücüsü olmasıdır. Saç sahip olduğu güzellik ile sevgilinin övülmesini sağlar. Kalem ise âşığın elinde sevgilinin güzelliklerini över.

Kalem, sevgilinin saçını ve yanağını açıklayarak sayfalara gece ve gündüzün özelliklerini yazar bozar.

Zülf ü ʿizār-ı dilberi şerḥ eyleyüb ḳalem

Evrāḳa vaṣf-ı leyl ü nehārı yazar bozar s.200 G.11 B.2

cc. Karanlık

Saç rengi yönüyle karanlığı çağrıştırır. Âşık saçı sevgilinin yüzüne çekilen karanlık olarak düşünür; ama bu siyah yıldız sevgilinin yüzende parlak bir güneş gibi ışıldar.

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde

Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

Sevgilinin çok parlak yüzüne denk nur gördün mü? Siyah saçına karşılık bir karanlık gece gördün mü?

Ruẖ-ı pür-tāb-ı dildāra muʿādil nūr gördüñ mi
Bedel zülf-i siyÀha bir şeb-i deycỹr gördüñ mi s.219 R.11 B.1

2. Alın (Cebîn)

Sevgilinin alnını güneşe teşbih eder. Sevgilinin alnının parlaklığı âşığa nur gibi görünür.

Yârin parlak yanağına, nurlu alnına bak! Her birinde nur ve ışık nüktesi parıltılar oluşturur.

ʿĀrıż-ı tābān-ı yāre baḳ cebīn-i envere
Lemʿa-zādur her birinde nükte-i nūr u żiyā s.195 G.1 B.2

3. Kaş (Ebrû)

a. Genel Olarak Kaş

Kaş sevgilinin saçından sonra önemli bir güzellik unsuru olma vasfına sahiptir. "Ebrû-yı kemân, ebrû-yı hilâl" terkipleri içerisinde kullanılır. Kaş, eski şairlerce şekli dolayısıyla bazen yaya bazan da mihraba benzetilmiştir. Şekil münasebetinden başka kaşın yaya benzetilişinin sebebi onların altındaki ok gibi kirpikler arasındaki tesirli bakışların fırlamasıdır.[15] Şiirlerde kaş, benzetmelerde daha çok şekil yönünden ele alınır. Şeklinden dolayı yaya ve ra harfine benzetilir.

Kaş sevgilinin hile ve düzenle kurulmuş yayıdır. Âşığını bu yaydan çıkan oklarla öldürür. Zalimdir, zulmeder. Âşığın belini ona yüklediği eza ve cefayla büker.

[15] Necmettin Halil ONAN, İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, MEB Yay., İstanbul-1991: 42

Kaşları ki yay gibi bir yere bağlıdır. Her yan bakışı sanki bir parça oktur.

Ebrvānı kim kemān-āsā be-hem peyvestedür
Her nigāh-ı ġamzesi gūyā ki tīr-i cestedür s.202 G.14 B.1

Ey yay kaşlı, gönül kirpiğinin okundan neler çekti, anlatsam dostum değil düşmanım bile uygun görmez.

Neler çekdi göñül tīr-i müjeñden ey kemān-ebrū
Rivāyet eylesem dōstum degül görmez revā düşmen s.209 G.27 B.8

Dünya güzellerinin boyu seçkin mısra mıdır? Kaşları acaba açık belgede revî harfi olan râ harfi midir?

Ḳad-i ḫūbān-ı cihān mıṣraʿ-ı ber-ceste midür
Ḳaşları beyyinede rā mı ʿaceb ḥarf-i revī s.211 G.31 B.4

Boyumu bükse, göğsümü delse şaşılır mı? Bak yan bakışının keskin okuna, kaşının yayına.

Ḳaddüm ḫam itse sīnemi delse ʿaceb midür
Baḳ tīr-i tīz-i ġamzesine ḳaşı yayına s.176 T.1 B.4

Yay kaşlarının hakkı için iyilik yap, yardım et. Acı, bu çaresizi gel uzağa atma.

Kemān ebrvānuñ ḥaḳḳıçün luṭf u ʿināyet ḳıl
Teraḥḥum eyle bu bī-çāreyi gel atma yabana s.216 R.1 B.2

4. Göz (Çeşm, Ayn, Dîde)

a. Genel Olarak Göz

Gözünün kılıcını ansa göğsü parçalanır. Yan bakışını tarif ederse hançer ve neşter yazar.

Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini

Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar s.204 G.19 B.3

Besîm, şebboya benzeyen kâkülüne gönül bağlayalı, hayalimin gözünün şişesinde sünbül görünmektedir.

Olalı kākül-i şeb-būsına dil-beste Besīm

Şīşe-i çeşm-i ḫayālümde nümāyān sünbül s.198 G.6 B.5

Gözünün kılıcını ansa göğsü parçalanır. Yan bakışını tarif ederse hançer ve neşter yazar.

Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini

Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar s.204 G.19 B.3

Besîm, şebboya benzeyen kâkülüne gönül bağlayalı, hayalimin gözünün şişesinde sünbül görünmektedir.

Olalı kākül-i şeb-būsına dil-beste Besīm

Şīşe-i çeşm-i ḫayālümde nümāyān sünbül s.198 G.6 B.5

İrfan defterine bak, noktanın sırrını anla. Yüküne ibret gözü ile bak.

Defter-i ʿirfāna baḳ fehm eyle sırr-ı noḳṭayı

Çeşm-i ʿibretle neẓāre eyle berg ü bārına s.203 G.16 B.3

Gözünün kılıcını ansa göğsü parçalanır. Yan bakışını tarif ederse hançer ve neşter yazar.

Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini

Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar s.204 G.19 B.3

Mavi gözünün yan bakışıyla beni parça parça etti. Âhımın seli ile felek pas rengi olmuştur.

Ġamze-i çeşm-i kebūdı çākçāk itdi beni
Seylī-i āhumla olmışdur felek jengār reng s.207 G.24 B.4

Gülde bu gerçeği gör: Bülbülün gözüne her nazlı yaprağını bir mendil eder.

Gör gülde bu ḥaḳīḳati kim çeşm-i bülbüle
Her berg-i nāzenīnini bir dest-māl ider s.207 G.25 B.2

Kemiği sürme olsa da ilgi gösteren bir bakışı yoktur. İnsan kara bahtlı olursa Hümâ kuşunun gözü bile düşman olur.

Nigāh-ı raġbet itmez üstüḫˇānı tūtyā olsa
Siyeh-baḫt olmasun ādem olur çeşm-i Hümā düşmen s.208 G.27 B.2

Çok sarhoş gözü, devamlı, dünyayı korkutmaktadır. Cadı yan bakışının büyüsünü hile ve fitne sandım.

Müdām itmekde medhūş ʿālemi çeşm-i siyeh-mesti
Füsūn-ı ġamze[-i] cādūsını mekr ü fiten ṣandum s.209 G.28 B.3

Sürahinin gözü görüp nemlense ne var? Sâf kadeh gibi Cem'in devletinin yadigârıdır.

Nem-nāk olursa çeşm-i ṣurāḥī görüb n'ola
Çün cām-ı ṣāf devlet-i Cem yādigārıdur s.213 G.34 B.2

Yüce Allah'a binlerce insanî şükür: İnsanı şerefle dünyanın gözü eyledi.

Hezār ḥamd cenāb-ı Ḫudā'ya insānī
Şerefle eyledi çeşm-i cihānuñ insānı s.173 K.4 B.20

En iyi yeni yılın ilk günleri yüzünü gösterdi, apaçık ışığı yine ufukların gözüne cila verdi.

ʿArż-ı dīdār idüb ġurre-i nev-sāl-i bihīn
Çeşm-i āfāḳa cilā virdi yine nūr-ı mübīn s.182 T.11 B.1

Halifelik gözünün ışığı, saltanat gözünün nuru. Soyluluk tek cevheri, kusursuz kişilik sahibi.

Ḳurretü'l-ʿayn-ı ḫilāfet nūr-ı çeşm-i salṭanat
Cevher-i ferd-i necābet ṣāḥib-i ṭabʿ-ı selīm s.183 T.12 B.7

İyiliğinin parıltısıyla dünyanın gözü baştanbaşa parlamış. Adaletinin ışığıyla din ve dünyanın gözü aydınlık.

Lemʿa-i luṭfıyla yekser dīde-i ʿālem ḳarīr
Pertev-i ʿadliyle çeşm-i dīn ü dünyā rūşenā s.184 T.13 B.3

Böyle büyük padişahın her an kapısının toprağını can gözüne sürme etmek herkese gereklidir.

Böyle şāh-ı aʿẓamuñ her dem ġubār-ı dergehin
Cümleye lāzımdur itmek çeşm-i cāna tūtyā s.184 T.13 B.10

İncelik görücü gözüne mürekkep sürmesini çekip her zaman müjdesini herkese haber verir, gözler aydın.

Çeküp küḥl-i midādı çeşm-i diḳḳat-bīnine eyler
Hemīşe dīdeler rūşen nüvīdin cümleye inbā s.192 T.22 B.4

Gönül bir gözü ahu çenginin serserisi oldu, sabır ve kararı kalmadı, hayret çölüne düştü.

Ḳalmayub ṣabr u ḳarārı düşdi deşt-i ḥayrete

Dil olub bir çeşmi āhū çengīnüñ āvāresi s.217 R:6 B.2

Dünya, baştanbaşa sağlığıyla şenlikler yaptı, çok şükür. Kimin irfanının gözü açıksa görebilir.

Donanma eyledi şükr ṣıḥḥatiyle ser-te-ser ekvān

Nümāyāndur kimüñ mekşūf olursa çeşm-i ʿirfānı s.167 K.1 B.41

b. Göz İle İlgili Unsurlar

aa. Cellâd

Göz, âşığını öldürücü özelliğinden dolayı Cellâd unsuruna teşbih edilir.

Sürmeli gözüne kapılma; seni, kıyıp, süzgün bakışının cellâdının eline verir.

Rübūde olmayagör dīde-i mükaḥḥalına

Ḳıyar virür seni cellād-ı ġamzesi eline s.199 G.8 B.1

bb. Câdû

Çok sarhoş gözü, devamlı, dünyayı korkutmaktadır. Cadı yan bakışının büyüsünü hile ve fitne sandım.

Müdām itmekde medhūş ʿālemi çeşm-i siyeh-mesti

Füsūn-ı ġamze[-i] cādūsını mekr ü fiten ṣandum s.209 G.28 B.3

cc. Âhû (Çeşm-i âhû), (Seyl-i âhû)

Gönül bir gözü ahu çenginin serserisi oldu, sabır ve kararı kalmadı, hayret çölüne düştü.

Ḳalmayub ṣabr u ḳarārı düşdi deşt-i ḥayrete

Dil olub bir çeşmi āhū çengīnüñ āvāresi s.217 R:6 B.2

Mavi gözünün yan bakışıyla beni parça parça etti. Âhımın seli ile felek pas rengi olmuştur.

Ġamze-i çeşm-i kebūdı çākçāk itdi beni
Seylī-i āhumla olmışdur felek jengār reng s.207 G.24 B.4

5. Gamze

a. Genel Olarak Gamze

Gamze, sevgilinin âşığına sitemli ve süzgün bakışıdır.

Sürmeli gözüne kapılma; seni, kıyıp, süzgün bakışının cellâdının eline verir.

Rübūde olmayagör dīde-i mükaḥḥalına
Ḳıyar virür seni cellād-ı ġamzesi eline s.199 G.8 B.1

Kaşları ki yay gibi bir yere bağlıdır. Her yan bakışı sanki bir parça oktur.

Ebrvānı kim kemān-āsā be-hem peyvestedür
Her nigāh-ı ġamzesi gūyā ki tīr-i cestedür s.202 G.14 B.1

Çok sarhoş gözü, devamlı, dünyayı korkutmaktadır. Cadı yan bakışının büyüsünü hile ve fitne sandım.

Müdām itmekde medhūş ʿālemi çeşm-i siyeh-mesti
Füsūn-ı ġamze[-i] cādūsını mekr ü fiten ṣandum s.209 G.28 B.3

O şuh sevgilinin yan bakışı eziyet ülkesine eklemek amacıyla gönül ülkesinin sınırlarını geçer.

Mülk-i cefāya żamm içün ol şūḫ āfetüñ
İḳlīm-i dilde ġamzesi ḳaṭʿ-ı ḥudūd ider s.211 G.30 B.4

Boyumu bükse, göğsümü delse şaşılır mı? Bak yan bakışının keskin okuna, kaşının yayına.

Ḳaddüm ḫam itse sīnemi delse ʿaceb midür
Baḳ tīr-i tīz-i ġamzesine ḳaşı yayına s.176 T.1 B.4

Yan bakış kılıcının açtığı yaralar yüzünden göğsüm sürekli lale bahçesi tarafından kınanır.

Şemşīr-i ġamzeñ eyledigi yāreler ile
Sīnem hemīşe ṭaʿne-zen-i lāle-zār olur s.220 R.14 B.1

b. Gamze İle İlgili Unsurlar

aa. OK (Tîr-i gamze, Gamze-i tîr), Hançer

Gamzenin oka teşbihi âşığın canına kastetmesi dolayısıyladır. Okun silah olarak kullanılması, delici, yaralayıcı, öldürücü özelliklerinin bulunmasının da bunda payı vardır. Âşığın gönlü sevgilinin süzgün bakışıyla dert, gam ve kana bulanır.

Gücenme okuna, âh mızrağına bıraktık. Düşmanla mücadelede kılıçtan, hançerden vazgeçtik.

Ḥavāle eyledük tīr-i inkisāra nīze-i āha
Cidāl-i ḫaṣmda şemşīrden ḫancerden el çekdük s.201 G.12 B.4

Ey yay kaşlı, gönül kirpiğinin okundan neler çekti, anlatsam dostum değil düşmanım bile uygun görmez.

Neler çekdi göñül tīr-i müjeñden ey kemān-ebrū
Rivāyet eylesem dōstum degül görmez revā düşmen s.209 G.27 B.8

Boyumu bükse, göğsümü delse şaşılır mı? Bak yan bakışının keskin okuna, kaşının yayına.

Ḳaddüm ḫam itse sīnemi delse ʿaceb midür
Baḳ tīr-i tīz-i ġamzesine ḳaşı yayına s.176 T.1 B.4

Kaşları ki yay gibi bir yere bağlıdır. Her yan bakışı sanki bir parça oktur.

Ebrvānı kim kemān-āsā be-hem peyvestedür
Her nigāh-ı ġamzesi gūyā ki tīr-i cestedür s.202 G.14 B.1

bb. Hançer

Hançer beyitlerde ok gibi yaralayıcılığı, öldürücülüğüyle gamzeye teşbih edilir.

Her taze fidanın beline binlerce hançer takmakdan amacı, acaba, üzüntü kışının ordusunu uzaklaştırmak mıdır?

Murādı ceyş-i sermā-yı ġamı tebʿīd mi āyā
Beline her nihāl-i ter hezārān deşne ṭaḳmaḳdan s.210 G.29 B.2

Gözünün kılıcını ansa göğsü parçalanır. Yan bakışını tarif ederse hançer ve neşter yazar.

Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini
Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar s.204 G.19 B.3

Düşmanın siperi ne kadar çetin ve güçlü olursa olsun, sabah vaktindeki âhın mızrağı ona tesir edermiş.

Nīze-i āh-ı seher-gāh idermiş teʾs̱īr
Siper-i düşmen olursa ne ḳadar saḫt u ḳavī s.211 G.31 B.3

Besim, dikkat et araya kan düşmesin, sakın! O gözü kanlı, hançerini beline taktı.

Amān miyāneye ḳan düşmesün Besīm amān
Ṭaḳındı ol gözi ḫūn-rīz ḫancerin beline s.199 G.8 B.5

Gücenme okuna, âh mızrağına bıraktık. Düşmanla mücadelede kılıçtan, hançerden vazgeçtik.

Ḥavāle eyledük tīr-i inkisāra nīze-i āha
Cidāl-i ḫaṣmda şemşīrden ḫancerden el çekdük s.201 G.12 B.4

cc. Tâtâr

Tatar yan bakışı gönül ülkesini yağmaladı. Ayağının toprağına gönül parasını saçtım.

Çāpūl itdi mülk-i dile ġamzesi Tatar
İtdüm nis̱ār naḳd-i dili ḫāk-i pāyine s.176 T.1 B.5

6. Kirpik (Müjgân, Müje)

Top, tüfek, kılıç vuruşuna yer kalmadı. Huzurumun kalesini Harbiyeliler yıktılar. Acıyıp kirpik mızrağıyla yaralı gönüle yine şefkat merhemi sürdüler Tıbbiyeliler.

Ṣadme-i ṭōb u tüfeng ü ḳılıca ḳalmadı yer
Yıḳdılar ḳalʿa-i sāmānumı Ḥarbiyyeliler s.222 R.21 B.1

Acıyup süni-i müjgān ile mecrūḥ dile
Sürdiler merhem-i şefḳat yine Ṭıbbiyyeliler s.222 R.21 B.2

Ey yay kaşlı, gönül kirpiğinin okundan neler çekti, anlatsam dostum değil düşmanım bile uygun görmez.

Neler çekdi göñül tīr-i müjeñden ey kemān-ebrū
Rivāyet eylesem dōstum degül görmez revā düşmen s.209 G.27 B.8

7. Yüz ve Yanak (Rûy, Ruh, Ruhsâr, Cemâl, Ârız)

a. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Besîm'in divânında sevgilinin güzellik unsurlarının en önemlilerinden olan yüz ve yanak ayrılmaz bir bütün olmalarından dolayı birlikte ele alınır. Şiirlerde yüz ve yanak unsurunun çokça işlenmesi sevgilinin güzellik unsurlarının çoğunun burada bulunmasındandır. Yüz sevgilinin güzellik merkezidir. Parlaklığı, temizliği, beyazlığı ile değişik benzetmelere konu olur. Sevgilinin yüzü bazen güneş, bazen de ay olarak düşünülür. Bu tasavvurların sebebi aydın ve parlak oluşudur. Renk bakımından gül rengindedir.

Âşık olanlara sevgilinin yanağıdır ayna. Başkalarına istekli bakar mı her ayna?

Erbāb-ı ʿaşḳa ʿārıż-ı dilberdür āyīne
Ġayra nigāh-ı raġbet ider mi her āyīne s.176 T.1 B.1

Âlem kıvrımlı tuzağının avıdır. Dâne o fitne tuzağına yanağının benidir.

Dām-ı şikenc-i ʿālem şikārıdur
Dāne o dām-ı fitneye ḫāl-i ʿiẕārıdur s.213 G.34 B.1

Dalgalanan alev sürekli, rengârenk ortaya çıkmaktadır. O naz sarhoşunun yanağı akıcı taze bir ateştir.

Müdām olmaḳda peydā şuʿle-i mevvāc reng-ā-reng
O mest-i ʿişvenüñ ruḫsārı seyyāl āteş-i terdür s.198 G.7 B.5

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la'l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub māʾil leb-i dil-cūya laʿl-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Kaleminin damlaları anlamlar yüzünün beni. Ağzı mücevher kutusu, her sözü çok değerli incidir.

Ḫāl-i ruḫsār-ı maʿānī reşeḥāt-ı ḳalemi
Dürc-i gevher deheni her süḫanı dürr-i s̱emīn s.182 T.11 B.9

Aynanın şaşkınlıkla sevgilinin yüzüne karşı olmaktan amacı acaba, onun yansımasını öpmek midir?

Murādı āyīnenüñ būs-ı ʿaksi mi āyā
Taḥayyür ile ruḫ-ı dilbere muḳābeleden s.212 G.32 B.3

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Besîm, güneş gönlü yaralı olursa ne var? Sevgilinin parlak yüzünün parıltısının tutsağıdır.

Ḫurşīd dāġ-ber-dil olursa n'ola Besīm
Yārüñ esīr-i şevḳ-ı ruḫ-ı tāb-dārıdur s.213 G.34 B.4

Gündüzler hayret geceleri ile bakışırlar. Ayna sevgilinin yüzüne kapılmış.

Rūzān şebān-ı ḥayretile dīde-dūz olur
Olmış rübūde ṭalʿat-ı dildāre āyīne s.176 T.1 B.2

Renkli nazlanışı ile her an yüz gösterir. Kırmızı yanağı bana her defasında oyun etmektedir.

Cilve-i rengīnile her dem idüb ıẓhār reng
ʿĀrıż-ı āli baña itmekdedür her-bār reng s.207 G.24 B.1

Hemen arkasından seslenerek kalemin cızırtısı "Süsleyicinin ihtiyacı değildir sevgilimin yüzü" dedi.

Der-ʿaḳab idüb nidā didi ṣarīr-i ḳalem
Hâcet-i meşşâta nîst rûy-ı dil-ârâ merâ s.218 R.10 B.2

Yârin parlak yanağına, nurlu alnına bak! Her birinde nur ve ışık nüktesi parıltılar oluşturur.

ʿĀrıż-ı tābān-ı yāre baḳ cebīn-i envere
Lemʿa-zādur her birinde nükte-i nūr u żiyā s.195 G.1 B.2

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Renkli nazlanışı ile her an yüz gösterir. Kırmızı yanağı bana her defasında oyun etmektedir.

Cilve-i rengīnile her dem idüb ıẓhār reng
ʿĀrıż-ı āli baña itmekdedür her-bār reng s.207 G.24 B.1

8. Ben (Hâl)

Güzellik unsuru olarak ben, siyah rengi, küçüklüğü ve kokusuyla çeşitli benzetmelere konu edilir. Ben beyitlerde daha çok anberle birlikte ele alınır. Böylece hem koku hem de renk ilgisi kurulmuş olur. Siyah rengi ve şekliyle fülfül, bir beyitte anber gibi kokan sevgiliye benzemeye çalışır.

Benli yüzüne bir açıdan benzediği için, sevdiceğim, âşıkların dağı bağ olur.

Nevʿan müşābehetle ruḫ-ı ḫāl-dāruña
ʿUşşāḳ-zāde sevdicegüm ṭaġı bāġ olur s.220 R.15 B.2

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Berrak boynunda misk kokulu beni ne hoştur! Hele beyaz kâfur üzerinde karabiber ne güzeldir!

Ḫāl-i müşgīni ne ḫōş gerden-i berrāḳında
Ne güzeldür hele kāfūr üzerinde fülfül s.198 G.6 B.4

Ey Besîm, sevgilinin boynunun beyazını, yanağındaki beni seyredip karabiber, kâfûr ve anberden vazgeçtik.

Beyāż-ı gerdenin ḫāl-i ʿiẕārın seyr idüb yārüñ
Besīmā fülfül ü kāfūrdan ʿanberden el çekdük s.201 G.12 B.5

Siyah ben ve saçın halkasına bak. O tarz taneye gerçekten öyle tuzak gerek.

Nezāre eyle siyeh ḫāl ü ḥalḳa-i zülfe
O gūne dāneye ḥaḳḳā ki öyle dām gerek s.203 G.17 B.2

Âlem kıvrımlı tuzağının avıdır. Dâne o fitne tuzağına yanağının benidir.

Dām-ı şikenc-i ʿālem şikārıdur
Dāne o dām-ı fitneye ḫāl-i ʿiẕārıdur s.213 G.34 B.1

Siyah beninin nüktesini anladıysan, gönül aynasında süveyda (siyahlık) sırrı görünür.

Fehm eyledüñse nükte-i ḫāl-i siyāhını
Mirʾāt-ı dilde sırr-ı süveydā ʿayān olur s.213 G:35 B.3

Kaleminin damlaları anlamlar yüzünün beni. Ağzı mücevher kutusu, her sözü çok değerli inci.

Ḫāl-i ruḫsār-ı maʿānī reşeḥāt-ı ḳalemi
Dürc-i gevher deheni her süḫanı dürr-i s̱emīn s.182 T.11 B.9

Art arda gelen harfler güzellerin kâkülünün kıskançlık gösterdiği. Alımlı noktalar anlam güzelinin yüzünün beni.

Müselsel ḥarfler ġıbṭa-nümā-yı kākül-i ḫūbān
Dil-ārā noḳṭalar ḫāl-i ʿiẕār-ı şāhid-i maʿnā s.193 T.22 B.11

9. Hat (Ayva Tüyleri)

Şiirlerde ayva tüyleri sevgiliye ait güzellik unsuru olarak kullanıldığı gibi sevgilinin güzelliğini örten, bozan bir unsur olarak da düşünülür. Ayva tüyleri yanağın ya da dudağın çevresinde olur. Âşık yeni bitmiş bu tüylere hayran olduğu gibi bazen de temizlenmesini ister. Yeni bitmiş bir ayva tüyü sevgiliye güzellik ve çekicilik yükler.

Kalem gönül levhasında sevgilinin tüylerinin niteliklerini yazar. Sanki siyakat yazısıyla bir defter yazar.

Levḥa-i dilde ḳalem vaṣf-ı ẖaṭ-ı dilber yazar
Gūyiyā ẖaṭṭ-ı siyāḳat ile bir defter yazar s.204 G.19 B.1

Gönül kalemi, sevgilinin yeni tüylerini düşündükçe, hayal levhasına toz yazısını yazar bozar.

Fikr eyledükçe nev-ẖaṭ-ı dildārı kilk-i dil
Levḥ-i ẖayāle ẖaṭṭ-ı ġubārı yazar bozar s.200 G.11 B.4

Misk kokulu Hoten memleketi, sevdaya meftun olduğu için üzüntülüdür; yanlış yaptım, yeni hatının kıvrımı güzel kokulu misktir, dedim.

Müşüg-zār-ı Ḫoten meftūn-ı sevdā dāġ-dārıdur
Ḫaṭā itdüm didüm çīn-i ẖaṭ-ı nev misk-i ezferdür s.198 G.7 B.2

Ey Besîm gönlüm, yeni oluşmuş çizgilerin hayaliyle içinde siyakat yazısı olan bir levhaya benzer.

Göñlüm ẖaṭ-ı nev-reste ẖayāliyle Besīmā
Bir levḥaya beñzer ki siyāḳat var içinde s.196 G.3 B.5

Sevgilim yeni çıkmış bıyıklarını sunarak karalama gösterse bile, dil kâtibi can sayfasında temize çeker.

Debīr-i dil ider tebyīż levḥ-i cāna cānānum
Ḫaṭ-ı nev-ẖīzini ʿarż eyleyüp tesvīd göstersün s.200 G.10 B.4

Kadeh çizgisinin inceliğini anladın mı? Sarhoşluk ve sersemlik sırrını, sarhoşçasına, yazar bozar.

Fehm eyledüñ mi nükte-i ẖaṭṭ-ı piyāleyi
Mestāne rāz-ı sekr ü ẖumārı yazar bozar s.200 G.11 B.3

Sevgili, güzellik zamanında eziyet ettiğine pişman olup, yüzünün tüyleri çıktığında zalim, sakalını yolacaktır.

Devr-i ḥüsninde cefā itdügine nādim olub yār
H̱aṭı geldükde cefā-pīşe ṣaḳālın yolacaḳdur s.206 G.23 B.4

Yeni bitmiş tüylerin yanağının lezzetini gidermesin. Şarabın çok kekremsi keyfi tatsız olmaz.

Nev-demīde h̲aṭ nemek-rīz-i ʿiẕārı olmasun
Neşʾe-i pür-şūr-ı bāde olmaz illā bī-nemek s.208 G.26 B.2

Sevgilinin taze tüylerini yanağının yuvarlağında görüp güzellik ve cazibenin gül bahçesinde bitmiş çimen sandım.

H̱aṭ-ı nev-h̲īzini gird-i ʿiẕārında görüb yārüñ
Demīde gülsitān-ı ḥüsn ü ān içre çemen ṣandum s.210 G.28 B.5

Ey Besîm tarihi ilahî ilhamla ortaya çıktı: Yüzünde gönül alan sakalı sanki bismillah kelimesinin meddidir.

Besīmā maḥż-ı ilhām-ı ilāhī oldı tārīh̲i
Yüzinde h̲aṭṭ-ı dil-cū medd-i bismillāhdur gūyā s.180 T.8 B.11

10. Ağız (Dehân, Dehen, Fem)

a. Genel Olarak Ağız

Tek cevhere gülerek inancımı kırdım. Ağız şerhinin noktasını davanın delili sandım.

Şikest itdüm ʿaḳīdem cevher-i ferde idüb h̲ande
Delīl-i müddeʿāyı noḳṭa-i şerh̲-i dehen ṣandum s.209 G.28 B.4

Ağzı hüner kutusu, her sözü inci ve mücevher. Güneş ve ayın kıskandığı, himmetlerin ışıklarının doğduğu yer.

Deheni dürc-i hüner her süḫanı dürr ü güher
Ġıbṭa-i şems ü ḳamer maşrıḳ-ı envār-ı himem s.172 K.4 B.6

Kaleminin damlaları anlamlar yüzünün beni. Ağzı mücevher kutusu, her sözü çok değerli inci.

Ḫāl-i ruḫsār-ı maʿānī reşeḥāt-ı ḳalemi
Dürc-i gevher deheni her süḫanı dürr-i s̱emīn s.182 T.11 B.9

11. Dudak (Leb)

a. Genel Olarak Dudak

Besîm'in kaleminin damlası bile neşe verse şaşılır mı? Sevgilinin dudağının anlatımında her zaman yeni şiir yazar.

Neşʾe-zā olsa ʿaceb mi reşḥa-i kilk-i Besīm
Dem-be-dem vaṣf-ı leb-i dilberde şiʿr-i ter yazar s.205 G.19 B.5

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la'l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub māʾil leb-i dil-cūya laʿl-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Çılgın gönüllü âşık kırmızı rengini seyredince şüphesiz sevgilinin dudağının kırmızısına benzetir.

Reng-i ālın seyr idince ʿāşıḳ-ı āşifte-dil
Şübhesüz teşbīh ider laʿl-i leb-i dildārına s.203 G.16 B.4

Dudağına la'l demek estetik güzellekler içinde müşâkeleden daha ince bir meseledir.

La῾al dimek lebine bir laṭīf mes᾿eledür
Muḥassenāt-ı bedī῾iyyede müşākeleden s.212 G.32 B.1

b. Dudak İle İlgili Unsurlar

aa. Şarap, Kadeh

Divânda dudağın en çok teşbih edildiği unsur, şarap ve dolayısıyla kadehtir. Dudak ile kadeh ve şarap arasında renk, şekil, lezzet arasında ilgi kurulur.

Şarap renkli dudağının lalini kim görürse sarhoş olur. Güzellik meclisinde renk, insanı alabildiğine doldururmuş.

Kim görürse mest olur la῾l-i leb-i mey-gūnını
Bezm-i ḥüsn içre idermiş ādemi serşār reng s.207 G.24 B.3

Çılgın gönüllü âşık kırmızı rengini seyredince şüphesiz sevgilinin dudağının kırmızısına benzetir.

Reng-i ālın seyr idince ῾āşıḳ-ı āşifte-dil
Şübhesüz teşbīh ider la῾l-i leb-i dildārına s.203 G.16 B.4

Âşık ne zaman dudağının şarabını hayal etse, sevinç elde eder ve usanç sersemliğini kovar.

῾Āşıḳ ne dem ki bāde[-i] la῾lin ẖayāl ider
Kesb-i neşāṭ u def῾-i ḥumār-ı melāl ider s.207 G.25 B.1

12. Sîne (Gögüs)

Gözünün kılıcını ansa göğsü parçalanır. Yan bakışını tarif ederse hançer ve neşter yazar.

Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini
Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar s.204 G.19 B.3

13. Boy (Kadd, Kâmet, Endâm)

a. Genel Olarak Boy

Her taze fidanın beline binlerce hançer takmakdan amacı, acaba, üzüntü kışının ordusunu uzaklaştırmak mıdır?

Murādı ceyş-i sermā-yı ġamı tebʿīd mi āyā
Beline her nihāl-i ter hezārān deşne ṭaḳmaḳdan s.210 G.29 B.2

Dünya güzellerinin boyu seçkin mısra mıdır? Kaşları acaba açık belgede revî harfi olan râ harfi midir?

Ḳad-i ḫūbān-ı cihān mıṣraʿ-ı ber-ceste midür
Ḳaşları beyyinede rā mı ʿaceb ḥarf-i revī s.211 G.31 B.4

Boyumu bükse, göğsümü delse şaşılır mı? Bak yan bakışının keskin okuna, kaşının yayına.

Ḳaddüm ḫam itse sīnemi delse ʿaceb midür
Baḳ tīr-i tīz-i ġamzesine ḳaşı yayına s.176 T.1 B.4

Dişlerinin incisini övünce inciler saçar, güzel boyunu anınca ardıç ağacı yazar.

Medḥ idince lüʾlüʾ[-i] dendānını dür-pāş olur
Yād idince ḳāmet-i zībāsını ʿarʿar yazar s.204 G.19 B.2

b. Boy İle İlgili Unsurlar

aa. Servi (Serv)

Divânda sevgilinin boyunun en çok teşbih edildiği unsur olarak karşımıza servi çıkar. Sevgilinin boyunun serviye benzetildiği beyitlerde benzetilenin üstün tutulması yoluyla teşbih yapılır.[16]

Besîm, bütün âşıkların lideri olsam şaşılır mı? Benim benzerlerinden üstün olan servim güzeller içinde reistir.

ʿAceb midür Besīm olsam ser-āmed cümle ʿuşşāḳa
Benim serv-i ser-efrāzum güzeller içre serverdür s.198 G.7 B.6

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Besîm'in özlü söz söylemenin gül bahçesinde, şiirlerinin her mısrasına ölçülü servi dense uygundur.

Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda
Serv-i mevzūn-ı süḫan her mıṣraʿ-ı eşʿārına s.203 G.16 B.5

Servi meğer sevgilinin boyunun kıskançlığına ayağından bağlıymış. Bağda sıkıntıların bağından hür sanmıştım.

Meger pā-beste-i reşk-i ḳad-i dildār imiş servi
Miyān-ı bāġda āzāde-i ḳayd-ı miḥen ṣandum s.210 G.28 B.7

---

[16] Numan KÜLEKÇİ, Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Akçağ Yay., Ankara-2005: 31

14. Diş

Parlak dişleri gülümsemeyle görününce taze dudağının aralığından görünen Aden incisi sandım.

Tebessümle olınca cilve-zā dendān-ı berrāḳı
Şikāf-ı laʿl-i terde rū-nümā dürr-i ʿAden ṣandum s.210 G.28 B.8

Dişlerinin incisini övünce inciler saçar, güzel boyunu anınca ardıç ağacı yazar.

Medḥ idince lüʾlüʾ[-i] dendānını dür-pāş olur
Yād idince ḳāmet-i zībāsını ʿarʿar yazar s.204 G.19 B.2

V. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

1. Yanbakış

Sevgilinin âşık üzerindeki en büyük etkisi süzgün ve yanbakışıdır. Sevgilinin yan bakışları ok, kılıç ve hançere teşbih edilerek âşığı yaralar hatta öldürür.

Çok sarhoş gözü, devamlı, dünyayı korkutmaktadır. Cadı yan bakışının büyüsünü hile ve fitne sandım.

Müdām itmekde medhūş ʿālemi çeşm-i siyeh-mesti
Füsūn-ı ġamze[-i] cādūsını mekr ü fiten ṣandum s.209 G.28 B.3

O şuh sevgilinin yan bakışı eziyet ülkesine eklemek amacıyla gönül ülkesinin sınırlarını geçer.

Mülk-i cefāya żamm içün ol şūḫ āfetüñ
İḳlīm-i dilde ġamzesi ḳaṭʿ-ı ḥudūd ider s.211 G.30 B.4

Tatar yan bakışı gönül ülkesini yağmaladı. Ayağının toprağına gönül parasını saçtım.

Çāpūl itdi mülk-i dile ġamzesi Tatar
İtdüm nis̱ār naḳd-i dili ḫāk-i pāyine s.176 T.1 B.5

Yan bakış kılıcının açtığı yaralar yüzünden göğsüm sürekli lale bahçesi tarafından kınanır.

Şemşīr-i ġamzeñ eyledigi yāreler ile
Sīnem hemīşe ṭaʿne-zen-i lāle-zār olur s.220 R.14 B.1

Gözünün kılıcını ansa göğsü parçalanır. Yan bakışını tarif ederse hançer ve neşter yazar.

Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini
Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar s.204 G.19 B.3

Mavi gözünün yan bakışıyla beni parça parça etti. Âhımın seli ile felek pas rengi olmuştur.

Ġamze-i çeşm-i kebūdı çākçāk itdi beni
Seylī-i āhumla olmışdur felek jengār reng s.207 G.24 B.4

2. Muhabbet

Muhabbet, âşığın sevgiliden beklediği en güzel davranıştır. Sevgilinin muhabbeti âşığın gönlünde derin izler bırakır.

Sevgi satrancının tahtasında gönül, piyade kaldı. Zavallı, sevgilinin eşiğine yüz sürmüş iken.

Naṭʿ-ı şaṭranc-ı maḥabbetde göñül ḳaldı piyāde
Ruḫsūde iken dergeh-i dildāra fütāde s.205 G.21 B.1

3. Nâz

Bakışı naz ve gurur içkisinin sarhoşu olmuş. Yine ey gönül süzülmüş mahmur göz gördün mü?

Nigāhı mest-reng-i bāde-i nāz u ġurūr olmış
Yine ey dil süzilmiş dīde-i maḫmūr gördüñ mi s.219 R.11 B.2

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde miṡāl-i bülbül s.198 G.6 B.3

O afet sevgili naz satmasın, yoksa, pek çok kişi, bütün sahip olduklarını tellala verir.

Olmasun nāz-fürūşende o āfet yoḫsa
Ḳatı çoḳ kimse virür māmelekin dellāle s.205 G.20 B.2

4. Gönül

Dikkat et, aşk şarabını gönül şişesinde saklayagör. O bir gönül alan ruhtur ama nefsin istekleri düşmandır.

Ṣaḳın ṣahbā-yı ʿaşḳı ṣaḳlayagör şīşe[-i] dilde
O bir rūḥ-ı dil-ārādur aña ammā hevā düşmen s.209 G.27 B.7

İnleyen âşıklara şefkatli, merhametli, gönül yapıcıymış. Ben o sevgiliyi, cefa eden, haşin, kalp kırıcı sandım.

Şefīḳ u mihrbān dil-sāz imiş ʿuşşāḳ-ı nālāna
Ben ol şūḫı cefā-cū tünd-ḫū ḫāṭır-şiken ṣandum s.210 G.28 B.9

Acaba lale sevgilinin kırmızı yanağına gönül mü vermiş? Bu durum göğsünde dağ yakmasından anlaşılmaktadır.

ʿAceb dildāde mi lāle ʿiẕār-ı āline yārüñ
Bu ḥālet müstedeldür sīnesinde dāğ yaḳmaḳdan s.210 G.29 B.4

Anber de sevgilinin saçına mı gönül kaptırmış? Yandıkça sıkıntıyla dumanı yükselir.

ʿAnber de zülf-i dilbere dildāde mi ʿaceb
Yanduḳça pīç ü tābile dūdı ṣuʿūd ider s.211 G.30 B.3

O şuh sevgilinin yan bakışı eziyet ülkesine eklemek amacıyla gönül ülkesinin sınırlarını geçer.

Mülk-i cefāya żamm içün ol şūḫ āfetüñ
İḳlīm-i dilde ġamzesi ḳaṭʿ-ı ḥudūd ider s.211 G.30 B.4

Tatar yan bakışı gönül ülkesini yağmaladı. Ayağının toprağına gönül parasını saçtım.

Çāpūl itdi mülk-i dile ġamzesi Tatar
İtdüm nis̱ār naḳd-i dili ḫāk-i pāyine s.176 T.1 B.5

VI. ÂŞIK (SEVEN)

1. Âşık

a. Genel Olarak Âşık

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

Gözlerle kınama. Âşıkların gözü eğer coşkun bir denizdir denilse, aynıdır.

İtme iġmāż-ı ʿayın zümre-i ʿuşşāḳuñ eger
ʿAynıdur lücce-i pür-cūş dinilse ʿaynı s.202 G.15 B.2

Çılgın gönüllü âşık kırmızı rengini seyredince şüphesiz sevgilinin dudağının kırmızısına benzetir.

Reng-i ālın seyr idince ʿāşıḳ-ı āşifte-dil
Şübhesüz teşbīh ider laʿl-i leb-i dildārına s.203 G.16 B.4

O güzel bir gün âşıkların aynası olur. Güzellik güneşinin ışığı ortaya çıkar bir gün.

O şūḫ āyīne-i ʿāşıḳān olur bir gün
Fürūġ-ı mihr-i melāḥat ʿayān olur bir gün s.204 G.18 B.1

O on dört yıllık ay yüzünü gösterse, âşıklar, kucaklarını hâle gibi açar.

Eylese ʿarż-ı cemāl ol meh-i çār-deh sāle
Açar āġūşını ʿuşşāḳ mis̱āl-i hāle s.205 G.20 B.1

Âşık ne zaman dudağının şarabını hayal etse, sevinç elde eder ve usanç sersemliğini kovar.

ʿĀşıḳ ne dem ki bāde[-i] laʿlin ḫayāl ider
Kesb-i neşāṭ u defʿ-i ḥumār-ı melāl ider s.207 G.25 B.1

Besîm, âşıkların kargaşalığına sebep, sevgilinin güzeliğidir. Şüphesiz sevilenin güzelliği onsuz tatsız olur.

Şūriş-i ʿuşşāḳa bāʿis̱ ān-ı dilberdür Besīm
Şübhesüz ānsuz olur ḥüsn-i dil-ārā bī-nemek s.208 G.26 B.5

İnleyen âşıklara şefkatli, merhametli, gönül yapıcı imiş. Ben o sevgiliyi, cefa eden, haşin, kalp kırıcı sandım.

Şefīḳ u mihrbān dil-sāz imiş ʿuşşāḳ-ı nālāna
Ben ol şūḫı cefā-cū tünd-ḫū ḫāṭır-şiken ṣandum s.210 G.28 B.9

Pervane gibi mum da âşık değil midir? Kalp yangını ile vücudunu yok eder.

Pervāne gibi şemʿ de ʿāşıḳ degül midür
Sūz u güdāz-ı ḳalbile maḥv-ı vücūd ider s.211 G.30 B.2

Âşık olan değerli canını sevgilinin kavuşma malıyla değiştirmekten çekinir mi?

İder mi cān-ı ʿazīzin dirīġ ʿāşıḳ olan
Metāʿ-ı vuṣlat-ı cānānile mübādeleden s.212 G.32 B.2

Hayrette kalmış âşıkını sakın feda etme, etme efendim etme ki hâli kötü olur.

İtme amān ʿāşıḳ-ı ser-geşteñi fedā
İtme efendim itme ki ḥāli yaman olur s.212 G.33 B.2

Âşık olanlara sevgilinin yanağıdır ayna. Başkalarına istekli bakar mı her ayna?

Erbāb-ı ʿaşḳa ʿārıż-ı dilberdür āyīne
Ġayra nigāh-ı raġbet ider mi her āyīne s.176 T.1 B.1

Benli yüzüne bir açıdan benzediği için, sevdiceğim, âşıkların dağı bağ olur.

Nevʿan müşābehetle ruḫ-ı ḫāl-dāruña
ʿUşşāḳ-zāde sevdicegüm ṭaġı bāġ olur s.220 R.15 B.2

2. Gönül

a. Genel Olarak Gönül

Pervane gibi mum da âşık değil midir? Kalp yangını ile vücudunu yok eder.

Pervāne gibi şemʿ de ʿāşıḳ degül midür
Sūz u güdāz-ı ḳalbile maḥv-ı vücūd ider s.211 G.30 B.2

İnleyen âşıklara şefkatli, merhametli, gönül yapıcı imiş. Ben o sevgiliyi, cefa eden, haşin, kalp kırıcı sandım.

Şefīḳ u mihrbān dil-sāz imiş ʿuşşāḳ-ı nālāna
Ben ol şūḫı cefā-cū tünd-ḫū ḫāṭır-şiken ṣandum s.210 G.28 B.9

Ey gönül, temiz yaratılışlıların saygısını gözet. Hilâl, eğik vücudu ile aydınlık kalbi karşılar.

Temāşā eyle ṣāfī-ṭīnetānuñ ʿizzetin ey dil
Ḫamīde-ḳaddile rūşen-dile tevḳīr ider meh-tāb s.197 G.4 B.6

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Besîm, şebboya benzeyen kâkülüne gönül bağlayalı, hayalimin gözünün şişesinde sünbül görünmektedir.

Olalı kākül-i şeb-būsına dil-beste Besīm
Şīşe-i çeşm-i ḫayālümde nümāyān sünbül s.198 G.6 B.5

Sevgilinin parlak yanağı bir derecede aydınlıktır ki her bir parıltısı, çok parlak güneşin gönlünü dağlar.

Ruḫ-ı tābende[-i] dildār bir rütbe münevverdür
Ki her bir lemᶜası dāġ-ı dil-i ḫūrşīd-i enverdür s.198 G.7 B.1

Yüzünde sürekli dağınıklık belirtileri görülmede; çılgın sünbül de kâküle gönül bağlamış gibi.

Cebhesinde dāʾim ās̱ār-ı perīşānī ᶜayān
Sünbül-i āşifte de dil-beste-i kākül gibi s.199 G.9 B.4

Gönül kalemi, sevgilinin yeni tüylerini düşündükçe, hayal levhasına toz yazısını yazar bozar.

Fikr eyledükçe nev-ḫaṭ-ı dildārı kilk-i dil
Levḥ-i ḫayāle ḫaṭṭ-ı ġubārı yazar bozar s.200 G.11 B.4

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la’l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub māʾil leb-i dil-cūya laᶜl-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Besîm, gönül alan güzeller uğursuz rakip ile birlikte otursalar buna şaşırma! Dünyada gül dikensiz olmaz.

Gül dikensüz olmaz ᶜālemde Besīm itme ᶜaceb
Dil-rübālar hem-nişīn olsa raḳīb-i şūmile s.201 G.13 B.5

Çılgın gönüllü âşık kırmızı rengini seyredince şüphesiz sevgilinin dudağının kırmızısına benzetir.

Reng-i ālın seyr idince ʿāşıḳ-ı āşifte-dil
Şübhesüz teşbīh ider laʿl-i leb-i dildārına s.203 G.16 B.4

Kalem gönül levhasında sevgilinin tüylerinin niteliklerini yazar. Sanki siyakat yazısıyla bir defter yazar.

Levḥa-i dilde ḳalem vaṣf-ı ḫaṭ-ı dilber yazar
Gūyiyā ḫaṭṭ-ı siyāḳat ile bir defter yazar s.204 G.19 B.1

Sevdalı gönül, kıvrım kıvrım kâkülünü anlatırken şaşkınlıkla leyl suresini ezber yazar.

Kākül-i ḫam-der-ḫamı vaṣfında pīç ü tābile
Sūre-i leyli dil-i sevdā-zede ezber yazar s.204 G.19 B.4

Sevgi satrancının tahtasında gönül, piyade kaldı. Zavallı, sevgilinin eşiğine yüz sürmüş iken.

Naṭʿ-ı şaṭranc-ı maḥabbetde göñül ḳaldı piyāde
Ruḫsūde iken dergeh-i dildāra fütāde s.205 G.21 B.1

Sevgilinin kırmızı yanağının rengine aldanma. Ey gönül, sakın sakın ki sana oyun ve hile eder.

Reng-i ʿizār-ı āline aldanma dilberüñ
Ey dil ṣaḳın ṣaḳın ki saña reng ü āl ider s.208 G.25 B.3

Tutkun gönül bir gemici güzeline vurgun ki güzelliğinin bir dalgası yanında denizin özellikleri tatsız kalır.

Mübtelā bir şūḫ-ı mellāḥa dil-i şūrīde kim
Mevce-i ḥüsni yanında vaṣf-ı deryā bī-nemek s.208 G.26 B.4

Dikkat et, aşk şarabını gönül şişesinde saklayagör. O bir gönül alan ruhtur ama nefsin istekleri düşmandır.

Ṣaḳın ṣahbā-yı ʿaşḳı ṣaḳlayagör şīşe[-i] dilde
O bir rūḥ-ı dil-ārādur aña ammā hevā düşmen s.209 G.27 B.7

Sırlarımı başkalarına söyledi, dayanamadı. İnleyen gönlümü aşk sırrını saklamada güvenilir sandım, yanıldım.

Taḥammül itmedi esrārumı aġyāra fāş itdi
Dil-i zārum yañıldum rāz-ı ʿaşḳa müʾtemen ṣandum s.210 G.28 B.6

O şuh sevgilinin yan bakışı eziyet ülkesine eklemek amacıyla gönül ülkesinin sınırlarını geçer.

Mülk-i cefāya żamm içün ol şūḫ āfetüñ
İḳlīm-i dilde ġamzesi ḳaṭʿ-ı ḥudūd ider s.211 G.30 B.4

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Siyah beninin nüktesini anladıysan, gönül aynasında süveyda (siyahlık) sırrı görünür.

Fehm eyledüñse nükte-i ḫāl-i siyāhını
Mirʾāt-ı dilde sırr-ı süveydā ʿayān olur s.213 G:35 B.3

Tatar yan bakışı gönül ülkesini yağmaladı. Ayağının toprağına gönül parasını saçtım.

Çāpūl itdi mülk-i dile ġamzesi Tatar
İtdüm nis̱ār naḳd-i dili ḫāk-i pāyine s.176 T.1 B.5

VII. RAKÎB (AGYÂR, DÜŞMEN)

a. Genel Olarak Rakîb

Besîm, gönül alan güzeller uğursuz rakip ile birlikte otursalar buna şaşırma! Dünyada gül dikensiz olmaz.

Gül dikensüz olmaz ʿālemde Besīm itme ʿaceb
Dil-rübālar hem-nişīn olsa raḳīb-i şūmile s.201 G.13 B.5

İşi eziyet, düşüncesi sıkıntı, o vefaya düşman sevgili bana bir derecede haksızlık etti ki düşman bile acıdı.

Sitem-pīşe cefā-endīşe ol şūḫ-ı vefā-düşmen
Baña bir mertebe cevr itdi kim raḥm itdi tā düşmen s.208 G.27 B.1

Güzel olmayan sevgili insana kaygı vermez. Yağma sofrası tuzsuz olursa eksiklik verir.

Ādeme şūr-efgen olmaz bī-melāḥat dil-rübā
Naḳṣ ider īrās̱ olursa ḫ̌ān-ı yaġmā bī-nemek s.208 G.26 B.3

Besîm, âşıkların kargaşalığına sebep, sevgilinin güzeliğidir. Şüphesiz sevilenin güzelliği onsuz tatsız olur.

Şūriş-i ʿuşşāḳa bāʿis̱ ān-ı dilberdür Besīm
Şübhesüz ānsuz olur ḥüsn-i dil-ārā bī-nemek s.208 G.26 B.5

Tevhid halkası çepeçevre, yabancılara kapanırsa şaşılır mı, sırrın şehrine yerleşik bir şenliktir.

ʿAceb mi sedd olursa dāʾiren-mā-dār aġyāra
Sevād-ı sırra sūr-ı müsteḳardur ḥalḳa-i tevḥīd s.197 G.5 B.2

Sırlarımı başkalarına söyledi, dayanamadı. İnleyen gönlümü aşk sırrını saklamada güvenilir sandım, yanıldım.

Taḥammül itmedi esrārumı aġyāra fāş itdi
Dil-i zārum yañıldum rāz-ı ʿaşḳa müʾtemen ṣandum s.210 G.28 B.6

İşi eziyet, düşüncesi sıkıntı, o vefaya düşman sevgili bana bir derecede haksızlık etti ki düşman bile acıdı.

Sitem-pīşe cefā-endīşe ol şūḫ-ı vefā-düşmen
Baña bir mertebe cevr itdi kim raḥm itdi tā düşmen s.208G.27 B.1

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABİAT

I. KOZMİK ÂLEM

A. Gökyüzü (Felek, Çarh, Semâ, Fezâ)

1. Genel Olarak Gökyüzü

Besîm'in divânında gökyüzü, yüksekliği, yüceliği, sonsuzluğu, genişliği, şekli, hareketi ve rengiyle ele alınıp, çeşitli telakkîler içerisinde malzeme olarak kullanılır. Beyitlerde gökyüzü daha çok sevgilinin övülmesi, yüceltilmesi, methedilmesi amacıyla teşbih unsuru olur.

Gökyüzü, direksiz inşâ edilmesi, düz ve geniş görünümü, yuvarlaklığı, dönmesi ve üzerindeki gök cisimleriyle zikredilir. Gökyüzü, güneşin, gezegenlerin, ayın, yıldızların bulunduğu yerdir.

Gökyüzü, talih, baht, kader gibi mefhumlarla ifade edilir. Bunun sebebi levh-i mahfuzun yedinci felekte bulunması, kaza ve kaderin oradan gelmesidir.[17]

Ay ışığı gökyüzünde süt ırmağını akıtır; yeryüzünde o ırmağı her yana gönderir.

Feżā-yı çarḫda icrā-yı cūy-ı şīr ider meh-tāb
Zemīn üzre o cūyı sū-be-sū tesyīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.1

Besim, inci yağdıran şiirini kubbesine assın. Felek şiir erbabına inciden gerdanlık göstersin.

Besīm āvīze itsün ṭāḳına şiʿr-i dürer-bāruñ
Felek erbāb-ı naẓma ʿıḳd-ı mürvārīd göstersün s.200 G.10 B.5

[17] Cemal KURNAZ, (1996). Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, İstanbul: MEB Yay.

Gönül, dönen dünyanın haksızlığına dayan. Bir gün senin istediğin gibi döner, merhametli olur.

Taḥammül eyle göñül cevr-i çarḫ-ı gerdūna
Murāduñ üzre döner mihr-bān olur bir gün s.204 G.18 B.3

Mavi gözünün yan bakışıyla beni parça parça etti. Âhımın seli ile felek pas rengi olmuştur.

Ġamze-i çeşm-i kebūdı çākçāk itdi beni
Seylī-i āhumla olmışdur felek jengār reng s.207 G.24 B.4

Parlak güneşin yüzünün isteğinin yırtık yakalısıdır. Feler her gün elbiseye düşman olsa şaşırılacak yer değil.

Girībān-çāk-i şevḳ-ı ṭalʿatıdur mihr-i ġarrānuñ
Degül cāy-ı ʿaceb her gün felek olsa ḳabā düşmen s.208 G.27 B.3

Her kişinin amelinin ekinini seçmesi için, felek her aybaşında hilal şeklinde hasat orağını göstermede.

Her kişi seçmege kişt-i ʿamelin şekl-i hilāl
Çarḫ her ay başı göstermede dās-ı direvi s.211 G.31 B.2

Cem kıymetli yüksek dereceli Mehemmed Paşa’nın şanı için padişah ne kadar ağırlamada bulunsa layıktır.

Ṣadr-ı Cem-ḳadr felek-rütbe Meḥemmed Paşa
Şānına şeh ne ḳadar eylese tevḳīr sezā s.168 K.2 B.4

Felek Behrâm’ı o kahraman vezirin keskin kılıcını her zaman kubbesine assa yakışır.

Tīġ-ı ser-tīzini ol ṣadr-ı şecīʿüñ her gāh
İtse Behrām-ı felek ṭāḳına āvīze revā s.169 K.2 B.16

Yerde insanlar, gökte melekler dua edicisidir. Aşağının ve yukarının dilinin devamlı söylediği şey onun övgüsüdür.

Duʿā-gūyānıdur yerde beşer gökde feriştehler
S̱enāsı zīver-i vird-i zebān-ı zīr ü bālādur s.170 K.3 B.8

Hazret-i Ali gibi kahraman, yiğit bir kişi ki hilal gibi, felek, kubbesine kılıcını assa layıktır.

Cenāb-ı ṣafder-i Ḥayder-şecāʿat kim hilāl-āsā
Felek āvīze itse ṭāḳına şemşīrin aḥrādur s.170 K.3 B.9

Felek gökkuşağı gibi yayını övünçle kubbesine süs eylerse layıktır.

Felek kemānını eylerse faḫrile lāyıḳ
Mis̱āl-i ḳavs-i ḳuzaḥ zīb-i ṭāḳ-ı dīvānı s.174 K.4 B.33

Besîm, kalem her ne kadar kımıldansa da, övgüsünün gök yüzünü dolaşması mümkün değil.

Feżā-yı medḥini ṭayy eylemek degül mümkin
Besīm her ne ḳadar ḫāme itse cevlānī s.174 K.4 B.36

Gerçi felek, şebnem incisini gözden bırakır. Parlayan güneş yükselmesine acele etmesin mi?

Lüʾlüʾ-i şeb-nemi gözden bıraġur gerçi felek
Refʿine mihr-i münīr itmeye mi istiʿcāl s.175 K.4 B.48

Altın kakmalı levha üzerinde nur ayeti midir? En yüksek gökyüzü çardağına asmış.

Āyet-i nūr mıdur levḥ-i zer-efşān üzre
İtmiş āvīze revāḳ-ı felege çarḫ-ı berīn s.182 T.11 B.2

Gökyüzüne yine bir eşsiz mısra yazılmış. Şerefli bir kişinin niteliklerini belirtir.

Yine bir mıṣraʿ-ı berceste yazılmış felege
İder evṣāfını bir ẕāt-ı şerīfüñ tebyīn s.182 T.11 B.5

Utarid altın ışınlı kalemiyle felek sayfasına övgüsünü alın yazısı etse yakışır.

Kilk-i zerrīn-şuʿāʿıyla ʿUṭārid lāyıḳ
İtse levḥ-i felege midḥatini naḳş-ı cebīn s.182 T.11 B.11

Gökte melekler taraf taraf alkışladı. Bütün cennet ehli içinde şenlik ve bayram oldu.

Felekde itdi melekler ṭaraf ṭaraf sābāş
ʿUmūm ehl-i cinān içre oldı sūrile ʿīd s.187 T.16 B.9

Eserleri feleğin kitabesine yazılsın. Allah pek çok yeni fetih nasip eylesin.

Kitābe-i felege s̱ebt olınsun āṣ̱ārı
Müyesser eylesün Allāh niçe fetḥ-i cedīd s.187 T.16 B.12

Zühd ve fetva göğünün nur saçan hilalidir. Yaşlı ve gence işaretle gösterilen örnek olsa şaşılır mı?

Hilāl-i nūr-pāş-ı āsmān-ı zühd ü fetvādur
Müşārün bi'l-benān olsa ʿaceb mi pīr ü bernāya s.188 T.17 B.6

Yerde beşer, gökte feriştehler duacısıdır. Övgüsü için yukarıdakiler ve aşağıdakiler gönül bağlamış.

Duʿā-gūyānıdur yerde beşer gökde feriştehler
S̱enāsı dil-rübūde eylemiş aʿlāyı ednāyı s.170 K.3 B.8

Ey hakikat madeni yücelik ve şan binicisi sensin. Mekânsızlık fezası koşu yerin olsa layıktır.

Sensin ey kān-ı ḥaḳīḳat şeh-süvār-ı ʿizz ü şān
Ḥalv-gāhuñ olsa lāyıḳdur feżā-yı lā-mekān s.163 M.1 B. 5

B. Yıldızlar (Kevkeb, Necm, Nücûm, Encüm, Ahter)

Divânda yıldızlar, çokluk, parlaklık, şekil ve renk özellikleriyle ele alınır. Sevgilinin güzelliği âşık için bütün yıldızlardan daha parlaktır. Yıldızların çokluğu ile toplantı arasında ilgi kurulur.

Beyitlerde yıldız, "kevkeb, necm, ahter, encüm" adlarıyla zikredilir. Yıldız kümelerinden Süreyyâ (Ülker, Pervîn), Zühre, Merîh bir değişik teşbihlere konu olur.

Sevgiliyi övme amacı taşıyan beyitlerde yıldızlar sevgiliyi yüceltme maksadıyla kullanılır.

Ay ışığı akşam ve sabah yıldız akçelerini durmaksızın saçar; sanki bir güneşin gelişini müjdelemektedir.

Nuḳūd-ı encümi şām u seḥer ṭurmaz nis̱ār eyler
Meger bir āfitābuñ maḳdemin tebşīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.2

Ay ışığı yıldızların kandil donanması içinde kâfur kokulu bir mum yakarak özgün, sevindirici bir toplantı tasvir eder.

Yaḳub bir şemʿ-i kāfūrı çerāġān-ı nücūm içre
ʿAceb bezm-i laṭīf-i şevḳ-zā taṣvīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.3

Ay ışığı, elinde yıldız mızrağı, belinde ışıktan hançer akşamın karanlığına, yalnız başına hamlesini tekrarlar.

Elinde nīze-i aḫter belinde nūrdan ḫancer
Sevād-ı şāma yekser ḥamlesin tekrīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.5

İstanbul'a mutlulukla gelip talihinin yıldızı ışık saçmaya başladı.

Der-i ʿAliyye'yi teşrīf idüb saʿādetle
İdince kevkeb-i iḳbāli pertev-efşānī s.173 K.4 B.26

İki uğurlu yıldızın işareti ispatlandı, dünya bekçisinin eteğini öpünce.

Müberhen eyledi remz-i ḳırān-ı saʿdeyni
Olınca būse-dih-i dāmen-i cihān-bānī s.173 K.4 B.27

Padişahlığın şeref veren burcunun doğuş yerinden yine bir uğurlu yıldızlı kız cilve yapıyor.

Maṭlaʿ-ı burc-ı şeref-zā-yı şehenşāhīden
Yine bir duḫter-i saʿd-aḫter olub cilve-künān s.186 T.15 B.11

Çok yıldızlı gök süslü, çok mücevherli bir kılıftır. O parlak kılıcı gösteriş samanına gizler.

Muraṣṣaʿ bir ġılāf-ı pür-güherdür çarḫ-ı pür-aḫter
Keh-i ıẓhāruña ıżmār ider ol tīġ-ı ġarrāyı s.191 T.21 B.12

Topluluk ortasında mumu, alev yayar sanma; baştan ayağa, sevgilinin yanağının arzusuyla yanıp yakılmada.

Yanub yaḳılmada şevḳ-ı ruḫ-ı dilberle ser-tā-pā
Miyān-ı encümende şemʿi ṣanma şuʿle-güsterdür s.198 G.7 B.4

O ayın gelişinin mutluluğuyla, toplantı mumu, alevden ipeğini ayak altına serse layıktır.

Şevḳ-ı teşrīfiyle ol māhuñ ḥarīr-i şuʿlesin
İtse pāy-endāz şemʿ-i encümen şāyestedür s.202 G.14 B.2

Gökyüzü yıldızıyla bir incili beşiğidir. Parlak Çobanyıldızı beşiğinin sallayıcısı olursa uygundur.

Encümiyle āsmān bir incilü gehvāresi
Mehd-cünbānı olursa Zühre-i zehrā sezā s.185 T.13 B.15

C. Seyyâreler

1. Güneş (Mihr, Âfitâb, Şems, Hurşîd, Gün)

a. Genel Olarak Güneş

Güneş, divânda rengi, parlaklığı, sıcaklığı, harareti, yüksekliği, dünyayı aydınlatması, herkesler tarafından bilinmesi, zerre ile olan ilgisi, şekli dolayısıyla ele alınır. Daha çok Hz. Peygamberin, devlet büyüklerinin, saltanatın, sevgilinin övüldüğü beyitlerde zikredilir. "āfitāb, ʿadīl-i āfitāb, żiyā-yı āfitāb, pertev-i mihr-i ḥaḳīḳat, mihr-i raḫşān, fürūġ-ı mihr-i melāḥat, mihr-i ġarrā, pertev-i mihr-i münīr, mihr-i burc-ı salṭanat, ḫūrşīd-i enverdür " terkipleri içerisinde övüleni yüceltme amacıyla kullanılır.

Ay ışığı akşam ve sabah yıldız akçelerini durmaksızın saçar; sanki bir güneşin gelişini müjdelemektedir.

Nuḳūd-ı encümi şām u seḥer ṭurmaz nis̱ār eyler
Meger bir āfitābuñ maḳdemin tebşīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.2

Tevhid halkası bolluk ışığıyla ufukları baştanbaşa aydınlatmış ateş ülkeli güneşin benzeridir.

Żiyā-yı feyżile āfāḳı tenvīr eylemiş yekser
ʿAdīl-i āfitāb-ı şuʿle-kişverdür ḥalḳa-i tevḥīd s.197 G.5 B.6

İlahi feyzin güneşinin ışığı hilafettir. İlahi nurların yalımının aydınlığı hilafettir.

Ḫilāfetdür żiyā-yı āfitāb-ı feyż-i Rabbānī
Ḫilāfetdür fürūġ-ı pertev-i envār-ı Yezdānī s. 164 K.1 B.1

Hakikat güneşinin ışığıyla gönüle parlaklık ver. Dünyayı gösteren ayna sendedir, başkalarına bakma.

Pertev-i mihr-i ḥaḳīḳatle derūna vir cilā
Ġayra baḳma sendedür āyīne-i ʿālemnümā s.195 G.1 B.1

Dolunay galiba parlak bir güneşe karşı gelmek ister, sürekli aynasının üstünü nurlandırır.

Muḳābil olmaḳ ister ġālibā bir mihr-i raḫşāna
Hemīşe sīne-i āyīnesin tenvīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.4

O güzel bir gün âşıkların aynası olur. Güzellik güneşinin ışığı ortaya çıkar bir gün.

O şūḫ āyīne-i ʿāşıḳān olur bir gün
Fürūġ-ı mihr-i melāḥat ʿayān olur bir gün s.204 G.18 B.1

Gönül, dönen dünyanın haksızlığına dayan. Bir gün senin istediğin gibi döner, merhametli olur.

Taḥammül eyle göñül cevr-i çarḫ-ı gerdūna
Murāduñ üzre döner mihr-bān olur bir gün s.204 G.18 B.3

Parlak güneşin yüzünün isteğinin yırtık yakalısıdır. Feler her gün elbiseye düşman olsa şaşırılacak yer değil.

Girībān-çāk-i şevḳ-ı ṭalʿatıdur mihr-i ġarrānuñ
Degül cāy-ı ʿaceb her gün felek olsa ḳabā düşmen s.208 G.27 B.3

İnleyen âşıklara şefkatli, merhametli, gönül yapıcıymış. Ben o sevgiliyi, cefa eden, haşin, kalp kırıcı sandım.

Şefīḳ u mihrbān dil-sāz imiş ʿuşşāḳ-ı nālāna
Ben ol şūḫı cefā-cū tünd-ḫū ḫāṭır-şiken ṣandum s.210 G.28 B.9

Vezirlik dünyayı süsleyen ışık verici güneşin parlaklığıdır. Vezirlik dünyanın kendi gözlerinin göz nurudur.

Ṣadāret pertev-i mihr-i münīr-i ʿālem-ārādur
Ṣadāret ḳurretü'l-ʿayn-ı ʿuyūn-ı ʿayn-ı dünyādur s.170 K.3 B.1

Adı sevgi güneşinin zirvesinin süsleyicisi olsa uygundur. Büyüklüğünün ışığının aydınlığı parlak nuru kıskandırır.

Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı evc-i mihr-i mihr olsa
Fürūġ-ı pertev-i iclāli reşk-i nūr-ı beyżādur s.170 K.3 B.5

Gerçi felek, şebnem incisini gözden bırakır. Parlayan güneş yükselmesine acele etmesin mi?

Lüʾlüʾ-i şeb-nemi gözden bıraġur gerçi felek
Refʿine mihr-i münīr itmeye mi istiʿcāl s.175 K.4 B.48

Himmet zirvesinin güneşi, saltanat burcunun güneşi, keramet ışığının doğduğu yer, bütün iyiliğin kaynağı.

Āfitāb-ı evc-i himmet mihr-i burc-ı salṭanat

Maṭlaʿ-ı nūr-ı kerāmet menbaʿ-ı luṭf-ı ʿamīm s.183 T.12 B.3

Ey Besîm tarih dördüncü kubbeye yazıldı:Hatice Sultan güzel güneşin süsü oldu.

Ṭārem-i çārüme yazıldı Besīmā tārīḫ

Zīver-i mihr-i cemīl oldı Ḫadīce Sulṭān s.186 T.15 B.15

İsmi mühür güneşinin süsleyicisi olup, parlaklığı görkeminin ışığının yalımına gönül bağlatsa layıktır.

Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı mihr-i mühr olub itse

Fürūġ-ı pertev-i iclāline dil-beste beyżāyı s.190 T.21 B.5

Hilafet, hikmet sırlarının hazinesinin cevheridir. Hilafet dünyanın parlak güneşi, gözünün ışığıdır.

Ḫilāfet gevher-i gencīne-i esrār-ı ḥikmetdür

Ḫilāfetdür cihānuñ nūr-ı ʿaynı mihr-ı raḫşānı s.164 K.1 B.2

Sevgilinin parlak yanağı bir derecede aydınlıktır ki her bir parıltısı, çok parlak güneşin gönlünü dağlar.

Ruḫ-ı tābende[-i] dildār bir rütbe münevverdür

Ki her bir lemʿası dāġ-ı dil-i ḫūrşīd-i enverdür s.198 G.7 B.1

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde

Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

Besim, eda güzelliğinin bahçesinde, şiirler meyvesi her an tabiatımın güneşinden renk almaktadır.

Dem-be-dem almaḳdadur ḫūrşīd-i ṭabʿumdan Besīm
Ravża-i ḥüsn-i edāda mīve-i eşʿār reng s.207 G.24 B.7

Dünyada benzeri bulunmayan güneş yüzlü vezirdir. Benzeri var ise aynada görünen yansımasıdır.

Cihānda mis̱li nāyāb āṣaf-ı ḫūrşīd-ṭalʿatdur
Mis̱āli var ise āyīnede ʿaksi hüveydādur s.170 K.3 B.6

Güneş ışığının sofrasını dünyaya yaydıkça, iyilikler ve cömertliğinin sofrası imkân alanına döşensin.

Simāṭ-ı pertevin ferş eyledükçe ʿāleme ḫūrşīd
Döşensün süfre-i elṭāf u cūdı ṣaḥn-ı imkāna s.178 T.6 B. 2

Güneş gibi yine eski burca dönüp gelişinin nurları fetva makamına şeref verdi.

Yine taḥvīl idüb ḫūrşīd-āsā burc-ı pīşīne
Şeref-baḫş oldı envār-ı ḳudūmı ṣadr-ı fetvāya

b. Güneş İle İlgili Tasavvurlar

aa. Sevgili, yüz (Çehre, Cemâl), Alın (Nâsiye)

Sevgilinin güneşe teşbihi, yüceliği, parlaklığı, güzelliği, ışık kaynağı, âlemi aydınlatması, gösterişi, ulaşılamaması, yakıcılığı ve büyüklüğü yönleriyle olur. Beyitlerde sevgilinin en çok benzetildiği iki unsur; güneş ve aydır. Âşık, sevgiliyi yüceltmek istediğinde hemen güneş mefhumuna sarılır. Sevgilinin yüzü için; "ṭalʿat-ı ḫūrşīd, meh-rū" yanağı için "ruḫ-ı tābende" sıfatları kullanılır.

Sevgilinin parlak yanağı bir derecede aydınlıktır ki her bir parıltısı, çok parlak güneşin gönlünü dağlar.

Ruẖ-ı tābende[-i] dildār bir rütbe münevverdür
Ki her bir lemʿası dāġ-ı dil-i ẖūrşīd-i enverdür s.198 G.7 B.1

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruẖsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ẖūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

O güzel bir gün âşıkların aynası olur. Güzellik güneşinin ışığı ortaya çıkar bir gün.

O şūẖ āyīne-i ʿāşıḳān olur bir gün
Fürūġ-ı mihr-i melāḥat ʿayān olur bir gün s.204 G.18 B.1

bb. Gönül

Âşığın gönlü sevgiliye duyduğu yüce ve parlak aşkından dolayı güneşe teşbih edilir. Âşık yanık gönlüne çare bulamayınca onu parlak bir güneş gibi düşünür.

Gönül, dönen dünyanın haksızlığına dayan. Bir gün senin istediğin gibi döner, merhametli olur.

Taḥammül eyle göñül cevr-i çarẖ-ı gerdūna
Murāduñ üzre döner mihr-bān olur bir gün s.204 G.18 B.3

Hakikat güneşinin ışığıyla gönüle parlaklık ver. Dünyayı gösteren ayna sendedir, başkalarına bakma.

Pertev-i mihr-i ḥaḳīḳatle derūna vir cilā
Ġayra baḳma sendedür āyīne-i ʿālemnümā s.195 G.1 B.1

2. Ay (Mâh, Meh, Kamer)

a. Genel Olarak Ay

Ay genellikle sevgili ve övülen için kullanılan tasavvurlarda geçer.

Tevhid halkası, parlak mücevhere benzeyen bir hâle gibidir; isteklerin ve zevklerin parlayan ayını çevrelemiş.

Meh-i tābende-i eşvāḳ u eẕvāḳı muḥīṭ olmış
Miŝāl-i hāle-i rūşen-güherdür ḫalḳa-i tevḥīd s.197 G.5 B.3

Halifeliğin görkemli fidanı, saltanatın yeni dalı, heybetin güzel gül fidanı, kutlu yüzlü ay.

Naḫl-i zībā-yı ḫilāfet nev-niḫāl-i salṭanat
Gülbün-i raʿnā-yı şevket māh-ı ferḫunde-liḳā s.185T.13 B.14

O ayın gelişinin mutluluğuyla, toplantı mumu, alevden ipeğini ayakaltına serse layıktır.

Şevḳ-ı teşrīfiyle ol māhuñ ḥarīr-i şuʿlesin
İtse pāy-endāz şemʿ-i encümen şāyestedür s.202 G.14 B.2

O on dört yıllık ay yüzünü gösterse, âşıklar, kucaklarını hâle gibi açar.

Eylese ʿarż-ı cemāl ol meh-i çār-deh sāle
Açar āġūşını ʿuşşāḳ miŝāl-i hāle s.205 G.20 B.1

Allah her ay ve her yılını mutlu etsin, her işinde Allah'ın yardımına kavuşsun.

Eyleyüb her meh ü her sālini Mevlā mesʿūd
Her umūrında ola ʿavn-i Ḫudāʾya maẓhar s.177 T.2 B.10

Allah her ay ve her yılını devamlı mübarek edip ömrünü, makamını uzun kılsın. Amin.

Saʿd idüb her meh ü her sālini dāʾim Mevlā
ʿÖmrini devletini eyleye efzūn āmīn s.183 T.11 B.12

Yeni ay sanma, yiğit Hamza'nın kılıcıdır. Felek asıp süslemiş yüksek kubbeyi.

Meh-i nev ṣanma tīġ-ı Ḥamza-i ṣāḥib-ḳırānīdür
Felek taʿlīḳ idüb tezyīn itmiş ṭāḳ-ı vālāyı s.191 T.21 B.11

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

Ağzı hüner kutusu, her sözü inci ve mücevherdir. Güneş ve ayın kıskandığı, himmetlerin ışıklarının doğduğu yer.

Deheni dürc-i hüner her süḫanı dürr ü güher
Ġıbṭa-i şems ü ḳamer maşrıḳ-ı envār-ı himem s.172 K.4 B.6

Güneşin ışığından çokça yararlanıp dolunay olur. Ay güneşe berrak ve parlak ayna olduğunu işaret eder.

Bedr olur kesb iderek feyż-i żiyā-yı şemsi
Remz ider ṣāf u celī āyinedür şemse ḳamer s.177 T.2 B.6

Gerçekten, dünya padişahının parlayan güneşidir. Üstün değerli veziri nurlu ve parlak dolunaydır.

Şems-i tābān-ı şehenşāh-ı cihāndur ḥaḳḳā
Ṣadr-ı vālā-güheri bedr-i münīr-i enver s.177 T.2 B.7

Allah her ay ve her yılını mutlu etsin, her işinde Allah'ın yardımına kavuşsun.

Eyleyüb her meh ü her sālini Mevlā mesʿūd
Her umūrında ola ʿavn-i Ḫudāʾya maẓhar s.177 T.2 B.10

Sadrazam hazretleri, en büyük dolunay Hamza Paşa ki nam ve şanının sesi dünyadakilerin kulağını kabarttı.

Cenāb-ı ṣadr-ı aʿẓam bedr-i efḫam Ḥamza Paşa kim
Ṣadā-yı nām u şānı eyledi pür-gūş dünyāyı s.190 T.21 B.4

b. Ay İle İlgili Tasavvurlar

aa. Sevgili, Yüz, Yanak

Sevgilinin yanağı ve yüzü parlaklığından dolayı aya teşbih edilir. Yüzün nuru, beyazlığı ay gibi parlar. Âşığın tek düşüncesi yanağı aya teşbih edilen sevgiliye âşık olmaktır.

O ay yüzlü, saçının altında yüzünü cilvelendirip karanlık gece içinde güneş yüzü göstersin.

Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün s.200 G.10 B.2

bb. Kandil (Çerâg)

Gönül yârin yanağının ışığına pervane oldu. Ona şevk kandilinin sıcaklığıyla yanmakta korku yok.

Göñül şemʿ-i ʿiẕār-ı yāre oldı çünki pervāne
Aña tāb-ı çerāġ-ı şevḳile yanmaḳda pervā ne s.195 G.2 B.1

Ay ışığı yıldızların kandil donanması içinde kâfur kokulu bir mum yakarak özgün, sevindirici bir toplantı tasvir eder.

Yaḳub bir şemᶜ-i kāfūrı çerāġān-ı nücūm içre
ᶜAceb bezm-i laṭīf-i şevḳ-zā taṣvīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.3

Çerağı Kırım hanına hemen ferman edip deniz gibi coşkun ordusuyla sağlamlaştırdı.

Çerāġı ḫan-ı Ḳırım'a hemān idüb fermān
Cüyūş-ı lücce-ḫurūşile eyledi teᵓyīd s.187 T.16 B.4

Lale bahar için yansa yakılsa şaşılır mı? Bahar padişahının zamanı gelince ışık saçılır.

Yansa yaḳılsa lāle ᶜaceb mi bahār içün
Şāh-ı bahār devri gelince çerāġ olur s.220 R.15 B.1

3. Hilâl

Her kişinin amelinin ekinini seçmesi için, felek her aybaşında hilal şeklinde hasat orağını göstermede.

Her kişi seçmege kişt-i ᶜamelin şekl-i hilāl
Çarḫ her ay başı göstermede dās-ı direvi s.211 G.31 B.2

Hazret-i Ali gibi kahraman, yiğit bir kişi ki hilal gibi, felek, kubbesine kılıcını assa layıktır.

Cenāb-ı ṣafder-i Ḥayder-şecāᶜat kim hilāl-āsā
Felek āvīze itse ṭāḳına şemşīrin aḥrādur s.170 K.3 B.9

Bahar bayramına parlaklık verirse sebebi budur: Çünkü lale kelimesini (لاله) tersten yazınca hilal (هلال) olur.

Revnaḳ virürse ʿīd-i bahāra budur sebeb
Ḳalb eyleyince lāleyi zīrā hilāl olur s.214 G.36 B.2

Ç. Gezegenler

aa. Süreyyâ (Ülker, Pervîn)

Divânda üç beyitte zikredilir. Şair şiirlerinin parıltısını Ülker yıldızına benzetmektedir. Kendinin şiirlerinin Süreyya yıldızını mahcup ettiğinden bahseder.

Felek inciler yağdıran şiirimi kubbesine asmış. Parlayınca, Besîm, Ülker yıldızı sandım.

Felek āvīze itmiş ṭāḳına şiʿr-i dürer-bārum
Olınca şaʿşaʿa-pīrā Besīm ʿaḳd-i Peren ṣandum s.210 G.28 B.10

Kalemimin mürekkebi güzellerin koku duyularını, ayrıca gönül çekici şiirimin incisi Süreyya yıldızını mahcup eder.

İderken reşḥ-i ẖāmem şāmme-i ẖūbānı şermende
Daḫi lüʾlüʾ-i naẓm-ı dil-keşüm ʿıḳd-ı S̱üreyyā'yı s.191 T.21 B.17

Felek beğenerek inci saçan şiirini Ülker takımyıldızı gibi tepesine assa layıktır.

Daẖi şāyestedür taḥsīnile naẓm-ı dürer-bārın
Felek āvīze itse ṭāḳına ʿıḳd-ı Peren-āsā s.193 T.22 B.17

bb. Utarid

Utarid altın ışınlı kalemiyle felek sayfasına övgüsünü alın yazısı etse yakışır.

Kilk-i zerrīn-şuʿāʿıyla ʿUṭārid lāyıḳ
İtse levḥ-i felege midḥatini naḳş-ı cebīn s.182 T.11 B.11

Kalemim eğer nesir temellerini koysa, çekici şekillerini Utarid kurar.

Eylese ḫāmem eger vażʿ-ı esās-ı inşā
Eyler eşkāl-i dil-ārāsın ʿUṭārid teʾsīs s.221 R.17 B.1

cc. Zühre, Merîh

Gökyüzündeki Merih yıldızı, parlayan kılıcını saygıyla kubbesine her zaman assa yakışır.

Tīġ-ı tābānını taʿẓīmile Behrām-ı felek
Ṭāḳına eylese āvīze sezādur her dem s.172 K.4 B.8

Felek Behrâm'ı o kahraman vezirin keskin kılıcını her zaman kubbesine assa yakışır.

Tīġ-ı ser-tīzini ol ṣadr-ı şecīʿüñ her gāh
İtse Behrām-ı felek ṭāḳına āvīze revā s.169 K.2 B.16

Gökyüzü yıldızıyla bir incili beşiğidir. Parlak Çobanyıldızı beşiğinin sallayıcısı olursa uygundur.

Encümiyle āsmān bir incilü gehvāresi
Mehd-cünbānı olursa Zühre-i zehrā sezā s.185 T.13 B.15

Nazik vücuduna süslü beşik dünyadır. Ezgi söyleyen Çobanyıldızı dadısı olsa layıktır.

Ẕāt-ı nāzik-terine mehd-i muraṣṣaʿ gerdūn
Zühre-i naġme-serā dāyesi olsa şāyān s.186 T.15 B.13

D. Işık (Nûr, Ziya, Şu'a, Şu'le, Pertev, Enver)

Divânda ışık kaynağı olarak güneş, ay ve yıldızlar zikredilir. Bu kaynaklara "nûr, ziya, şu'a, şu'le, pertev, enver" sözcükleri sıfat olur.

Yârin parlak yanağına, nurlu alnına bak! Her birinde nur ve ışık nüktesi parıltılar oluşturur.

ʿĀrıż-ı tābān-ı yāre baḳ cebīn-i envere
Lemʿa-zādur her birinde nükte-i nūr u żiyā s.195 G.1 B.2

Sevgilinin parlak yanağı bir derecede aydınlıktır ki her bir parıltısı, çok parlak güneşin gönlünü dağlar.

Ruḫ-ı tābende[-i] dildār bir rütbe münevverdür
Ki her bir lemʿası dāġ-ı dil-i ḫūrşīd-i enverdür s.198 G.7 B.1

Temiz gönülde isteğimizin yüzünü seyredip, bakmayıp, çok parlak aynadan vazgeçtik.

Derūn-ı ṣāfda seyr eyleyüb dīdār-ı maḳṣūdı
Neẓāre itmedük āyīne-i enverden el çekdük s.201 G.12 B.2

Gerçekten, dünya padişahının parlayan güneşidir. Üstün değerli veziri nurlu ve parlak dolunaydır.

Şems-i tābān-ı şehenşāh-ı cihāndur ḥaḳḳā
Ṣadr-ı vālā-güheri bedr-i münīr-i enver s.177 T.2 B.7

Padişahın sakalını nurlu yüzünde izleyip siyah ışık ya da hâlis anberin dalgalı dumanı dedim.

ʿİẕār-ı enverinde seyr idüb ḫaṭṭ-ı hümāyūnın
Didüm nūr-ı siyeh ya dūd-ı mevc-i ʿanber-i sārā s.180 T.8 B.7

Her işini nurlu şeriata uygun yapıp, devamlı Yüce Allah'ın rızasını aramaktadır.

Her umūrın eyleyüb taṭbīḳ şerʿ-i envere
Dāʾim olmaḳda rıżā-cūy-ı cenāb-ı kibriyā s.184 T.13 B.4

Yârin parlak yanağına, nurlu alnına bak! Her birinde nur ve ışık nüktesi parıltılar oluşturur.

ʿĀrıż-ı tābān-ı yāre baḳ cebīn-i envere
Lemʿa-zādur her birinde nükte-i nūr u żiyā s.195 G.1 B.2

Ay ışığı, elinde yıldız mızrağı, belinde ışıktan hançer akşamın karanlığına, yalnız başına hamlesini tekrarlar.

Elinde nīze-i aḫter belinde nūrdan ḫancer
Sevād-ı şāma yekser ḥamlesin tekrīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.5

Ey Besîm, ay, urcûn sırrının menzillerini geçerek ışık mürekkebiyle gönül sayfasına yazar.

Besīmā eyleyüb ḳaṭʿ-ı menāzil sırr-ı ʿurcūnı
Midād-ı nūrile levḥ-i dile taḥrīr ider meh-tāb s.197 G.4 B.7

Allah'ın nurunun belirdiği yer ve kâinat olan insan iki dünyanın şerefine ulaşsa buna şaşılır mı?

Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā nüsḫa-i kübrā insān
İtse iḥrāz ʿaceb mi şeref-i kevneyni s.202 G.15 B.3

Alçakgönüllülerin yüzü yerde şeref bulup gün gibi dünya halkının gözünün nuru olur.

Ehl-i tevāżuʿuñ yüzi yerde şeref bulub
Gün gibi nūr-ı dīde-i ḫalḳ-ı cihān olur s.212 G:33 B.3

Yüksekliğinin ışığı güneş gibi apaçıktır. Nur ve ışığın parıltısı, anlatılmaya muhtaç değil.

Gün gibi pertev-i iclāli bedīhī rūşen
Vaṣfına muḥtāc mıdur şaʿşaʿa-i nūr u żiyā s.169 K.2 B. 19

Adı sevgi güneşinin zirvesinin süsleyicisi olsa uygundur. Büyüklüğünün ışığının aydınlığı parlak nuru kıskandırır.

Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı evc-i mihr-i mihr olsa
Fürūġ-ı pertev-i iclāli reşk-i nūr-ı beyżādur s.170 K.3 B.5

Yüce Allah, kendisini büyüklük ve heybet tahtının şeref vereni eyleyip halifelik ışığının doğduğu yer yaptı.

Şeref-baḫş-ı serīr-i mecd ü şevket eyleyüb ẕātın
İdince maṭlaʿ-ı nūr-ı ḫilāfet ḥażret-i Mevlā s.180 T.8 B.4

Sünneti uygulayıp, temizlik evinin ardına düşüp, hemen nurlu sakalını bıraktı.

İdüb icrā-yı sünnet ıḳtifā-yı mesken-i ʿiffet
Hemān fi'l-ḥāl itdi liḥye[-i] pür-nūrını iʿfā s.180 T.8 B.6

Padişahın sakalını nurlu yüzünde izleyip siyah ışık ya da hâlis anberin dalgalı dumanı dedim.

ʿİẕār-ı enverinde seyr idüb ḫaṭṭ-ı hümāyūnın
Didüm nūr-ı siyeh ya dūd-ı mevc-i ʿanber-i sārā s.180 T.8 B.7

En iyi yeni yılın ilk günleri yüzünü gösterdi, apaçık ışığı yine ufukların gözüne cila verdi.

ʿArż-ı dīdār idüb ġurre-i nev-sāl-i bihīn
Çeşm-i āfāḳa cilā virdi yine nūr-ı mübīn s.182 T.11 B.1

Himmet zirvesinin güneşi, saltanat burcunun güneşi, keramet ışığının doğduğu yer, bütün iyiliğin kaynağı.

Āfitāb-ı evc-i himmet mihr-i burc-ı salṭanat
Maṭlaʿ-ı nūr-ı kerāmet menbaʿ-ı luṭf-ı ʿamīm s.183 T.12 B.3

Halifelik gözünün ışığı, saltanat gözünün nurudur. Soyluluk tek cevheri, kusursuz kişilik sahibidir.

Ḳurretü'l-ʿayn-ı ḫilāfet nūr-ı çeşm-i salṭanat
Cevher-i ferd-i necābet ṣāḥib-i ṭabʿ-ı selīm s.183 T.12 B.7

Besîm doğumunun tarihini insanlara müjdeledim: Mehemmed Mustafa'nın nuru dünyaya süs ve parıltı verdi.

Nāsa tebşīr eyledüm tārīḫ-i mevlūdın Besīm
Kevne virdi zīb ü fer nūr-ı Meḥemmed Muṣṭafā s.185 T.13 B.19

Besîm müjde tarihi dört taraftan geldi: Mehemmed'in nuru dünyanın gözünü aydınlık eyledi.

Geldi çār eṭrāfdan tārīḫ-i tebşīri Besīm
ʿAyn-ı kevni eyledi nūr-ı Meḥemmed rūşenā s.185 T.14 B.1

Gelişinin nuruyla gözler aydınlandı. Dünyayı gelmesinin bereketiyle sevinçli eyledi.

Nūr-ı teşrīfi ile dīdeler oldı rūşen
Eyledi yümn-i ḳudūmıyla cihānı şādān s.186 T.15 B.12

Din ve devlet direği, şeriat nurunun doğduğu yerdir. Güzel sözü parlak sayfaya yazılsa uygundur.

ʿİmād-ı dīn ü devlet maṭlaʿ-ı nūr-ı şerīʿatdur
Sezā ẕikr-i cemīli s̱ebt olınsa levḥ-i beyżāya s.188 T.17 B.3

Zühd ve fetva göğünün nur saçan hilalidir. Yaşlı ve gence işaretle gösterilen örnek olsa şaşılır mı?

Hilāl-i nūr-pāş-ı āsmān-ı zühd ü fetvādur
Müşārün bi'l-benān olsa ʿaceb mi pīr ü bernāya s.188 T.17 B.6

Yüce Allah sözün kısası her olgunluğa ulaştırmış. Alnında Allah'ın feyzinin nuru dolaşır.

H̱ulāṣa her kemāle maẓhar itmiş ḥażret-i Bārī
Cebīninde temāşā eyle nūr-ı feyż-i Mevlā'yı s.171 K.3 B.16

Yazısının güzelliğini görenlerin gözü aydın olur. Yazısının karaltısına siyah ışık dersem abartma değil.

Ḳarīrü'l-ʿayn olur seyr eyleyenler ḥüsn-i imlāsın
Sevād-ı ẖaṭṭına nūr-ı siyeh dirsem degül ıṭrā s.193 T.22 B.10

Sevgilinin çok parlak yüzüne denk nur gördün mü? Siyah saçına karşılık bir karanlık gece gördün mü?

Ruẖ-ı pür-tāb-ı dildāra muʿādil nūr gördüñ mi
Bedel zülf-i siyāha bir şeb-i deycūr gördüñ mi s.219 R.11 B.1

Ey dünyanın övüncü, ey kâinatın lideri, temiz vücudun nûrdur, yere gölgesi düşmez.

Cism-i pāküñ nūrdur düşmez zemīne sāyesi
Ey cihānuñ mefẖarı ey kāʾinātuñ serveri s.163 M.1 B.2

Muhteşem ahlakının anlatıcısı yüce Kur'an'ın nuru. Büyük şanının indiricisi âlemlerin rahmetidir.

Ḥāḳī-i ḫulḳ-ı ʿaẓīmüñ nūr-ı Ḳurʾān-ı mübīn
Nāzil-i şān-ı kerīmüñ raḥmete'l-lil-ʿālemīn s.163 M.1 B.7

Hilafet, hikmet sırlarının hazinesinin cevheridir. Hilafet dünyanın parlak güneşi, gözünün ışığıdır.

Ḫilāfet gevher-i gencīne-i esrār-ı ḥikmetdür
Ḫilāfetdür cihānuñ nūr-ı ʿaynı mihr-ı raḫşānı s.164 K.1 B.2

Nefsinin isteklerine uymaz, dünyanın süsüne yönelmez, zekâsına akıl ermez, cisimleşmiş nurdan akıl.

Hevā-yı nefse gitmez zīnet-i dünyāya meyl itmez
Zekāsına ʿaḳl irmez mücessem ʿaḳl-ı nūrānī s.165 K.1 B.12

Tamamen halifelik nurunun mazharı, çok anlayışlı padişahtır. Osmanlı ailesinin ülkesinin tek cevherinin sonucudur.

Tamāmen maẓhar-ı nūr-ı ḫilāfet şāh-ı efḫamdur
Muḥaṣṣal cevher-i ferd-i mülūk-i āl-i ʿOs̱mānī s. 167 K.1 B.39

Yârin parlak yanağına, nurlu alnına bak! Her birinde nur ve ışık nüktesi parıltılar oluşturur.

ʿĀrıż-ı tābān-ı yāre baḳ cebīn-i envere
Lemʿa-zādur her birinde nükte-i nūr u żiyā s.195 G.1 B.2

Tevhid halkası bolluk ışığıyla ufukları baştanbaşa aydınlatmış ateş ülkeli güneşin benzeridir.

Żiyā-yı feyżile āfāḳı tenvīr eylemiş yekser

ʿAdīl-i āfitāb-ı şuʿle-kişverdür ḥalḳa-i tevḥīd s.197 G.5 B.6

Yüksekliğinin ışığı güneş gibi apaçıktır. Nur ve ışığın parıltısı, anlatılmaya muhtaç değil.

Gün gibi pertev-i iclāli bedīhī rūşen

Vaṣfına muḥtāc mıdur şaʿşaʿa-i nūr u żiyā s.169 K.2 B.19

Güneşin ışığından çokça yararlanıp dolunay olur. Ay güneşe berrak ve parlak ayna olduğunu işaret eder.

Bedr olur kesb iderek feyż-i żiyā-yı şemsi

Remz ider ṣāf u celī āyinedür şemse ḳamer s.177 T.2 B.6

Gelişinin ışığı dünyanın beşiğini nurlandırdı. Gelmesinin nurlarıyla cihanı çok ışıklı kıldı.

Pertev-i teşrīfi mehd-i kevni tenvīr eyledi

Ḳıldı envār-ı ḳudūmıyla cihānı pür-żiyā s.185 T.13 B.13

İlahi feyzin güneşinin ışığı hilafettir. İlahi nurların yalımının aydınlığı hilafettir.

Ḫilāfetdür żiyā-yı āfitāb-ı feyż-i Rabbānī

Ḫilāfetdür fürūġ-ı pertev-i envār-ı Yezdānī s.164 K.1 B.1

Hakikat güneşinin ışığıyla gönüle parlaklık ver. Dünyayı gösteren ayna sendedir, başkalarına bakma.

Pertev-i mihr-i ḥaḳīḳatle derūna vir cilā

Ġayra baḳma sendedür āyīne-i ʿālemnümā s.195 G.1 B.1

Yüksekliğinin ışığı güneş gibi apaçık. Nur ve ışığın parıltısı, anlatılmaya muhtaç değil.

Gün gibi pertev-i iclāli bedīhī rūşen
Vaṣfına muḥtāc mıdur şaʿşaʿa-i nūr u żiyā s.169 K.2 B.19

Vezirlik dünyayı süsleyen ışık verici güneşin parlaklığıdır. Vezirlik dünyanın kendi gözlerinin göz nurudur.

Ṣadāret pertev-i mihr-i münīr-i ʿālem-ārādur
Ṣadāret ḳurretü'l-ʿayn-ı ʿuyūn-ı ʿayn-ı dünyādur s.170 K.3 B.1

Adı sevgi güneşinin zirvesinin süsleyicisi olsa uygundur. Büyüklüğünün ışığının aydınlığı parlak nuru kıskandırır.

Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı evc-i mihr-i mihr olsa
Fürūġ-ı pertev-i iclāli reşk-i nūr-ı beyżādur s.170 K.3 B.5

Allah mevkide sürekli eyleyip, büyüklük ve mutluluk ışığını her zaman artırsın.

Devletde dāʾim eyleyüb Allāh eylesün
Her dem füzūn pertev-i mecd ü saʿādetüñ s.214 G.37 B.3

İstanbul'a mutlulukla gelip talihinin yıldızı ışık saçmaya başlayınca...

Der-i ʿAliyye'yi teşrīf idüb saʿādetle
İdince kevkeb-i iḳbāli pertev-efşānī s.173 K.4 B.26

Güneş ışığının sofrasını dünyaya yaydıkça, iyilikler ve cömertliğinin sofrası imkân alanına döşensin.

Simāṭ-ı pertevin ferş eyledükçe ʿāleme ḫūrşīd
Döşensün süfre-i elṭāf u cūdı ṣaḥn-ı imkāna s.178 T.6 B. 2

Dünyayı süsleyen padişah, yani Sultan Mustafadır. Temiz kişiliğinde Alîm adının yalımı görünür.

Pādişāh-ı ʿālem-ārā yaʿnī Sulṭān Muṣṭafā
Ẕāt-ı pākinde hüveydā pertev-i ism-i ʿAlīm s.183 T.12 B.2

İyiliğinin parıltısıyla dünyanın gözü baştanbaşa parlamış. Adaletinin ışığıyla din ve dünyanın gözü aydınlık.

Lemʿa-i luṭfıyla yekser dīde-i ʿālem ḳarīr
Pertev-i ʿadliyle çeşm-i dīn ü dünyā rūşenā s.184 T.13 B.3

Kişiliğinin nitelikleri apaçık gün gibi. Kuşluk güneşinin ışığı hiç anlatılmaya ihtiyaç duyar mı?

Āşikāra gün gibi māhiyyet-i ẕātiyyesi
Vaṣfa hīc muḥtāc olur mı pertev-i şems-i ḍuḥā s.184 T.13 B.9

Gelişinin ışığı dünyanın beşiğini nurlandırdı. Gelmesinin nurlarıyla cihanı çok ışıklı kıldı.

Pertev-i teşrīfi mehd-i kevni tenvīr eyledi
Ḳıldı envār-ı ḳudūmıyla cihānı pür-żiyā s.185 T.13 B.13

Allah dünyayı süsleyen padişahı büyüklükle devamlı etsin. Düşüncesinin ışığı dünyayı her an nurlandırsın.

Ḫudā dāʾim ide şevketle şāh-ı ʿālem-ārāyı
Cihānı eyleye tenvīr her dem pertev-i rāyı s.190 T.21 B.1

İsmi mühür güneşinin süsleyicisi olup, parlaklığı görkeminin ışığının yalımına gönül bağlatsa layıktır.

Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı mihr-i mühr olub itse
Fürūġ-ı pertev-i iclāline dil-beste beyżāyı s.190 T.21 B.5

İlahi feyzin güneşinin ışığı hilafettir. İlahi nurların yalımının aydınlığı hilafettir.

Ḫilāfetdür żiyā-yı āfitāb-ı feyż-i Rabbānī
Ḫilāfetdür fürūġ-ı pertev-i envār-ı Yezdānī s.164 K.1 B.1

Kalp parlamasına sebep hak gören gözdür. Penceresiz ev aydınlık olmaz, kanıtlanmıştır.

İncilā-yı ḳalbe bādī dīde-i ḥaḳ-bīndür
Müstedeldür ḫāne[-i] bī-revzen olmaz rūşenā s.195 G.1 B.3

İyiliğinin parıltısıyla dünyanın gözü baştanbaşa parlamış. Adaletinin ışığıyla din ve dünyanın gözü aydınlık.

Lemʿa-i luṭfıyla yekser dīde-i ʿālem ḳarīr
Pertev-i ʿadliyle çeşm-i dīn ü dünyā rūşenā s.184 T.13 B.3

Besîm müjde tarihi dört taraftan geldi: Mehemmed'in nuru dünyanın gözünü aydınlık eyledi.

Geldi çār eṭrāfdan tārīḫ-i tebşīri Besīm
ʿAyn-ı kevni eyledi nūr-ı Meḥemmed rūşenā s.185 T.14 B.1

Giriştiği parlak şeriatın sağlam ipine, yardımın sağlam kulpu apaçık delildir.

Delīl-i rūşenādur ʿurve-i vüs̱ḳā-yı tevfīḳa
Teşebbüs̱ itdigi ḥabl-i metīn-i şerʿ-i ġarrāya s.188 T.17 B.5

Ey gönül, temiz yaratılışlıların saygısını gözet. Hilâl, eğik vücudu ile aydınlık kalbi karşılar.

Temāşā eyle ṣāfī-ṭīnetānuñ ʿizzetin ey dil
Ḫamīde-ḳaddile rūşen-dile tevḳīr ider meh-tāb s.197 G.4 B.6

Tevhid halkası, parlak mücevhere benzeyen bir hâle gibidir; isteklerin ve zevklerin parlayan ayını çevrelemiş.

Meh-i tābende-i eşvāḳ u eẕvāḳı muḥīṭ olmış
Mis̱āl-i hāle-i rūşen-güherdür ḫalḳa-i tevḥīd s.197 G.5 B.3

O afet sevgili naz satmasın, yoksa, pek çok kişi, bütün sahip olduklarını tellala verir.

Olmasun nāz-fürūşende o āfet yoḫsa
Ḳatı çoḳ kimse virür māmelekin dellāle s.205 G.20 B.2

Yüksekliğinin ışığı güneş gibi apaçıktır. Nur ve ışığın parıltısı, anlatılmaya muhtaç değil.

Gün gibi pertev-i iclāli bedīhī rūşen
Vaṣfına muḥtāc mıdur şaʿşaʿa-i nūr u żiyā s.169 K.2 B.19

Gelişinin nuruyla gözler aydınlandı. Dünyayı gelmesinin bereketiyle sevinçli eyledi.

Nūr-ı teşrīfi ile dīdeler oldı rūşen
Eyledi yümn-i ḳudūmıyla cihānı şādān s.186 T.15 B.12

İncelik görücü gözüne mürekkep sürmesini çekip her zaman müjdesini herkese haber verir, gözler aydın.

Çeküp küḥl-i midādı çeşm-i diḳḳat-bīnine eyler
Hemīşe dīdeler rūşen nüvīdin cümleye inbā s.192 T.22 B.4

II. ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR

A. Gün (Rûz), Gece (Şeb, Şâm), Seher(Subh)

Ay ışığı akşam ve sabah yıldız akçelerini durmaksızın saçar; sanki bir güneşin gelişini müjdelemektedir.

Nuḳūd-ı encümi şām u seḥer ṭurmaz nis̱ār eyler
Meger bir āfitābuñ maḳdemin tebşīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.2

Ay ışığı, elinde yıldız mızrağı, belinde ışıktan hançer akşamın karanlığına, yalnız başına hamlesini tekrarlar.

Elinde nīze-i aḫter belinde nūrdan ḫancer
Sevād-ı şāma yekser ḥamlesin tekrīr ider meh-tāb s.196 G.4 B.5

Saçın nüktesine kavuşmaya ve sevgilinin yanağına, devamlı, sabah ve akşam virdinin sürekli olması gerek.

Vuṣūl-i nükte-i zülf ü ʿiẕār-ı yāre müdām
Devām-ı silsile-i vird-i ṣubḥ u şām gerek s.203 G17 B.4

Siyah saçın ucunda gurbet akşamını hatırlayıp sevgilinin ışıklı yanağını vatanın sabahı sandım.

Ser-i zülf-i siyāhda yād idüp şām-ı ġarībānı
ʿİẕār-ı tāb-dār-ı dilberi ṣubḥ-ı vaṭan ṣandum s.209 G.28 B.2

Özellikle ki Besîmâ bendesi sabah vakitlerinde yana yakıla her an ilahi dergâha secde eder.

Ḫuṣūṣā kim Besīmā bendesi vaḳt-i seḥerlerde
İdüb sūzişle her dem secde-i dergāh-ı Sübḥānī s.166 K.1 B.31

B. Mevsimler

1. Bahar (Nev-bahâr, Nev-rûz, Vakt-i bahâr, Mevsîm-i gülzâr)

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

Dostların bahçesinde sürekli bir bahar var; sonbaharın üstünlüğünden her zaman kurtulmuştur.

Var bahār-ı cāvidānī ravżatü'l-aḥbābda
Dest-bürdinden ḫazānuñ dāʾimā vārestedür s.202 G.14 B.5

Bahar bayramına parlaklık verirse sebebi budur: Çünkü lale kelimesini (لاله) tersten yazınca hilal (هلال) olur.

Revnaḳ virürse ʿīd-i bahāra budur sebeb
Ḳalb eyleyince lāleyi zīrā hilāl olur s.214 G.36 B.2

Diviti, ilim ve hikmetin hayat suyunun kaynağıdır. Kaleminin fidanı her zaman düzyazı gül bahçesinin baharı.

Devātı menbaʿ-ı māʾi'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür
Nihāl-i ḫāmesi her dem bahār-ı gülşen-i inşā s.193 T.22 B.9

İlkbaharın elbisesi yeşil renkli, altın işlemeli olmalıdır. İddiamın doğruluğunu kanıtlamaya yardım etmez mi...

Sebz-gūn zer-tār lāzımdur libās-ı nev-bahār
Müddeᶜāmuñ ṣıdḳını is̱bāta olmaz mı medār s.216 R.3 B.1

Lale bahar için yansa yakılsa şaşılır mı? Bahar padişahının zamanı gelince ışık saçılır.

Yansa yaḳılsa lāle ᶜaceb mi bahār içün
Şāh-ı bahār devri gelince çerāġ olur s.220 R.15 B.1

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ᶜāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

Allah senin her gününü nevruzun kıskandığı etsin. Devlet ve makamının talihini uğurlu etsin.

Ḥaḳ senüñ her günüñi ġıbṭa-i nev-rūz itsün
Ṭāliᶜ-i devlet ü iḳbālüñi fīrūz itsün s.219 R.13 B.1

2. Sonbahâr (Hazân)

Şiirlerde sonbahardan bir beyitte "hazân" şekliyle bahsedilir. İlkbaharla tezat teşkil eder.

Dostların bahçesinde sürekli bir bahar var; sonbaharın üstünlüğünden her zaman kurtulmuştur.

Var bahār-ı cāvidānī ravżatü'l-aḥbābda
Dest-bürdinden ẖazānuñ dāʾimā vārestedür s.202 G.14 B.5

III. DÖRT UNSUR

A. Ateş (Âteş, Od, Nâr, Şu'le)

Kırmızı yanağı üzerinde zülfünün büklümünü düşündüm: Ateş denizinde görünen anber dumanının dalgasıdır.

ʿİẕār-ı āli üzre pīçiş-i zülfin ḫayāl itdüm
Nümāyān lücce-i āteşde mevc-i dūd-ı ʿanberdür   s.198 G.7 B.3

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi   s.199 G.9 B.3

Bu bağın nar çiçeği meyvesinin güzelliğine bak. Tutkun bülmü, gülün ateşine boş yere yanar.

Baḳ bu bāġuñ āb [ü] tāb-ı mīve-i gülnārına
Bülbül-i şūrīde bīhūde yanar gül nārına   s.203 G.16 B.1

Tevhid halkası bolluk ışığıyla ufukları baştanbaşa aydınlatmış ateş ülkeli güneşin benzeridir.

Żiyā-yı feyżile āfāḳı tenvīr eylemiş yekser
ʿAdīl-i āfitāb-ı şuʿle-kişverdür ḥalḳa-i tevḥīd   s.197 G.5 B.6

Topluluk ortasında mumu, alev yayar sanma; baştan ayağa, sevgilinin yanağının arzusuyla yanıp yakılmada.

Yanub yaḳılmada şevḳ-ı ruḫ-ı dilberle ser-tā-pā
Miyān-ı encümende şemʿi ṣanma şuʿle-güsterdür   s.198 G.7 B.4

Dalgalanan alev sürekli, rengârenk ortaya çıkmakta. O naz sarhoşunun yanağı akıcı taze bir ateştir.

Müdām olmaḳda peydā şuʿle-i mevvāc reng-ā-reng
O mest-i ʿişvenüñ ruḫsārı seyyāl āteş-i terdür s.198 G.7 B.5

O ayın gelişinin mutluluğuyla, toplantı mumu, alevden ipeğini ayak altına serse layıktır.

Şevḳ-ı teşrīfiyle ol māhuñ ḥarīr-i şuʿlesin
İtse pāy-endāz şemʿ-i encümen şāyestedür s.202 G.14 B.2

B. Hava

1. Rüzgâr (Bâd)

İsteklerin bahçesi iyiliklerinin bulutu ile suya kanmış. Düşmanların kalpleri kahrının rüzgârı ile yıkık.

Ebr-i luṭfı ile reyyān riyāż-ı āmāl
Bād-ı ḳahrı ile vīrān ḳulūb-ı aʿdā s.168 K.2 B.15

Ey rüzgâr! Seni sevda zincirine tutsak eder. Sakın sevgilinin saçının teline dokunma, sakın!

Esīr ider seni ey bād ḳayd-ı sevdāya
Ṣaḳın ṭoḳınma ṣaḳın zülf-i dilberüñ teline s.199 G.8 B.2

Rüzgâr, denizlerin dalgasını yazar bozar sanma. Öpme ve kucaklama zevkının durumlarını yazar bozar.

Ṣanma nesīm mevc-i biḥārı yazar bozar
Aḥvāl-i ẕevḳ-ı būs u kenārı yazar bozar s.200 G.11 B.1

2. Rüzgâr Çeşitleri

a. Sabâ

Sabâ, seher vaktinde kuzeydoğudan hafifçe esen bir rüzgârın adıdır. Sevgilinin ayak toprağıyla anber kokusunu âşığa taşır. Sevgilinin siyah saçlarını hafif hafif savurur. Sabah vaktinde esen sabâ rüzgârı güllerin açılmasına sebep olur.

Sevgilinin kâkülünün hoş kokusunu dillere düşürdü. Doğrusu, şimdi bu yaptığı da saba rüzgârının yanına kalmaz!

Şemīm-i kākül-i dildārı eyledi teşhīr
Ḫoş imdi ḳalmaya bu fitne de ṣabā yeline s.199 G.8 B.4

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

b. Nesîm

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

Rüzgâr, denizlerin dalgasını yazar bozar sanma. Öpme ve kucaklama zevkının durumlarını yazar bozar.

Ṣanma nesīm mevc-i biḥārı yazar bozar
Aḥvāl-i ẕevḳ-ı būs u kenārı yazar bozar s.200 G.11 B.1

Ey Besîm isteklerin tomurcuğu bir gün açılır. Talihin rüzgârı bir gün uygun biçimde eser.

Olur güşāde Besīmā şükūfe-i āmāl
Nesīm-i baḫt müsāʿid-vezān olur bir gün s.204 G.18 B.5

c. Hazân (Bâd-ı hazân)

Dostların bahçesinde sürekli bir bahar var; sonbaharın üstünlüğünden her zaman kurtulmuştur.

Var bahār-ı cāvidānī ravżatü'l-aḥbābda
Dest-bürdinden ḫazānuñ dāʾimā vārestedür s.202 G.14 B.5

IV. HAYVANLAR

A. Kuşlar

1. Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Divânda adı en çok zikredilen kuş bülbüldür. Dîvân edebiyatımızın geleneksef motifi olan bülbül ve gül, âşık ve sevgiliyi karşılar. Bülbül bahar mevsiminde, seher vaktinden akşamın kararmasına kadar âşık olup âh eder. Bahar mevsiminde gülün açması bülbülün ötmesine bağlanır.

Ey Besîm, anlam gül bahçesinde güzel sesli, cazibeli üslubu olan kalem, bülbül gibi sürekli olarak inlemektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür
Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Gül yanağında ne çeşit hoşluk var, hayal et. Kalem özelliklerini yazınca, bülbül gibi inlemeye başlar.

Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında
Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna s.195 G.2 B.2

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Ey vezir, ey cömert elli! Gönülsüz Besîm'i bülbül gibi çıldırtan, senin niteliklerinin gül yaprağının keyfidir.

Āṣafā deryā-kefā gül-berg-i vaṣfuñ şevḳıdur
Eyleyen şeydā Besīm-i bī-dili bülbül gibi s.199 G.9 B.5

Cinsi bozuğun sohbetine düşmek zor imiş. Bu, konuşan bülbülü baykuş ile birlikte hapsetmek gibidir.

Müşkil imiş ṣoḥbet-i nā-cinse olmaḳ mübtelā
Bülbül-i gūyāyı ḥabs itmek gibidür būmile s.201 G.13 B.3

Gönül, dostlar sohbetine bülbül gibi tutkundur. Ferahlık veren kişilerin hepsinin görünüşü bir güldestedir.

Ṣoḥbet-i yārāna şeydādur göñül bülbül gibi
Hey'et-i mecmū'-ı aḥbāb-ı ṣafā gül-destedür s.202 G.14 B.3

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

Bu bağın nar çiçeği meyvesinin güzelliğine bak. Tutkun bülmü, gülün ateşine boş yere yanar.

Baḳ bu bāġuñ āb [ü] tāb-ı mīve-i gülnārına
Bülbül-i şūrīde bīhūde yanar gül nārına s.203 G.16 B.1

Canım, inleyen gönlümün bülbülüne zulmetme. Yanağının gül yaprağının sonunu düşün, solacaktır.

ʿAndelīb-i dil-i nālānuma cevr eyleme cānum
Düşün encāmını gül-berg-i ʿiẕāruñ ṣolacaḳdur s.206 G.23 B.3

Gamın iç sıkıntısıyla bülbül gibi inlesem ne olur? Âh ol narçiçeği yanak rengi beni yaktı yandırdı.

Ḫārḫār-ı ġamla zār olsam n'ola bülbül gibi
Yaḳdı yandurdı beni āh ol ruḫ-ı gülnār reng s.207 G.24 B.2

Gülde bu gerçeği gör: Bülbülün gözüne her nazlı yaprağını bir mendil eder.

Gör gülde bu ḥaḳīḳati kim çeşm-i bülbüle
Her berg-i nāzenīnini bir dest-māl ider s.207 G.25 B.2

Bülbül Besîmâ'nın kaleminin cızırtısını işittiğinde baştan ayağa kulak olup gül gibi sese düşman olmakta.

Besīmā'nuñ ṣarīr-i ḫāmesin gūş itdi mi bülbül
Ser-ā-pā gūş olub gül gibi olmaḳda nevā düşmen s.209 G.27 B.10

Dünyanın gül bahçesini gül gömleklinin görünmesi sandım. Zamanın inleyen bülbülünü hüzün evinde oturan sandım.

Gülistān-ı cihānı cilve-i gül-pīrehen ṣandum
Hezār-ı zār-ı dehri sākin-i beytü'l-ḫazen ṣandum s.209 G.28 B.1

Bülbül, nasıl acıyla inlemesin ki! Gül goncası, zenginliğinin evine kundak bırakmaktan usanmaz.

Nice sūzişle nālān olmasun bülbül ki gül-ġonçe
Uṣanmaz ḫāne-i sāmānına ḳundaḳ bıraḳmaḳdan s.210 G.29 B.3

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Kaleminin fidanı anlam gül bahçesinin tazelik artıranı. Gönül yapan gıcırtısı güzellikte bülbül sesidir.

Nihāl-i ḫāmesi revnaḳ-fezā-yı gülşen-i maʿnā
Leṭāfetde ṣarīr-i dil-peẕīri bülbül āvāzı s.223 R:23 B.4

Ey kerem gül bahçesinin gül fidanı, övgünün bâğında öten bülbül gibi nağmeler söylesin.

Bāġ-ı medḥüñde eyā gülbün-i gül-zār-ı kerem
Naġme-perdāz ola bülbül-i gūyende mis̱āl s.174 K.4 B.44

Kutsal bahçenin tazelik veren gül ağacı kalemdir. Dünya gül bahçesi içinde çılgın bülbül kalemdir.

Ḳalemdür gülbün-i revnaḳ-fezā-yı ravża-i ḳudsī
Ḳalemdür gülsitān-ı dehr içinde bülbül-i şeydā s.192 T.22 B.3

Kendisinin övgüsünde dünya, bülbül gibi tutkunudur. Devlet bahçesi içinde sanki güldestedir.

Medḥ-i ẕātında cihān bülbül gibi şeydāsıdur

Baġ-zār-ı devlet içre gūyiyā gül-destedür s.194 T.23 B.5

2. Hümâ

Hümâ efsanevî bir kuştur. Göklerde uçunca gölgesi kimin başına değerse saadete ulaşırmış. Bundan dolayı kendisine “devlet”ve “mutluluk” kuşu da denir.

Kemiği sürme olsa da ilgi gösteren bir bakışı yoktur. İnsan kara bahtlı olursa Hümâ kuşunun gözü bile düşman olur.

Nigāh-ı raġbet itmez üstüḫˇānı tūtyā olsa

Siyeh-baḫt olmasun ādem olur çeşm-i Hümā düşmen s.208 G.27 B.2

Makûsun gölgesi Hüma’nın gölgesinden duvara kaçar. Talihi ters olan insanda Hüma düşman olurmuş.

Ḳaçar ẓıll-ı Hümā'dan sāye-i maʿkūs dīvāra

Olurmış ṭāliʿi vārūn ādemde Hümā düşmen s.209 G.27 B.6

V. BAĞ, ÇEMEN VE ÇİÇEKLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

A. Bâg

Divânda bağ, âşığın mâşuğunun peşinde koştuğu yerdir. Âşığın yaralı yüreğidir. Serviye teşbih edilen sevgilinin boyu, güle benzetilen sevgilinin yanağı, keklik yürüyüşüyle sevgili bağda âşığına naz eder. Âşık, su olup sevgilinin köyü olan bağa doğru akar. Bağ, beyitlerde “bâg-ı Adenân, bâg-ı visâl, bâg-ı âlem, bâg-ı murâd, bâg-ı ruh, bâg-ı emel, bâg-ı dil, bâg-ı tab’, bâg-ı hüsn” terkipleri içerisinde değişik benzetmelere konu edilir.

Bağ, âşık için kavuşma bahçesidir, murâda orada erilir. Bâğ güzellik ülkesidir, gönül goncasının açtığı yerdir. Bülbül, aşk nağmelerini bağda şakırdar. Gül bahçesi âşığın aşkına bolluk ve bereket verirken, bağın gül kokusu âşığın gönlünü mest eyler.

B. Çemen

Beyitte sevgilinin yüzüyle çemen arasında ilgi kurulur.

Sevgilinin taze tüylerini yanağının yuvarlağında görüp güzellik ve cazibenin gül bahçesinde bitmiş çimen sandım.

Ḫaṭ-ı nev-ḫīzini gird-i ʿiẕārında görüb yārüñ

Demīde gülsitān-ı ḥüsn ü ān içre çemen ṣandum s.210 G.28 B.5

C. Gül Bahçesi (Gülistân, Gülşen, Gülzâr)

Divânda, gül bahçesi, "gülistân, gülşen, gülzâr" mefhumlarıyla karşılanır. Beyitlerde bağ ve çemene göre daha fazla işlenir. Beyitler içerisinde değişik tasavvurlara sebep olur.

Gülistânda ilkbaharla beraber, gül, sünbül, karanfil, menekşe, yasemin, şebboy gibi çiçekler açar. Gül bahçesi sevgilinin yüzü, yanağı, köyü ve güzelliğinin bahçesi olarak düşünülür. Gül bahçesinin değişmez rüzgârı sabâdır. Âşığa her gün sevgilinin haberlerini ve gül kokularını getirir. Bülbül gül bahçesinin vazgeçilmezidir. Bülbülün gül bahçesindeki ötüşü, âşık ile sevgilinin muhabbeti gibidir.

Ey Besîm, anlam gül bahçesinde güzel sesli, cazibeli üslubu olan kalem, bülbül gibi sürekli olarak inlemektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür

Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Ey Besîm, tevhid halkası, hâl ehlinden olanlara, ilahî bereketin gül bahçesinden hediye edilmiş taze çiçekler vazosudur.

Besīmā ehl-i ḥāle gülşen-i feyż-i ilāhīden
Hediyye ṭabla-i ezhār-ı terdür ḥalḳa-i tevhīd s.197 G.5 B.9

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

Besîm'in özlü söz söylemenin gül bahçesinde, şiirlerinin her mısrasına ölçülü servi dense uygundur.

Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda
Serv-i mevzūn-ı süḫan her mıṣraʿ-ı eşʿārına s.203 G.16 B.5

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Kaleminin fidanı anlam gül bahçesinin tazelik artıranı. Gönül yapan gıcırtısı güzellikte bülbül sesidir.

Nihāl-i ḫāmesi revnaḳ-fezā-yı gülşen-i maʿnā
Leṭāfetde ṣarīr-i dil-peẕīri bülbül āvāzı s.223 R:23 B.4

Diviti, ilim ve hikmetin hayat suyunun kaynağıdır. Kaleminin fidanı her zaman düzyazı gül bahçesinin baharı.

Devātı menbaʿ-ı māʾi'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür
Nihāl-i ḫāmesi her dem bahār-ı gülşen-i inşā s.193 T.22 B.9

Devlet gül bahçesinde seni gül gibi mutlu edip, sıkıntı ateşiyle düşmanın gönlünü ateşlendirsin.

Gül gibi gülşen-i devletde idüb şād seni
Āteş-i ġamla dil-i düşmeni pür-sūz itsün s.219 R.13 B.2

Bilmem ne ateş ile ne sevdaya uğradı. Lale, gül bahçesinde gönlü yaralanıp inler.

Bilmem ne āteşile ne sevdāya uġradı
Gülşende dāġ-ber-dil olub lāle zār olur s.220 R.14 B.2

Ey Besîm, anlam gül bahçesinde güzel sesli, cazibeli üslubu olan kalem, bülbül gibi sürekli olarak inlemektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür
Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Gül yanağında ne çeşit hoşluk var, hayal et. Kalem özelliklerini yazınca, bülbül gibi inlemeye başlar.

Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında
Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna s.195 G.2 B.2

Dünya gül bahçesinin gerçi hoşluk var içinde. İçinde sıkıntı dikeni olduğu için ona gönül vermem.

Gülzār-ı cihān gerçi leṭāfet var içinde
Meyl eyleyemem ḫār-ı meşaḳḳat var içinde s.196 G.3 B.1

Ey Besîm, tevhid halkası, hâl ehlinden olanlara, ilahî bereketin gül bahçesinden hediye edilmiş taze çiçekler vazosudur.

Besī̇mā ehl-i ḥāle gülşen-i feyż-i ilāhī̇den
Hediyye ṭabla-i ezhār-ı terdür ḥalḳa-i tevhī̇d s.197 G.5 B.9

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perī̇şān kākül s.198 G.6 B.2

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrī̇de miṡāl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Nevrûzun mutluluğuyla gönüller gül gibi açıldı. Böyle zamanda, insana şarap gibi yoldaş olmaz!

Şevḳ-ı nev-rūzile açıldı göñüller gül gibi
Ādeme hem-meşreb olmaz böyle demde mül gibi s.199 G.9 B.1

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Ey vezir, ey cömert elli! Gönülsüz Besîm'i bülbül gibi çıldırtan, senin niteliklerinin gül yaprağının keyfidir.

Āṣafā deryā-kefā gül-berg-i vaṣfuñ şevḳıdur
Eyleyen şeydā Besīm-i bī-dili bülbül gibi s.199 G.9 B.5

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la'l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub māʾil leb-i dil-cūya laʿl-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Besîm, gönül alan güzeller uğursuz rakip ile birlikte otursalar buna şaşırma! Dünyada gül dikensiz olmaz.

Gül dikensüz olmaz ʿālemde Besīm itme ʿaceb
Dil-rübālar hem-nişīn olsa raḳīb-i şūmile s.201 G.13 B.5

Gönül, dostlar sohbetine bülbül gibi tutkundur. Ferahlık veren kişilerin hepsinin görünüşü bir güldestedir.

Ṣoḥbet-i yārāna şeydādur göñül bülbül gibi
Heyʾet-i mecmūʿ-ı aḥbāb-ı ṣafā gül-destedür s.202 G.14 B.3

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

Ey gül yüzlü saki! Ne olur bir iyilik yap, arıtılmış kadehin cilası ile gönülden lekeyi gider.

Gider ey sāḳī-i gül-çehre amān luṭf eyle
Ṣayḳal-ı cām-ı muṣaffā ile dilden reyni s.202 G.15 B.4

Bu bağın nar çiçeği meyvesinin güzelliğine bak. Tutkun bülmü, gülün ateşine boş yere yanar.

Baḳ bu bāġuñ āb [ü] tāb-ı mīve-i gülnārına
Bülbül-i şūrīde bīhūde yanar gül nārına s.203 G.16 B.1

Besîm'in özlü söz söylemenin gül bahçesinde, şiirlerinin her mısrasına ölçülü servi dense uygundur.

Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda
Serv-i mevzūn-ı süḫan her mıṣraʿ-ı eşʿārına s.203 G.16 B.5

Canım, inleyen gönlümün bülbülüne zulmetme. Yanağının gül yaprağının sonunu düşün, solacaktır.

ʿAndelīb-i dil-i nālānuma cevr eyleme cānum
Düşün encāmını gül-berg-i ʿiẕāruñ ṣolacaḳdur s.206 G.23 B.3

Gamın iç sıkıntısıyla bülbül gibi inlesem ne olur? Âh ol narçiçeği yanak rengi beni yaktı yandırdı.

Ḫārḫār-ı ġamla zār olsam n'ola bülbül gibi
Yaḳdı yandurdı beni āh ol ruḫ-ı gülnār reng s.207 G.24 B.2

Yokluk gül bahçesinin şekline gönül bağlama. Ey gönül, kalıcı olmaz, sana oyun eder, sakın!

Dil-rübūde olma gülzār-ı fenānuñ rengine
Pāydār olmaz ider ey dil saña zinhār reng s.207 G.24 B.5

Bülbül Besîmâ'nın kaleminin cızırtısını işittiğinde baştan ayağa kulak olup gül gibi sese düşman olmakta.

Besīmā'nuñ ṣarīr-i ḫāmesin gūş itdi mi bülbül
Ser-ā-pā gūş olub gül gibi olmaḳda nevā düşmen s.209 G.27 B.10

Dünyanın gül bahçesini gül gömleklinin görünmesi sandım. Zamanın inleyen bülbülünü hüzün evinde oturan sandım.

Gülistān-ı cihānı cilve-i gül-pīrehen ṣandum
Hezār-ı zār-ı dehri sākin-i beytü'l-ḫazen ṣandum s.209 G.28 B.1

Sevgilinin taze tüylerini yanağının yuvarlağında görüp güzellik ve cazibenin gül bahçesinde bitmiş çimen sandım.

Ḫaṭ-ı nev-ḫīzini gird-i ʿiẕārında görüb yārüñ
Demīde gülsitān-ı ḥüsn ü ān içre çemen ṣandum s.210 G.28 B.5

Her an gül bahçesine bakmaktan gönüle usanç gelmez. Gönül de su gibi her yana akmaktan uzak durmaz.

Kesel gelmez derūna dem-be-dem gülzāra baḳmaḳdan
Göñül de ḫālī olmaz ṣu gibi her sūya aḳmaḳdan s.210 G.29 B.1

Bülbül, nasıl acıyla inlemesin ki! Gül goncası, zenginliğinin evine kundak bırakmaktan usanmaz.

Nice sūzişle nālān olmasun bülbül ki gül-ġonçe
Uṣanmaz ḫāne-i sāmānına ḳundaḳ bıraḳmaḳdan s.210 G.29 B.3

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Kaleminin fidanı anlam gül bahçesinin tazelik artıranı. Gönül yapan gıcırtısı güzellikte bülbül sesidir.

Nihāl-i ḫāmesi revnaḳ-fezā-yı gülşen-i maʿnā
Leṭāfetde ṣarīr-i dil-peẕīri bülbül āvāzı s.223 R:23 B.4

Ey kerem gül bahçesinin gül fidanı, övgünün bâğında öten bülbül gibi nağmeler söylesin.

Bāġ-ı medḥüñde eyā gülbün-i gül-zār-ı kerem
Naġme-perdāz ola bülbül-i gūyende mis̱āl s.174 K.4 B.44

Dünya iyiliğinin sayesinde gül gibi açılıp, düşmanlarının yüzü kılıcının korkusuyla kehrüba oldu.

Sāye-i luṭfında ʿālem gül gibi ḫandān olub
Ḫavf-ı şemşīriyle oldı rūy-ı aʿdā keh-rübā s.184 T.13 B.5

Halifeliğin görkemli fidanı, saltanatın yeni dalı, heybetin güzel gül fidanı, kutlu yüzlü ay.

Naḫl-i zībā-yı ḫilāfet nev-niḫāl-i salṭanat
Gülbün-i raʿnā-yı şevket māh-ı ferḫunde-liḳā s.185 T.13 B.14

Kutsal bahçenin tazelik veren gül ağacı kalemdir. Dünya gül bahçesi içinde çılgın bülbül kalemdir.

Ḳalemdür gülbün-i revnaḳ-fezā-yı ravża-i ḳudsī
Ḳalemdür gülsitān-ı dehr içinde bülbül-i şeydā s.192 T.22 B.3

Diviti, ilim ve hikmetin hayat suyunun kaynağıdır. Kaleminin fidanı her zaman düzyazı gül bahçesinin baharı.

Devātı menbaʿ-ı māʾi'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür
Nihāl-i ḫāmesi her dem bahār-ı gülşen-i inşā s.193 T.22 B.9

Kendisinin övgüsünde dünya, bülbül gibi tutkunudur. Devlet bahçesi içinde sanki güldestedir.

Medḥ-i ẕātında cihān bülbül gibi şeydāsıdur
Baġ-zār-ı devlet içre gūyiyā gül-destedür s.194 T.23 B.5

Devlet gül bahçesinde seni gül gibi mutlu edip, sıkıntı ateşiyle düşmanın gönlünü ateşlendirsin.

Gül gibi gülşen-i devletde idüb şād seni
Āteş-i ġamla dil-i düşmeni pür-sūz itsün s.219 R.13 B.2

Bilmem ne ateş ile ne sevdaya uğradı. Lale, gül bahçesinde gönlü yaralanıp inler.

Bilmem ne āteşile ne sevdāya uġradı
Gülşende dāġ-ber-dil olub lāle zār olur s.220 R.14 B.2

VI. NEBÂTLAR (BİTKİLER)

A. Ağaçlar

1. Ağaç (Eşcâr), Fidan (Nahl, Nihâl)

Her taze fidanı saf lalile süslenmiştir. Kıymet eli ağaçların boyuna yetişemez.

Laʿl-i nābile müzeyyen her nihāl-i tāzesi

Dest-i ḳıymet nā-resādur ḳāmet-i eşcārına s.203 G.16 B.2

Kaleminin fidanı anlam gül bahçesinin tazelik artıranı. Gönül yapan gıcırtısı güzellikte bülbül sesidir.

Nihāl-i ẖāmesi revnaḳ-fezā-yı gülşen-i maʿnā

Leṭāfetde ṣarīr-i dil-peẕīri bülbül āvāzı s.223 R:23 B.4

Diviti, ilim ve hikmetin hayat suyunun kaynağıdır. Kaleminin fidanı her zaman düzyazı gül bahçesinin baharı.

Devātı menbaʿ-ı māʾi'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür

Nihāl-i ẖāmesi her dem bahār-ı gülşen-i inşā s.193 T.22 B.9

Halifeliğin görkemli fidanı, saltanatın yeni dalı, heybetin güzel gülfidanı, kutlu yüzlü ay.

Naẖl-i zībā-yı ẖilāfet nev-niẖāl-i salṭanat

Gülbün-i raʿnā-yı şevket māh-ı ferẖunde-liḳā s.185 T.13 B.14

2. Ağaç Çeşitleri

a. Servi (Serv)

Besîm'in özlü söz söylemenin gül bahçesinde, şiirlerinin her mısrasına ölçülü servi dense uygundur.

Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda

Serv-i mevzūn-ı süẖan her mıṣraʿ-ı eşʿārına s.203 G.16 B.5

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ

Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

B. Çiçekler

1. Çiçek (Ezhâr)

Divânda sözü edilen çiçekler; gül, lâle ve sünbüldür. Şiirlerde ismen zikredilen çiçekler şunlardır: "Gül, sünbül, lâle, şebboy."

Çiçekler ele alındıkları beyitlerde, tabiattaki durumları, renkleri, kokuları ve şekilleriyle sevgili, sevgilinin yüzü, gözü, saçı, ağzı, dudakları için benzetilen olurlar. Çiçek, bağ, çemen ve gül bahçesinde yetişir. Baharın gelmesi, güllerin açmasıyla âşık bülbül olup aşkını şakımaya başlar.

2. Çiçek Çeşitleri

a. Gül, Gonca

Ey Besîm, anlam gül bahçesinde güzel sesli, cazibeli üslubu olan kalem, bülbül gibi sürekli olarak inlemektedir.

ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür

Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā s.195 G.1 B.5

Gül yanağında ne çeşit hoşluk var, hayal et. Kalem özelliklerini yazınca, bülbül gibi inlemeye başlar.

Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında

Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna s.195 G.2 B.2

Dünya gül bahçesinin gerçi hoşluk var içinde. İçinde sıkıntı dikeni olduğu için ona gönül vermem.

Gülzār-ı cihān gerçi leṭāfet var içinde
Meyl eyleyemem ḫār-ı meşaḳḳat var içinde s.196 G.3 B.1

Ey Besîm, tevhid halkası, hâl ehlinden olanlara, ilahî bereketin gül bahçesinden hediye edilmiş taze çiçekler vazosudur.

Besīmā ehl-i ḥāle gülşen-i feyż-i ilāhīden
Hediyye ṭabla-i ezhār-ı terdür ḥalḳa-i tevhīd s.197 G.5 B.9

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Tutkun gönül, o naz servisinin yüzünün gül bahçesini anlatırken, bülbül gibi olmasın mı?

Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül s.198 G.6 B.3

Nevrûzun mutluluğuyla gönüller gül gibi açıldı. Böyle zamanda, insana şarap gibi yoldaş olmaz!

Şevḳ-ı nev-rūzile açıldı göñüller gül gibi
Ādeme hem-meşreb olmaz böyle demde mül gibi s.199 G.9 B.1

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Ey vezir, ey cömert elli! Gönülsüz Besîm'i bülbül gibi çıldırtan, senin niteliklerinin gül yaprağının keyfidir.

Āṣafā deryā-kefā gül-berg-i vaṣfuñ şevḳıdur
Eyleyen şeydā Besīm-i bī-dili bülbül gibi s.199 G.9 B.5

Sevgilinin yanağını görüp kırmızı gülden vazgeçtik. Gönül çeken dudağa yönelip yeni la'l taşından vazgeçtik.

Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub mā᾿il leb-i dil-cūya la῾l-i terden el çekdük s.201 G.12 B.1

Besîm, gönül alan güzeller uğursuz rakip ile birlikte otursalar buna şaşırma! Dünyada gül dikensiz olmaz.

Gül dikensüz olmaz ῾ālemde Besīm itme ῾aceb
Dil-rübālar hem-nişīn olsa raḳīb-i şūmile s.201 G.13 B.5

Gönül, dostlar sohbetine bülbül gibi tutkundur. Ferahlık veren kişilerin hepsinin görünüşü bir güldestedir.

Ṣoḥbet-i yārāna şeydādur göñül bülbül gibi
Hey᾿et-i mecmū῾-ı aḥbāb-ı ṣafā gül-destedür s.202 G.14 B.3

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

Ey gül yüzlü saki! Ne olur bir iyilik yap, arıtılmış kadehin cilası ile gönülden lekeyi gider.

Gider ey sāḳī-i gül-çehre amān luṭf eyle
Ṣayḳal-ı cām-ı muṣaffā ile dilden reyni s.202 G.15 B.4

Bu bağın nar çiçeği meyvesinin güzelliğine bak. Tutkun bülmü, gülün ateşine boş yere yanar.

Baḳ bu bāġuñ āb [ü] tāb-ı mīve-i gülnārına
Bülbül-i şūrīde bīhūde yanar gül nārına s.203 G.16 B.1

Besîm'in özlü söz söylemenin gül bahçesinde, şiirlerinin her mısrasına ölçülü servi dense uygundur.

Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda
Serv-i mevzūn-ı süḫan her mıṣraʿ-ı eşʿārına s.203 G.16 B.5

Canım, inleyen gönlümün bülbülüne zulmetme. Yanağının gül yaprağının sonunu düşün, solacaktır.

ʿAndelīb-i dil-i nālānuma cevr eyleme cānum
Düşün encāmını gül-berg-i ʿiẕāruñ ṣolacaḳdur s.206 G.23 B.3

Gamın iç sıkıntısıyla bülbül gibi inlesem ne olur? Âh ol narçiçeği yanak rengi beni yaktı yandırdı.

Ḫārḫār-ı ġamla zār olsam n'ola bülbül gibi
Yaḳdı yandurdı beni āh ol ruḫ-ı gülnār reng s.207 G.24 B.2

Yokluk gül bahçesinin şekline gönül bağlama. Ey gönül, kalıcı olmaz, sana oyun eder, sakın!

Dil-rübūde olma gülzār-ı fenānuñ rengine

Pāydār olmaz ider ey dil saña zinhār reng s.207 G.24 B.5

Bülbül Besîmâ'nın kaleminin cızırtısını işittiğinde baştan ayağa kulak olup gül gibi sese düşman olmakta.

Besīmā'nuñ ṣarīr-i ḫāmesin gūş itdi mi bülbül

Ser-ā-pā gūş olub gül gibi olmaḳda nevā düşmen s.209 G.27 B.10

Dünyanın gül bahçesini gül gömleklinin görünmesi sandım. Zamanın inleyen bülbülünü hüzün evinde oturan sandım.

Gülistān-ı cihānı cilve-i gül-pīrehen ṣandum

Hezār-ı zār-ı dehri sākin-i beytü'l-ḫazen ṣandum s.209 G.28 B.1

Sevgilinin taze tüylerini yanağının yuvarlağında görüp güzellik ve cazibenin gül bahçesinde bitmiş çimen sandım.

Ḫaṭ-ı nev-ḫīzini gird-i ʿiẕārında görüb yārüñ

Demīde gülsitān-ı ḥüsn ü ān içre çemen ṣandum s.210 G.28 B.5

Her an gül bahçesine bakmaktan gönüle usanç gelmez. Gönül de su gibi her yana akmaktan uzak durmaz.

Kesel gelmez derūna dem-be-dem gülzāra baḳmaḳdan

Göñül de ḫālī olmaz ṣu gibi her sūya aḳmaḳdan s.210 G.29 B.1

Bülbül, nasıl acıyla inlemesin ki! Gül goncası, zenginliğinin evine kundak bırakmaktan usanmaz.

Nice sūzişle nālān olmasun bülbül ki gül-ġonçe

Uṣanmaz ḫāne-i sāmānına ḳundaḳ bıraḳmaḳdan s.210 G.29 B.3

Ey yüzü gül, gül bahçesinde her taze gül, gönül bülbülünün kararsız gönlünün yarasıdır.

Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur s.213 G.34 B.3

Kaleminin fidanı anlam gül bahçesinin tazelik artıranı. Gönül yapan gıcırtısı güzellikte bülbül sesidir.

Nihāl-i ḫāmesi revnaḳ-fezā-yı gülşen-i maʿnā
Leṭāfetde ṣarīr-i dil-peẕīri bülbül āvāzı s.223 R:23 B.4

Ey kerem gül bahçesinin gül fidanı, övgünün bâğında öten bülbül gibi nağmeler söylesin.

Bāġ-ı medḥüñde eyā gülbün-i gül-zār-ı kerem
Naġme-perdāz ola bülbül-i gūyende mis̱āl s.174 K.4 B.44

Dünya iyiliğinin sayesinde gül gibi açılıp, düşmanlarının yüzü kılıcının korkusuyla kehrüba oldu.

Sāye-i luṭfında ʿālem gül gibi ḫandān olub
Ḫavf-ı şemşīriyle oldı rūy-ı aʿdā keh-rübā s.184 T.13 B.5

Halifeliğin görkemli fidanı, saltanatın yeni dalı, heybetin güzel gül fidanı, kutlu yüzlü ay.

Naḫl-i zībā-yı ḫilāfet nev-niḫāl-i salṭanat
Gülbün-i raʿnā-yı şevket māh-ı ferḫunde-liḳā s.185 T.13 B.14

Kutsal bahçenin tazelik veren gül ağacı kalemdir. Dünya gül bahçesi içinde çılgın bülbül kalemdir.

Ḳalemdür gülbün-i revnaḳ-fezā-yı ravża-i ḳudsī
Ḳalemdür gülsitān-ı dehr içinde bülbül-i şeydā s.192 T.22 B.3

Diviti, ilim ve hikmetin hayat suyunun kaynağıdır. Kaleminin fidanı her zaman düzyazı gül bahçesinin baharı.

Devātı menbaʿ-ı māʾi'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür
Nihāl-i ḫāmesi her dem bahār-ı gülşen-i inşā s.193 T.22 B.9

Kendisinin övgüsünde dünya, bülbül gibi tutkunudur. Devlet bahçesi içinde sanki güldestedir.

Medḥ-i ẕātında cihān bülbül gibi şeydāsıdur
Baġ-zār-ı devlet içre gūyiyā gül-destedür s.194 T.23 B.5

Devlet gül bahçesinde seni gül gibi mutlu edip, sıkıntı ateşiyle düşmanın gönlünü ateşlendirsin.

Gül gibi gülşen-i devletde idüb şād seni
Āteş-i ġamla dil-i düşmeni pür-sūz itsün s.219 R.13 B.2

Bilmem ne ateş ile ne sevdaya uğradı. Lale, gül bahçesinde gönlü yaralanıp inler.

Bilmem ne āteşile ne sevdāya uġradı
Gülşende dāġ-ber-dil olub lāle zār olur s.220 R.14 B.2

Her bülbül nağmesi ruhların rahatlamasıdır. Ancak, gül bahçesindeki goncanın açılması, saba rüzgârı için bir bestedir.

Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür s.202 G.14 B.6

b. Sünbül

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Besîm, şebboya benzeyen kâkülüne gönül bağlayalı, hayalimin gözünün şişesinde sünbül görünmektedir.

Olalı kākül-i şeb-būsına dil-beste Besīm
Şīşe-i çeşm-i ḫayālümde nümāyān sünbül s.198 G.6 B.5

İlkbahar esintisi sevgilinin saçının kokusunu aldı; âşıkın âhının dumanı sünbül gibi çıkmasın mı?

Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳı sünbül gibi s.199 G.9 B.2

Yüzünde sürekli dağınıklık belirtileri görülmede; çılgın sünbül de kâküle gönül bağlamış gibi.

Cebhesinde dāʾim ās̱ār-ı perīşānī ʿayān
Sünbül-i āşifte de dil-beste-i kākül gibi s.199 G.9 B.4

c. Lâle

Lâle, sevgilinin taze yanağı, âşığın devamlı ağlayan kanlı gözleriyle yarası ve şarap dolu kadehin benzetileni olur. Lâle yanaklı sevgili âşığın yaralı sînesine merhem olur. Lâle ile Allah kelimelerinin, Arapça harfleriyle yazımı birbirinin aynıdır.[18]

[18] A.İrfan AYPAY, İzzet Ali Paşa Divânı-Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği, İstanbul 1998.

Laleye eğer ferahlık burcunun ayı dense, güzel mazmun ve doğruluğu kabul edilen hayal olur.

Dinse hilāl-i burc-ı ṣafā lāleye eger
Mażmūn-ı dil-nişīn ü müsellem ḫayāl olur s.214 G.36 B.1

Bahar bayramına parlaklık verirse sebebi budur: Çünkü lale kelimesini (لاله) tersten yazınca hilal (هلال) olur.

Revnaḳ virürse ʿīd-i bahāra budur sebeb
Ḳalb eyleyince lāleyi zīrā hilāl olur s.214 G.36 B.2

Lale işaret olunmadığı zaman dilsiz olur imiş. Lale kelimesindeki he'nin (ه) kaldırılması bu düşüncenin delilidir.

Lāle müşār olmayıcaḳ lāl olur imiş
Ḥaẕf-i żamīr-i lāle bu daʿvāya dāl olur s.214 G.36 B.3

Zamir sahibine hoş konuşan papağan olur. Zamiri kaldırınca lale kelimesi lâl olur.

Ṣāḥib-żamīre ṭūṭī-i ḫōş-gū olur velī
Selb-i żamīr eyleyicek lāle lāl olur s.214 G.36 B.4

İsteğin olumsuzluğu insanın aleyhine olurken zaman zaman lâ-lehüsüne olmaya delil olur.

Nefy-i ṭaleb ʿaleyhine olurken ādemüñ
Gāhīce lā-lehüsine olmaġa dāl olur S.214 G.36 B.5

Vezir ve insanların müftüsünün bakışının uğuruyla gerçi sözünde oluğunluk harfinin inceliği olur.

Yümn-i nigāh-ı āṣaf ü müfti'l-enāmile
Gerçi sözüñde nükte-i ḥarf-i kemāl olur s.214 G.36 B.6

Besîm, eğer şiirine rağbetler yöre olsa her bir sözü söyleyiş bağının lalesi olur.

Raġbetler yöre olsa eger naẓmuña Besīm
Her bir kelāmı lāle[-i] bāġ-ı maḳāl olur s.214 G.36 B.7

d. Benefşe

Güzelliğinin bağında menekşe, kırmızı gül ve sünbül; kırmızı yanak, siyah ben ve dağınık kâküldür.

Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
ʿĀrıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül s.198 G.6 B.2

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

C. Meyveler

1. Meyve (Mîve)

Meyve, Besîm'in ilgi göstermediği unsurlardan biridir. İki beyitte "mîve" olarak ele alınır. Narçiçeği kırmızı renginden dolayı benzetme olarak kullanılır. Şiirlerini tatlılık yönünden meyveye benzetir. Sevgilinin yanğına teşbihte bulunulur.

Bu bağın narçiçeği meyvesinin güzelliğine bak. Tutkun bülbül, gülün ateşine boş yere yanar.

Baḳ bu bāġuñ āb [ü] tāb-ı mīve-i gülnārına
Bülbül-i şūrīde bīhūde yanar gül nārına s.203 G.16 B.1

Besim, eda güzelliğinin bahçesinde, şiirler meyvesi her an tabiatımın güneşinden renk almaktadır.

Dem-be-dem almaḳdadur ḫūrşīd-i ṭabᶜumdan Besīm
Ravża-i ḥüsn-i edāda mīve-i eşᶜār reng s.207 G.24 B.7

Gül bahçesi üzerinde menekşe, nar kâfurunun üzerindeki karabiber gibi anber saçmakta.

Rūy-ı gülşende benefşe olmada ᶜanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi s.199 G.9 B.3

Gamın iç sıkıntısıyla bülbül gibi inlesem ne olur? Âh ol narçiçeği yanak rengi beni yaktı yandırdı.

Ḫārḫār-ı ġamla zār olsam n'ola bülbül gibi
Yaḳdı yandurdı beni āh ol ruḫ-ı gülnār reng s.207 G.24 B.2

BEŞİNCİ BÖLÜM: DİVÂN

METNİN TRANSKRİPSİYONU

12a (NP 1521)

BİSM’İLLĀHİ’R-RAḤMĀNİ’R-RAḤĪM

BAʿŻ ĀS̱ĀR-I ʿÖMER BESĪM EFENDİ ʿAN-H̬ˇĀCEGĀN-I DĪVĀN-I HÜMĀYŪN

12b (NP 1521)

HÜVE’L-FEYYĀŻ

NAʿT-I ŞERĪF

MURABBA

1

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Kān-ı kevnüñ dürr-i ẕātuñdur senüñ ser-māyesi
Tāc-ı ḳurb-ı ḳābe ḳavseynüñ odur pīrāyesi
2 Cism-i pāküñ nūrdur düşmez zemīne sāyesi
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

3 Genc-i luṭfuñ gevher-efşān-ı ḥaḳīḳatdür senüñ
Ṭabʿ-ı ṣāfuñ maṭlaʿ-ı şems-i risāletdür senüñ
4 Ẕāt-ı pāküñ sırr-ı ḳudret lübb-i ḥikmetdür senüñ
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

5 Sensin ey kān-ı ḥaḳīḳat şeh-süvār-ı ʿizz ü şān
Ḫalv-gāhuñ olsa lāyıḳdur fežā-yı lā-mekān
6 Ḫāk-rūb-ı āsitānuñdur cenāḥ-ı ḳudsiyān
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

7 Ḥākī-i ḥulḳ-ı ʿaẓīmüñ nūr-ı Ḳurʾān-ı mübīn
Nāzil-i şān-ı kerīmüñ raḥmete’l-lil-ʿālemīn
8 Ḳıl şefāʿatle Besīm-i bī-nevāyı kām-bīn
Ey cihānuñ mefḫarı ey kāʾinātuñ serveri

KASİDELERİ

63b (NP 1521)
VE LEHÛ

ḲAṢĪDE-İ TEŞEKKÜR
1
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ḫilāfetdür żiyā-yı āfitāb-ı feyż-i Rabbānī
Ḫilāfetdür fürūġ-ı pertev-i envār-ı Yezdānī

2 Ḫilāfet gevher-i gencīne-i esrār-ı ḥikmetdür
Ḫilāfetdür cihānuñ nūr-ı ʿaynı mihr-i raḫşānı

3 Ḫilāfet salṭanat ālāyiş-i ṣūret ḫayāl itme
Teʾemmül eyle taḫt-ı lafẓda maʿnā-yı ʿirfānı

4 Ḫilāfet cümle esmā vü ṣıfāta maẓhariyyetdür
Ḫilāfetdür kitāb-ı cāmiʿü'l-esrār-ı sübḥānī

5 Tefekkür eyleyüb esrār-ı maʿnāyı ḫilāfetde
Ḫayāl eyle ʿulüvv-i rütbe-i ʿuẓmā-yı sulṭānı

6 Şehenşāh-ı kerāmet-pīşe Sulṭān Muṣṭafā Ḫan kim
Mübāhāt itse ẕātıyla sezā mülk-i cihānbānī

7 Ḫudāvend-i muʿaẓẓam vāḳıf-ı eṭvār-ı ʿālem kim
Celī mirʾāt-ı fikrinde cihānuñ kār-ı pinhānı

8 Serīr-ārā-yı şevket şehryār-ı āsmān-himmet
Medār-ı mülk ü millet iftiḫār-ı āl-i ʿOs̱mānī

9 Teʿālallāh zihī şāh-ı cihān-ārā ki lāyıḳdur
Ferīdūn olsa dergāh-ı hümāyūnında derbānı

10 Murādı dāʾimā teʾyīd-i emr-i dīn ü devletdür
ʿAceb mi olsa cārī şarḳ u ġarba ḥükm ü fermānı

64a (NP 1521)

11 Niẓām-ı ʿālemüñ tedbīrine maṣrūf evḳātı
Ġubār-ı mātemüñ taṭhīrine mevḳūf ezmānı

12 Hevā-yı nefse gitmez zīnet-i dünyāya meyl itmez
Zekāsına ʿaḳl irmez mücessem ʿaḳl-ı nūrānī

13 Ser-i şemşīr-i tedmīrinden ehl-i baġy u ṭuġyānuñ
Ne mümkindür berī bulmaḳ necātı olsa biñ cānı

14 İder leb-rīz-i gevher ser-te-ser dāmān-ı āfāḳı
Temevvüc eylese baḥr-i kef-i inʿām u iḥsānı

15 Muʿīni ḥażret-i Ḥaḳ yāveri feyyāż-ı muṭlaḳdur
Umūrında muḥaḳḳaḳdur aña tevfīḳ-ı Rabbānī

16 Cenāb-ı Ḥaḳ muḥaḳḳaḳ her kemāle eylemiş maẓhar
Biḥār-ı vaṣfınuñ yoḳdur kenārı ḥadd ü pāyānı

17 Bu şāh-ı aʿẓamuñ ḳadrin bilüb billāh vācibdür
Devām-ı devletiçün eylemek dāʾim duʿā-ḫˇānī

18 Besīmā yüz sürüb dergāh-ı Mevlā’ya duʿā eyle
Teşekkür eyle ḥaḳḳuñda olan luṭf-ı firāvānı

19 Daḫi çoḳ luṭf ider vāḳıf olub aḥvāline ṣabr it
O şāhenşeh mürüvvet maʿdenidür merḥamet kānı

20 Ḫudā ʿömrin füzūn ḫaṣmın zebūn baḫtın ḳavī itsün
Pür itsün ṣīt-i ʿadl ü şevketile gūş-ı devrānı

64b (NP 1521)

21 Kemāl-i mecdile şeh-zāde-i ẕī-şānına Mevlā
Mezīd-i ʿömr ü iḳbāl-i müʾeyyed ide erzānī

22 Olub revnaḳ-firūz-ı taḫt-ı devlet ʿömr-i sermedle
Hemīşe mecmaʿ-ı erbāb-ı ḥācāt ola dīvānı

23 Serīr-i salṭanatda dāʾim itsün ḥażret-i Mevlā
O ḫaḳan-ı ʿaẓīmü’ş-şān u şāh-ı şevket-ʿunvān

65b (NP 1521)

VE LEHÛ

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

24 İlāhī ʿāfiyetle dāʾim eyle şāh-ı devrānı
Tehī gösterme ẕāt-ı ekreminden ḫalḳa dīvānı

25 Maṣūn idüb hemīşe ẕāt-ı vālāsın ḫaṭālardan
Müʾeyyed eyle yā Rab zīver-i taḫt-ı cihān-bānı

26 Vücūd-ı şāh-ı aʿẓam rūḥ-ı ʿālem ḥırz-ı aʿẓamdur
Odur farḳ-ı cihāna sāye-i elṭāf-ı Rabbānī

27 Cihān bir ḳālıb-ı bī- rūḥa dönmişdi küdūretden
Ẓalām-ı ḥüzn ü ḥayret ḳaplamışdı cümle ekvānı

28 Ḥayāt-ı tāze virdi ʿāleme farṭ-ı meserretle
Nevīd-i ṣıḥḥat-ı ẕāt-ı cihān-ārā-yı sulṭānī

29 Şehenşāh-ı mürüvvet-pīşe Sulṭān Mustafa Ḫan kim
Cihānı eyledi tenvīr āftāb-ı şevket ü şānı

30 Ṣadefdür kevn yekser dürr-i yektā ẕāt-ı şāhīdür
Odur pīrāye-baḫş-ı tāc u taḫt-ı mülk-i ʿOs̱mānī

31 Ḫuṣūṣā kim Besīmā bendesi vaḳt-i seḥerlerde
İdüb sūzişle her dem secde-i dergāh-ı Sübḥānī

32 Mezīd-i ʿāfiyet iclāl ü şevket ʿömr-i sermedle
Müʾebbed olmaġa ṣıdḳile eylerken duʿā-ḫ̌ānī

33 Didi hengām-ı istiġrāḳda bir hātif-i ġaybī
Cihāna müjde Mevlā eyledi merfūʿ aḥzānı

66a (NP 1521)

34 Şehenşāh-ı cihāna ʿāfiyet iḥsān idüb Allāh
Mezīd-i ʿömr ü iḳbāl-i ser-āmed ḳıldı erzānī

35 O şāhenşeh müʾeyyed mecd ü şevketle müʾebbeddür
Cihānuñ ġavs̱ ü ḳuṭbı maẓhar-ı esrār-ı Yezdānī

36 O şāhenşehde bir sırr-ı nihānī var ki bileydi
Olurdı ser-te-ser ʿālem yolında cümle ḳurbānı

37 ʿİbādullāh işinde rūz u şeb beẕl-i vücūd idüb
Niẓām-ı dīn ü devlet ẕikr ü fikri vird-i ezmānı

38 Tefekkür eyle farṭ-ı ʿaḳl u evṣāf u kemālātın
Bunuñ cemʿiyyeti nevʿ-i beşerde var mı imkānı

39 Tamāmen maẓhar-ı nūr-ı ḫilāfet şāh-ı efḫamdur
Muḥaṣṣal cevher-i ferd-i mülūk-i āl-i ʿOs̱mānī

40 Bu tebşīrātdan ḳalb-i ḥazīnüm şād olub derḥāl
Hezārān secde-i şükrile itdüm važʿ-ı pīşānī

41 Donanma eyledi şükr ṣıḥḥatiyle ser-te-ser ekvān
Nümāyāndur kimüñ mekşūf olursa çeşm-i ʿirfānı

42 Besīmā baʿdezīn ġam çekme iḳbālüñ muḥaḳḳaḳdur
Hemān ol şāha Mevlā ʿömr-i sermed ide iḥsānı

43 Duʿāya başla ṣıdḳ-ı ḫulūṣ-ı ḳalbile zīrā
Semāvātuñ müheyyādur bütün āmīne sükkānı

66b (NP 1521)

44 Serīr-i salṭanatda ʿāfiyetle eyleyüb dāʾim
İde Ḥaḳ nāmını menşūr-ı kevnüñ zīb-i ʿunvānı

45 Daḫi şeh-zādegānın ʿömr-i aṭvel cāh-ı sermedle
Muʿammer eyleyüb iḥsān ide mecd-i firāvānī

46 Ḫudā dāʾim serīr-ārā-yı şevket eyleyüb ẕātın
Ola dünyā vü māfīhā muṭīʿ-i emr ü fermānı

72b (NP 1521)

VE LEHÛ BERĀY-I ṢADR-I ʿĀLĪ

2

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Eyleyüb cilve yine luṭf-ı cenāb-ı Mevlā
Cümleyi eyledi müstaġraḳ-ı envāʿ-ı ṣafā

2 Ser-te-ser ʿālemi mesrūr u feraḥnāk itdi
Müjde[-i] mevlid-i şeh-zāde-i ferḫunde-liḳā

3 Der-ʿaḳab şāh-ı cihān eyleyüb irsāl-i beşīr
Ṣadr-ı ẕī-şānını tebşīr ile itdi iḥyā

4 Ṣadr-ı Cem-ḳadr felek-rütbe Meḥemmed Paşa
Şānına şeh ne ḳadar eylese tevḳīr sezā

5 Menbaʿ-ı luṭf u kerem maṭlaʿ-ı envār-ı himem
Vüzerā içre ʿalem ẕāt-ı şerīfī ḥaḳḳā

6 Mālik-i ḥüsn-şiyem münʿam-i muḥsin-zāde
Dāver-i kāmil ü memdūḥ vezīr-i yektā

7 Ṣīt-i iclāli cihān-gīr vezīr ibni vezīr
Ṣāḥib-i reʾy-i münīr āṣaf-ı himmet-pīrā

8 Maẓhar-ı ʿavn-i Ḫudā maṣdar-ı iḥsān u ʿaṭā
İftiḫār-ı vüzerā ṣadr-ı müdebbir ḥaḳḳā

9 Āṣaf-ı efḫam u dāmād-ı şeh-i aʿẓam kim
Ṣadr-ı iḥsānı aña eyledi mevrūs̱ Ḫudā

10 Rūz u şeb şuġlı tedābīr-i umūr-ı devlet
Maḳṣadı ṣubḥ u mesā ḥaḳḳ-ı ʿibādı icrā

11 Oldı sī sāl vezāretle o ẕāt-ı ekrem
Niçe ser-ḥadd ü memālikde ḥükūmet-fermā

73a (NP 1521)

12 Ṭavr-ı pākīzesi memdūḥ olub her yerde
Vardıġı memleketüñ eyledi sükkānı s̱enā

13 İrs̱ ü ehliyyet ile ṣadrīde teşrīf itdi
Oldı teşrīfi ile şān-ı vezāret vālā

14 Cümleye bārgeh-i luṭfı güşāde dāʾim
Dergeh-i melṭafeti melceʾ-i mecmūʿ-ı verā

15 Ebr-i luṭfı ile reyyān riyāż-ı āmāl
Bād-ı ḳahrı ile vīrān ḳulūb-ı aʿdā

16 Tīġ-ı ser-tīzini ol ṣadr-ı şecīʿüñ her gāh
İtse Behrām-ı felek ṭāḳına āvīze revā

17 Cevher-i fıṭratı temkīn ü ʿulüvv-i himmet
Māye-i ṭīneti āmīḫte-i mecd ü ʿalā

18 Āfitāb-ı himemi ḳurre-i aʿyān-ı emel
Tūtyā-yı ḳademi dīde-i ümmīde cilā

19 Gün gibi pertev-i iclāli bedīhī rūşen
Vaṣfına muḥtāc mıdur şaʿşaʿa-i nūr u żiyā

20 Eylemiş ẕātını Ḥaḳ cümle kemāle maẓhar
Medḥini her ne ḳadar eylesem olmaz ıṭrā

21 Luṭfuña ġırre olub ḥāl-i dil-i zārumdan
Azacıḳ baḥs̱ ideyüm āṣaf-ı yektā-güherā

22 Ṣarf-ı ʿömr eylemişüm ʿilm ü kemālāta velī
Zümre-i ehl-i kemālāta yaḳışmaz daʿvā

23 Vüzerā öksüzi üftāde perīşān ḥālüm
Raḥma şāyeste emekdār-ı gürūh-ı ḫulefā

73b (NP 1521)

24 Ṣıdḳile mevlid-i şeh-zādeyi teşfīʿ idüb
Eylerüm ḫāk-i der-i devletüñe ʿarż-ı recā

25 Gerçi ben bende-i nā-çīz o vezīr-i aʿẓam
Eylesün her ne ise lāyıḳ-ı şānı icrā

26 Eyleyüb dergeh-i Mevlā'ya teveccüh demidür
Ṣıdḳile āṣaf-ı ẕī-şāna Besīm eyle duʿā

27 Luṭf u iḥsān ide bağışlaya Rabbü'l-ʿizzet
Anı şāhenşehe şāhenşeh-i devrānı aña

28 İde evlād-ı kirāmıyla şeh-i devrānı
Taḫt-ı devletde saʿādetle müʾeyyed Mevlā

29 Ṣadr-ı ẕī-şāna da tevfīḳ virüb eyleye Ḥaḳ
Dāʾimā müstenid-i mesned-i ṣadr-ı aʿlā

74b (NP 1521)

VE LEHÛ BERĀY-I ṢADR-I ʿĀLĪ

3

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ṣadāret pertev-i mihr-i münīr-i ʿālem-ārādur
Ṣadāret ḳurretü'l-ʿayn-ı ʿuyūn-ı ʿayn-ı dünyādur

2 Ṣadāret şuʿbe-i merġūbe-i sırr-ı ḫilāfetdür
Ḫayāl eyle ne rütbe ḳadri ʿālī cāh-ı vālādur

3 Ḫuṣūṣā bir vezīr-i pāk-gevher eyleye teşrīf
O ferḫunde maḳāmuñ rütbesi aʿlādan aʿlādur

4 Semiyy-i faḫr-i ʿālem ẕāt-ı ekrem ṣadr-ı aʿẓam kim
Şeref-baḫş-ı viṣāḥu'ṣ-ṣadr-ı devlet dürr-i yektādur

5 Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı evc-i mihr-i mihr olsa
Fürūġ-ı pertev-i iclāli reşk-i nūr-ı beyżādur

6 Cihānda mis̱li nāyāb āṣaf-ı ḫūrşīd-ṭalʿatdur
Mis̱āli var ise āyīnede ʿaksi hüveydādur

7 Müsellem cümle eṭvārı dil-ārā cümle reftārı
Pesendīde heme kārı zihī düstūr-ı dānādur

8 Duʿā-gūyānıdur yerde beşer gökde feriştehler
S̱enāsı zīver-i vird-i zebān-ı zīr ü bālādur

9 Cenāb-ı ṣafder-i Ḥayder-şecāʿat kim hilālāsā
Felek āvīze itse ṭāḳına şemşīrin aḥrādur

10 Olur iḥyā hezārān mürde-i ġam feyż-i nuṭḳıyla
Dem-i cān-baḫş-ı rūḥ-efzā-yı ās̱ār-ı Mesīḥā'dur

75a (NP 1521)

11 Muḥaḳḳaḳ maẓhar-ı tevfīḳ-ı Ḥaḳ'dur her umūrında
Teşebbüs̱ itdigi ḥabl-i metīn-i şerʿ-i ġarrādur

12 Müdīr-i dāver-i āgāhdur tedbīr-i emrinde
Edā-yı dil-peẕīri reşk-i Eflāṭūn u Sīnā'dur

13 Hemīşe nuṭḳı ḥikmetdür mücessem ʿaḳl u fıṭnatdur
Ne söylerse iṣābetdür müşīr-i ḥikmet-ārādur

14 Benān-ı ṣadra ḫātem nesḫ-sāz-ı şöhret-i Ḥātem
S̱enāsında bütün ʿālem cevād-ı cūd-pīrādur

15 Seḫāvetde şecāʿatde keremde cūd u himmetde
ʿAdīli gelmemişdür kevne dirsem ṣanma ıṭrādur

16 Ḫulāṣa her kemāle maẓhar itmiş ḥażret-i Bārī
Vücūh-ı vaṣf-ı ẕātı ḫāric-i taʿdād u iḥṣādur

17 Şürūʿ eyle Besīmā ṣıdḳ u iḫlāṣile daʿvāta
Duʿāya muntaẓır ḳuddūsiyān āmīn-gūyādur

18 Ḫudā ʿömrin füzūn ḫaṣmın zebūn baḫtın ḳavī itsün
Vücūd-ı bī-ʿadīli ṣadr-ı cāha revnaḳ-efzādur

19 Muvaffaḳ eyleye cümle umūrında cenāb-ı Ḥaḳ
Muʿīni dest-gīri yāveri her demde Mevlā'dur

78b (NP 1521)

VE LEHÛ

HÜVE'L-FEYYĀŻ

4

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Nüsḫa-i kevnüñ olub lübb-i lübābı ādem
Oldı esmāʾ-i İlāhiyyeye meclā-yı etem

2 Merdüm-i dīde-i kevn oldıġıdur insānuñ
Tesmiye nüktesi insānile sırr-ı aʿẓam

3 Derecāt üzre idüb ʿālemi īcād Ḫudā
Cümlenüñ tāc-ı seri oldı selāṭīn-i ümem

4 Luṭf-ı Ḥaḳ maẓharı [...][19] H̱an-ı Ḳırım
Menbaʿ-ı cūd u ʿaṭā maʿden-i elṭāf u kerem

5 Cevher-i ferd-i zamān olmaġile lāyıḳdur
Mefẖar-ı āl-i Selīm olsa o ẕāt-ı ekrem

6 Deheni dürc-i hüner her süẖanı dürr ü güher
Ġıbṭa-i şems ü ḳamer maşrıḳ-ı envār-ı himem

7 Cümle eṭvārı pesendīde ẖıdīv-i yektā
Midḥat-i menḳabeti vird-i zebān-ı ʿālem

8 Tīġ-ı tābānını taʿẓīmile Behrām-ı felek
Ṭāḳına eylese āvīze sezādur her dem

9 Çille-i saẖt-ı kemānile ẖamīde düşmen
Tīr-i ser-tīzi sürāġ-ı sefer-i rāh-ı ʿadem

10 Māye-i ṭīneti āmīẖte-i cūd u seẖā
Cevher-i fıṭratına mecd ü maʿālī munżam

11 Bāʿis̱-i mefẖaret-i devr-i zamān olsa sezā
Böyle ẖāḳān-ı süẖan-perver ü ferẖunde-şiyem

79a (NP 1521)

12 Luṭf u himmetde şecāʿatde naẓīri nāyāb
ʿAḳl u tedbīr ü feṭānetde Felāṭūn-ı ḥikem

13 Feyż-i cūd u keremi ġıbṭa-dih-i kān-ı güher
Kef-i iḥsānı ḥacālet-fiken-i ḳulzüm ü yem

14 Ẕātı gencīne-i envāʿ-ı ʿulūm u ḥikmet
Dil-i āgāhına esrār-ı maʿānī mülhem

15 Eylemiş ẕātını Ḥaḳ cümle kemāle maẓhar
Olmaz ıṭrā ne ḳadar midḥatini eylerisem

16 Terbiyet-kerde-i ẖānvāde-i ẕī-şānı Besīm
ʿAbd-i mevrūs̱ u duʿā-gū-yı ḳadīmi her dem

[19] Kelimenin yeri boştur.

17 Ṣıdḳ u iḫlāṣ-ı derūnile duʿā-yı ḫayrın
Derk idüb vācibe-i ẕimmeti farż-ı elzem

18 Dergeh-i Ḥaḳḳ'a olub secde-güẕār-ı ḥācāt
Eyledi levḥ-i niyāz üstine taḥrīk-i ḳalem

19 ʿÖmr-i sermedle ola zīb-i serīr-i ḫānı
Neşve-i şevket ü tevfīḳile şād u ḫurrem

79b (NP1521)(*Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)*

20 Hezār ḥamd cenāb-ı Ḫudā'ya insānī
Şerefle eyledi çeşm-i cihānuñ insānı

21 Vücūd-ı ādem olub kevne ʿillet-i īcād
Musaḫḫar eyledi insāna cümle ekvānı

22 İdince ādemi āyīne-i cemāl ü celāl
Bedīd eyledi remz-i ḫafī fī şānı

23 Merātib üzre olub feyż-i ḥażret-i Mevlā
Ḫalīfe eyledi rūy-ı zemīne şāhānı

24 Erīke-zīb-i celādet [...][20] Girāy Ḫan kim
Cihānı eyledi leb-rīz şöhret ü şānı

25 Güzīde gevher-i yektā-yı mecd ü necdet kim
Sezādur olsa şeref-baḫş-ı efser-i ḫānī

26 Der-i ʿAliyye'yi teşrīf idüb saʿādetle
İdince kevkeb-i iḳbāli pertev-efşānī

27 Müberhen eyledi remz-i ḳırān-ı saʿdeyni
Olınca būse-dih-i dāmen-i cihān-bānī

28 Ḫıdīv-i erşed ü ekmel erīb ü aʿḳal kim
Fünūn-ı ḥikmetine mebnī rüsūm-ı dīvānī

29 Zihī ḫıdīv-i Felāṭūn-şiyem müsellemdür
Miyān-ı ehl-i ḫıred içre reʾy-i tābānı

---

[20] Kelimenin yeri boştur.

80a (NP 1521)

30 Ḫulāṣa-i şeref-i dūdmān-ı Çengīzī
Naḳāre-i tuḥaf-ı ḫānedān-ı İlḫānī

31 Virür şikestegī-i şerm mevc-i deryāya
Terādüf-i kerem-i dest-i luṭf u iḥsānı

32 İder ḥicāre-i siccīl nüktesin tescīl
Aḳınla ḫaṣmına atdukça tīr-i bārānı

33 Felek kemānını eylerse faḫrile lāyıḳ
Mis̱āl-i ḳavs-i ḳuzaḥ zīb-i ṭāḳ-ı dīvānı

34 Dehānı dürc-i hüner her kelāmı dürr ü güher
Edāsı zinde ider mürdegān-ı aḥzānı

35 Seḫā vü fażl u şecāʿat ʿulüvv-i himmetle
Cihān içinde bulınmaz ʿadīl ü aḳrānı

36 Feżā-yı medḥini ṭayy eylemek degül mümkin
Besīm her ne ḳadar ḫāme itse cevlānı

37 Duʿāya başla mezīd-i ḫulūṣ-ı niyyetle
Binā-yı ṣıdḳ u ḫulūṣuñ duʿādur erkānı

38 Maṣūn-ı ḥırz-ı ilāhī olub celādetile
Ola hemīşe ser-efrāz ẕāt-ı ẕī-şānı

39 Muvaffaḳ eyleye Mevlā cemīʿ kārında
Ḳarīn-i ḥāli ola her dem ʿavn-i Rabbānī

40 Olub ṣafā ile dāʾim serīr-i ḫānīde
Cenāb-ı Ḥaḳ ola her ḥālde nigehbānı

81b (NP1521)(*Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)*

41 Bende-i ḫāk-i der-i devletüñe rūz u leyāl
Āṣafā ṣıdḳ-ı derūnile budur fikr ü ḫayāl

42 Ḫāk-i pāyüñde kemer-bend-i ʿubūdiyyet olub
İde taḥṣīl-i rıżā ʿizzetine ṣarf-ı mecāl

43 ʿUlviyān süflīye meyl eyleyemez sulṭānum
Cemʿ-i żıddeyn muḥāl oldıġına yoḳ işkāl

44 Bāġ-ı medḥüñde eyā gülbün-i gülzār-ı kerem
Naġme-perdāz ola bülbül-i gūyende mis̱āl

45 Fıḳra-i muʿcizine kimse naẓīre viremez
İşte meydān-ı sühan işte mevāzīn-i maḳāl

46 Kān-ı cūd u keremā āyīne-i ṭabʿında
Ṣayḳal-ı luṭfuñ ile ḳalmaya çün gerd-i kelāl

47 Lā-cerem cevher-i ẕātīsini icrā eyler
Bī-gümān ẓāhir olur cümle nuḳūş u efḍāl

48 Lüʾlüʾ-i şeb-nemi gözden bıraġur gerçi felek
Refʿine mihr-i münīr itmeye mi istiʿcāl

49 Kesmem ümmīdüm efendim merḥamet ü cūduñdan
Eyledümse ne ḳadar cürm ü ḫaṭāyā-yı vebāl

50 İltimāsum bu ki şāyeste-i iḥsānuñ olub
H̱ˇān-ı luṭfuñdan olam behrever-i berr ü nevāl

51 Bende-i ḫāṣṣı Besīmā'ya budur vird-i zebān
ʿÖmr-i iḳbālüñi dāʾim ide Rabb-i Müteʿāl

TARİHLER

31b (NP 1019)

SENE 183

VE LEHU

DER-ḲAṢABA[-İ] ḲAVŞAN

1

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Erbāb-ı ʿaşḳa ʿārıż-ı dilberdür āyīne
Ġayra nigāh-ı raġbet ider mi her āyīne

2 Rūzān şebān-ı ḥayretile dīde-dūz olur
Olmış rübūde ṭalʿat-ı dildāre āyīne

3 Ṣarıldı mū-miyānına cān riştesi amān
ʿAḳlum ṭaġıtdı perçem-i ʿanber-nümā yine

4 Ḳaddüm ḫam itse sīnemi delse ʿaceb midür
Baḳ tīr-i tīz-i ġamzesine ḳaşı yayına

5 Çāpūl itdi mülk-i dile ġamzesi Tatar
İtdüm nis̱ār naḳd-i dili ḫāk-i pāyine

6 Bir nev-nihāl-i şīveye meftūn olub Besīm
Gitdi Ḳırım ülkesi Baġçesarāy'ına

38b (NP 1019)

*

2

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Dīde-i ḳalbi güşād eyleyüb erbāb-ı hüner
Dem-be-dem seyr ü temāşā ider envāʿ-ı ʿiber

2 ʿĀlem-i kevne baḳub ʿibretile seyr eyle
Cümle mirʾāt-ı şuʿūnāt-ı H̱udā'dur yekser

3 Külli yevmin [...] mezāyāsını Ḥaḳ
Ḥavl-i aḥvāl-i berāyā ile ıẓhār ider

4 Baḳma bisyārī-i [...] recāc [...]
Çeşm-i ʿirfānile her dem idegör mūra naẓar

5 Ufk-ı ʿizz ü şeref [...] bu sāl-i saʿīd
Ṭāliʿ-i saʿdile ʿarż itdi hilāl-i [...]

6 Bedr olur kesb iderek feyż-i żiyā-yı şemsi
Remz ider ṣāf u celī āyinedür şemse ḳamer

7 Şems-i tābān-ı şehenşāh-ı cihāndur ḥaḳḳā
Ṣadr-ı vālā-güheri bedr-i münīr-i enver

8 ʿİzzet-i devlet ü dīn yaʿnī Meḥemmed Paşa
Ki odur şimdi miyān-ı vüzerāda server

9 Cümle eṭvārı pesendīde vezīr-i yektā
Baḥr-i elṭāf u ʿaṭā ṣadr-ı maʿālī-güster

10 Eyleyüb her meh ü her sālini Mevlā mesʿūd
Her umūrında ola ʿavn-i H̱udāʾya maẓhar

11 Nāsa tebşīr-künān eyledüm iʿlām Besīm
Olsa tārīḫi sezā sāl-i meserret-perver *Sene 1196*

39a (NP 1019)

*

3

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Āṣafā sāl-i nevüñ ḥāl-i meyāmin-fālın
Eyledi remz-i beşārātile Mevlā ilhām

2 Biñde bir düşse sezā böyle dil-ārā tārīḫ
Bārek-allāh zihī sāl-i meserret-encām *Sene 1196-1197*

DĪĞER TĀRĪḪ-İ TĀM

4

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Maḥż-ı ilhām-ı ilāhī oldı Besīmā tārīḫ
Bārek-allāh ẕihī sāl-i meserret-fālum *Sene 196*

40a (NP 1019)

TĀRĪḪ-İ BESĪMĀ DER-TAʿMĪR-İ ḲAṢR-I SAʿD-ĀBĀD

5

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Şehenşāh-ı cihān ʿAbdülhamīd-i dād-muʿtāduñ
Aḳar ṣular ṭurur vaṣf-ı cemīlin eylesem īrād

2 Kerāmet feyż-i ḳudsī ʿadl ü reʾfet māye-i ẕātı
Kemālāt-ı ḫudā-dādın ne mümkin eylemek taʿdād

3 İdüb icrā-yı ḥaḳḳ-ı vālid-i mācid mülūkāne
Temāşā ile ās̱ār-ı cemīlin eyledi ābād

4 Besimā geldi bir tārīḫ-i dil-cū seyre şāyāndur
Ne aʿlā oldı ḥaḳḳā vādī-i taʿmīr-i Saʿd-ābād *Sene 1169?*

40b (NP 1019)

6

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ḫudā dergāhını şāh-ı cihān Sulṭān Maḥmūd'uñ
Hemīşe maḳsim-i erzāḳ ide ebnā-yı devrāna

2 Simāṭ-ı pertevin ferş eyledükçe ʿāleme ḫūrşīd
Döşensün süfre-i elṭāf u cūdı ṣaḥn-ı imkāna

3 Sezādur maṭbaḫında ḫān-ı Çīn [ü] rā-yı Hind olsa
Biri ṭabbāḫ biri kāse-çīn ol şāh-ı ẕī-şāna

4 O ḫāḳān-ı ʿazīmü’ş-şān u şāh-ı şevket-ʿunvānuñ
Kef-i cūdıyla maʿmūr oldıġından cümle vīrāne

5 Muʿallā dil-güşā bir rütbe zībā eyledi bünyād
Ki ṭarḥ-ı dilkeşi ḥayret virür baḳduḳça insāna

6 Besīmā maḥż-ı luṭf-ı Ḥaḳ’la bī-endīşe şevḳumdan
Derūna geldi tārīḫi zihī nā-yāb Ḳuşḫāne *Sene 1147*

46b (NP 1019)

TĀRĪḪ-İ CÜLŪS-I HÜMĀYŪN-I ḤAŻRET-İ SULṬĀN ʿABDÜ'L-ḤAMĪD ḪĀN

(CEMĀẔİYE'L-EVVEL) SENE 187 YEVMÜ'L-CUMʿA DEVR-İ ṢALĀTİ'L-CUMʿA

SENE SEBʿ Ü SEMĀNĪN VE MİʾETE VE ELF

7

Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

1 Ṣāhenşeh-i muẓaffer ʿAbdü'l-ḥamīd-i Ġāzī
Bārī ola hemīşe yāri ve kār-sāzı

2 Vechinde mecd ü şevket gün gibi āşikāre
Şāhān içinde ẓāhir iclāl ü imtiyāzı

3 Mesʿūd olub cülūsı şevketle ola dāʾim
Ḳahr āteşiyle arta aʿdāsınuñ güdāzı

4 İḥsān idüb yüzinden naṣr u fütūḥ Mevlā
Dergāh-ı Ḥaḳ'da her dem maḳbūl ola niyāzı

5 Maẓhar olub dem-ā-dem tevf[ī]ḳ-ı Ḥaḳḳ'a olsun
Āṣār-ı nām ü şānı levḥ-i cihān-ṭırāzı

6 Baḫtın ḳavī güşāde ʿömrin füzūn idüb Ḥaḳ
Dāʾim ola mülūküñ ʿadlile ser-firāzı

7 Aṣḥāb-ı feyż-i aḳdes oldı Besīm nāṭıḳ
Ṭārīḫi olsa lāyıḳ ʿAbdü'l-ḥamīd-i Ġāzī *Sene 1187*

47a (NP 1019)

TĀRĪḪ-İ LİḤYE-İ HÜMĀYŪN

8

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Şehenşāh-ı cihān ʿAbdü'l-ḥamīd-i dād-ārā kim
Sezā medḥ ü s̱enāsın vird idinse ʿālem-i bālā

2 Ḫudāvend-i ʿaṭā-güster cenāb-ı şāh-ı dīn-perver
Füyūż-ı Ḥaḳḳ'a maẓhar pādişāh-ı maʿdelet-pīrā

3 Ṭulūʿātı mülūkāne bütün eṭvārı şāhāne
Medār-ı faḫr-i devrāna şeh-i bī-mis̱l [ü] bī-hemtā

4 Şeref-baḫş-ı serīr-i mecd ü şevket eyleyüb ẕātın
İdince maṭlaʿ-ı nūr-ı ḫilāfet ḥażret-i Mevlā

5 Tefaṭṭun eyleyüb sırr-ı ḫilāfet nüktesin der-ḥāl
Hemīşe maḳṣadı olmaġla neşr-i millet-i beyżā

6 İdüb icrā-yı sünnet ıḳtifā-yı mesken-i ʿiffet
Hemān fi'l-ḥāl itdi liḥye[-i] pür-nūrını iʿfā

7 ʿİẕār-ı enverinde seyr idüb ḫaṭṭ-ı hümāyūnın
Didüm nūr-ı siyeh ya dūd-ı mevc-i ʿanber-i sārā

8 Mübārek eyleyüb Mevlā mezīd-i ʿömr ü şevketle
Serīr-i salṭanatda dāʾim itsün şānını aʿlā

9 Baña āyīne-i zānūda oldı yek-be-yek ḥoşnūd
O şāhuñ rūḥ-ı ḳudsī ile vardur ülfeti ḥaḳḳā

10 Meded-resdür aña ervāḥ-ı yār-i enbiyā her dem
Muʿīn ü dest-gīridür hemīşe ḳādir-i yektā

11 Besīmā maḥż-ı ilhām-ı ilāhī oldı tārīḫi
Yüzinde ḫaṭṭ-ı dil-cū medd-i bismillāhdur gūyā *Sene 1187*

9

TĀRĪḪ-İ (MİMMĀ) CÜLŪS-I HÜMĀYŪN-I SULṬĀN SELĪM ḪĀN-I ṮĀLİṮ

Mart 23 *Sene 1203 Receb 11*

Yevmü'ს-selase vaktün fî-tulû'il-fecr

57b (NP 1521)

TĀRĪḪ-İ KUŞ-ḪĀNE

10

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ḫudā dergāhını şāh-ı cihān Sulṭān Maḥmūd'uñ
Hemīşe maḳsim-i erzāḳ ide ebnā-yı devrāna

2 Simāṭ-ı pertevin ferş eyledükçe ʿāleme ḫūrşīd
Döşensün süfre-i elṭāf u cūdı ṣaḥn-ı imkāna

3 Sezādur maṭbaḫında ḫān-ı Çīn [ü] rā-yı Hind olsa
Biri ṭabbāḫ biri kāse-çīn ol şāh-ı ẕī-şāna

4 O ḫāḳān-ı ʿazīmü'ş-şān u şāh-ı şevket-ʿunvānuñ
Kef-i cūdıyla maʿmūr oldıġından cümle vīrāne

5 ʿİmāret ārzūsıyla yed-i miʿmār-ı luṭfından
Yanub yaḳılmaġile āteş-i şevḳile Ḳuşḫāne

6 Muʿallā dil-güşā bir rütbe zībā eyledi bünyād
Ki ṭarḥ-ı dilkeşi ḥayret virür baḳduḳça insāna

7 Besīmā maḥż-ı luṭf-ı Ḥaḳ'la bī-endīşe şevḳumdan
Derūna geldi tārīḫi zihī nā-yāb Ḳuşḫāne *Sene 1147*

58b (NP 1521)

VE LEHU

TĀRĪḪ-İ SĀL

11

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 ʿArż-ı dīdār idüb ġurre-i nev-sāl-i bihīn
Çeşm-i āfāḳa cilā virdi yine nūr-ı mübīn

2 Āyet-i nūr mıdur levḥ-i zer-efşān üzre
İtmiş āvīze revāḳ-ı felege çarḫ-ı berīn

3 Ḫaṭṭ-ı taʿlīḳ ile ya besmele midür eyler
Mebdeʾ-i muṣḥaf-ı zībende-i sāli yaḳīn

4 Sāḳī-i dehr nezāketle ṭutar sāġar-ı zer
İtmede ehl-i dile nūş-ı ṣafāyı telḳīn

5 Yine bir mıṣraʿ-ı berceste yazılmış felege
İder evṣāfını bir ẕāt-ı şerīfüñ tebyīn

6 Kān-ı luṭf u kerem ʿAbdullāh Aġa kim oldur
Ketḫudā-yı melekiyyü'ş-şiyem-i ṣadr-ı güzīn

7 Menbaʿ-ı cūd u seḫā maʿden-i luṭf u ʿaṭā
Maẓhar-ı luṭf-ı Ḫudā ehl-i vaḳār u temkīn

8 Ṭavr-ı memdūḥına bi'l-cümle cihān dil-beste
Reviş-i dilkeşini her gören eyler taḥsīn

9 Ḫāl-i ruḫsār-ı maʿānī reşeḥāt-ı ḳalemi
Dürc-i gevher deheni her süḫanı dürr-i s̱emīn

10 Teşne-i meşreb-i pākīzesidür āb-ı zülāl
Bezm-i pür-feyżine dil-şīftedür ḫuld-ı berīn

11 Kilk-i zerrīn-şuʿāʿıyla ʿUṭārid lāyıḳ
İtse levḥ-i felege midḥatini naḳş-ı cebīn

12 Saʿd idüb her meh ü her sālini dāʾim Mevlā
ʿÖmrini devletini eyleye efzūn āmīn

13 Şevḳile yazdı Besīmā ne dil-ārā tārīẖ
Bārek-allāh zihī sāl-i meserret-āyīn *Sene 173*

59b (NP 1521)

VE LEHU

TĀRĪẖ-İ BEDʾ-İ TAʿALLÜM-İ ŞEH-ZĀDE-İ SULṬĀN SELĪM

12

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Zīver-i taẖt-ı ẖilāfet maẓhar-ı ẖulḳ-ı kerīm
Maʿnī-i āyāt-ı raḥmet sırr-ı Ḳurʾān-ı ʿazīm

2 Pādişāh-ı ʿālem-ārā yaʿnī Sulṭān Muṣṭafā
Ẕāt-ı pākinde hüveydā pertev-i ism-i ʿAlīm

3 Āfitāb-ı evc-i himmet mihr-i burc-ı salṭanat
Maṭlaʿ-ı nūr-ı kerāmet menbaʿ-ı luṭf-ı ʿamīm

4 Rūz u şeb terk-i ḥużūr u istirāḥat eyleyüb
Dāʾimā teʾyīd-i dīn ü devlet emrinde muḳīm

5 Rūḥ-ı ʿālem şāh-ı aʿẓam ẖusrev-i ʿālī-himem
ʿĀleme itmekde her dem beẕl-i envāʿ-ı naʿīm

6 İḳtidā-yı naṣṣ-ı Ḳurʾān eyleyüb emr eyledi
Bedʾ-i bismillāh ide şeh-zādesi Sulṭān Selīm

7 Ḳurretü'l-ʿayn-ı ẖilāfet nūr-ı çeşm-i salṭanat
Cevher-i ferd-i necābet ṣāḥib-i ṭabʿ-ı selīm

8 Maẓhar-ı mecd ü kemāl ü fażl u iclāl eyleyüb
Ṭūl-ı ʿömrile muʿammer eyleye Rabb-i Raḥīm

9 Çıḳdı nüh eflāke yekser ṣīt-i tārīẖi Besīm
Yümnile bed'-i ḳırāʾat eyledi Sulṭān Selīm *Sene 1180*

60b (NP 1521)

VE LEHU

TĀRĪḪ-İ VELĀDET-İ ŞEH-ZĀDE SULṬĀN MEḤEMMED

13

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Gevher-i kān-ı ḫilāfet zīb-i tāc-ı salṭanat
Āb-rūy-ı dīn ü devlet ẓıll-ı memdūḥ-ı Ḫudā

2 Pādişāh-ı heft-kişver şehriyār-ı baḥr ü ber
Tācdār-ı dād-güster şāh Sulṭān Muṣṭafā

3 Lemʿa-i luṭfıyla yekser dīde-i ʿālem ḳarīr
Pertev-i ʿadliyle çeşm-i dīn ü dünyā rūşenā

4 Her umūrın eyleyüb taṭbīḳ şerʿ-i envere
Dāʾim olmaḳda rıżā-cūy-ı cenāb-ı kibriyā

5 Sāye-i luṭfında ʿālem gül gibi ḫandān olub
Ḫavf-ı şemşīriyle oldı rūy-ı aʿdā keh-rübā

6 Eyleyüb icrā rüsūm-ı şevket-i şāhāneyi
Ṣarf-ı vüsʿ itdi niẓām-ı ʿāleme ṣubḥ u mesā

7 Maḳṣadı ancaḳ cihānuñ rāḥat u emniyyeti
Ẕikr ü fikri intiẓām-ı dīn ü devlet dāʾimā

8 Rūz u şeb iḥḳāḳ-ı ḥaḳḳa eyledi beẕl-i vücūd
Salṭanat emrine ḳaṭʿā itmedi meyl-i hevā

9 Āşikāra gün gibi māhiyyet-i ẕātiyyesi
Vaṣfa hīc muḥtāc olur mı pertev-i şems-i ḍuḥā

10 Böyle şāh-ı aʿẓamuñ her dem ġubār-ı dergehin
Cümleye lāzımdur itmek çeşm-i cāna tūtyā

61a (NP 1521)

11 Maẓhar-ı tevfīḳ-ı Ḥaḳ'dur şübhesüz her ḥālde
İşte ez-cümle yetişmez mi güvāh-ı müddeʿā

12 Ḥaḳ teʿālā ṣulb-i pākin maʿden-i nesl eyleyüb
Gün gibi ṭoġdı yine şeh-zāde-i ʿālem-bahā

13 Pertev-i teşrīfi mehd-i kevni tenvīr eyledi
Ḳıldı envār-ı ḳudūmıyla cihānı pür-żiyā

14 Naḫl-i zībā-yı ḫilāfet nev-niḫāl-i salṭanat
Gülbün-i raʿnā-yı şevket māh-ı ferḫunde-liḳā

15 Encümiyle āsmān bir incilü gehvāresi
Mehd-cünbānı olursa Zühre-i zehrā sezā

16 Nāmına Sulṭān Meḥemmed didi şāh-ı ekremüñ
Nuṭḳ-ı pākinde muḥaḳḳaḳdur kerāmet bī-riyā

17 Ḥażret-i Ḥaḳ sırr-ı ceddi fātiḥa maẓhar idüb
Ṭūl-ı ʿömrile muʿammer eyleye Rabbü'l-verā

18 Zümre-i evlād [ü] emcādıyla şāh-ı aʿẓamı
Dāʾim itsün taḫt-ı devletde cenāb-ı kibriyā

19 Nāsa tebşīr eyledüm tārīḫ-i mevlūdın Besīm
Kevne virdi zīb ü fer nūr-ı Meḥemmed Muṣṭafā *Sene 1180*

TĀRĪḪ-İ DĪĞER

14

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Geldi çār eṭrāfdan tārīḫ-i tebşīri Besīm
ʿAyn-ı kevni eyledi nūr-ı Meḥemmed rūşenā *Sene 118*

62b (NP 1521)

VE LEHU

TĀRĪḪ-İ VELĀDET-İ ḪADĪCE SULṬĀN

15

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Zīver-i taḫt-ı ḫilāfet şeh-i şevket-ʿunvān
Muṣṭafā Ḫan-ı ʿaṭā-pīşe şehenşāh-ı cihān

2 Āfitāb-ı ʿaẓamet bedr-i münīr-i şevket
Şāh-ı gerdūn-ḥaşemet mefḫar-ı āl-i ʿOs̱mān

3 Cevher-i fıṭratı temkīn ü feṭānet himmet
Māye-i ṭīneti āmīḫte-i şevket ü şān

4 Tābiş-i tīġı nişān-dāde-i berḳ-ı ḫāṭif
Cūşiş-i cūdı ḫacāletde ebr-i nīsān

5 Zübde-i fikri şebān-rūz-ı niẓām-ı devlet
Nuḫbe-i ẕikri ʿadāletle rıżā-yı Raḥmān

6 Ṭavr-ı şāhānesine cümle cihān dil-beste
Eylemiş midḥatini pīr ü cüvān vird-i zebān

7 Āsitān-ı keremi merciʿ-i erbāb-ı düvel
Tūtyā-yı ḳademi küḥl-i ʿuyūn-ı aʿyān

8 Eyleyüp māşiṭa-i reʾy-i münīri tezyīn
Buldı bir mertebe dīdār-ı cihān ḥüsnile ān

9 Ḳalmayub ġāʾile-i gerd-i fiten bir yerde
Oldı āfāḳ bütün āyīne-i emn ü amān

63a (NP 1521)

10 Ḥaḳ idüb nesl-i nesīline terādüf iʿṭā
Geh inās̱ itdi hibe gāh ẕükūrı iḥsān

11 Maṭlaʿ-ı burc-ı şeref-zā-yı şehenşāhīden
Yine bir duḫter-i saʿd-aḫter olub cilve-künān

12 Nūr-ı teşrīfi ile dīdeler oldı rūşen
Eyledi yümn-i ḳudūmıyla cihānı şādān

13 Ẕāt-ı nāzik-terine mehd-i muraṣṣaʿ gerdūn
Zühre-i naġme-serā dāyesi olsa şāyān

14 İde evlād u ʿayāliyle müʾeyyed Mevlā
Salṭanatla şeh-i devrānı hemīşe ḫandān

15 Ṭārem-i çārüme yazıldı Besīmā tārīḫ
Zīver-i mihr-i cemīl oldı Ḫadīce Sulṭān *Sene 1182*

67a (NP 1521)

HÜVE’L-FEYYĀŻ

16

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 Cenāb-ı şāh-ı ġazā-pīşe Muṣṭafā Ḫan’ı
Hemīşe maẓhar-ı tevfīḳ ide Ḫudā-yı mecīd

2 Güşāde baḫt-ı hümāyūnı himmeti ʿālī
Degül vücūh-ı kemālātı ḳābil-i taʿdīd

3 Çü naḳż-ı ʿahde cesāret idince Rūsiyye
Lehīb-i ḳahr-ı şehenşāh-ı aʿẓam oldı bedīd

4 Çerāġı ḫan-ı Ḳırım’a hemān idüb fermān
Cüyūş-ı lücce-ḫurūşile eyledi teʾyīd

5 İdüb mesāfe-i ṣad-sāʿati aḳınla ḫarāb
Cezā-yı kārını buldı gürūh-ı ḳavm-i ʿanīd

6 Diyār u dārını iḥrāḳ eyleyüb yekser
Meʾāl-i ḥālini dünyāda gördi gebr-i ʿanīd

7 Esīri ḳırḳ biñ olub ṣadhezārı öldi daḫi
Sinān u tīre nişāne ḳatīl-i seyf-i ḥadīd

8 ʿUlüvv-i şānına baḳ pādişāh-ı İslām’uñ
Kemīne çākeri küffāra virdi lerze-i bīd

9 Felekde itdi melekler ṭaraf ṭaraf sābāş
ʿUmūm ehl-i cinān içre oldı sūrile ʿīd

10 Serīr-i salṭanatında şehenşeh-i ġāzī
Müʾeyyed ola ilāhī bi-ḥaḳḳ-ı ʿarş-ı mecīd

11 Hemīşe naṣr u fütūḥātile olub mesrūr
Ola ʿadūsı giriftār-ı ḳahr u batîş u şedīd

12 Kitābe-i felege s̱ebt olınsun ās̱ārı
Müyesser eylesün Allāh niçe fetḥ-i cedīd

13 Bu fevz ü naṣr u fütūḥāta bī-bedel tārīḫ
Sezā yazılsa Besīmā zihī ġazā-yı saʿīd *Sene 182 -84*

68b (NP 1521)

VE LEHU

17

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ṭırāz-ı mesned-i ʿiffet [...][21] Efendi kim
Virürse ẕātı lāyıḳ zīb ü zīnet dīn ü dünyāya

2 Yine taḥvīl idüb ḫūrşīdāsā burc-ı pīşīne
Şeref-baḫş oldı envār-ı ḳudūmı ṣadr-ı fetvāya

3 ʿİmād-ı dīn ü devlet maṭlaʿ-ı nūr-ı şerīʿatdur
Sezā ẕikr-i cemīli s̱ebt olınsa levḥ-i beyżāya

4 Seraḫsī-menḳabet Nuʿmān-sīret maʿden-i himmet
Şüreyḥī-ḫaṣlet-i Ḥammād-fıṭraṭ āsmān-pāye

5 Delīl-i rūşenādur ʿurve-i vüs̱ḳā-yı tevfīḳa
Teşebbüs̱ itdigi ḥabl-i metīn-i şerʿ-i ġarrāya

6 Hilāl-i nūr-pāş-ı āsmān-ı zühd ü fetvādur
Müşārün bi'l-benān olsa ʿaceb mi pīr ü bernāya

7 Olub memdūḥ eṭvārı ṭarīḳ-ı ʿilmde virdi
Ṣuʿūd itdükçe her bir manṣıb-ı vālāya pīrāye

8 İder elbette istīfā metāʿ-ı ḫayr-dārını
Elinde var iken naḳd-i fütüvvet gibi ser-māye

9 Duʿā-gūyānıdur yerde beşer gökde feriştehler
Duʿā-yı devleti vird-i zebān aʿlāya ednāya

---

[21] Kelimenin yeri boştur.

10 İdüb iḳbāl ü devletle müʾeyyed ṣadr-ı fetvāda
Aña iḥsān ide Ḥaḳ ʿāfiyetle ʿömr-i bī-ġāye

11 Besīmā ṣaldı çāreṭrāfa yekser ṣīt-i tārīḫi
Yine geçdi [...][22] Efendi ṣadr-ı fetvāya *Sene 1180*

18

1 Maṭlaʿ-ı burc-ı şeref-zā-yı şehenşāhīden
Yine bir duḫter-i saʿd-aḫter olub cilve-künān

2 Nūr-ı teşrīfi ile dīdeler oldı rūşen
Eyledi yümn-i ḳudūmıyla cihānı şādān

3 Ẕāt-ı nāzik-terine mehd-i muraṣṣaʿ gerdūn
Zühre-i naġme-serā dāyesi olsa şāyān

*

19

1 İde evlād u ʿayāliyle müʾeyyed Mevlā
Salṭanatla şeh-i devrānı hemīşe ḫandān

2 Ṭārem-i çārüme yazıldı Besīmā tārīḫ
Zīver-i mihr-i cemīl oldı Ḫadīce Sulṭān *Sene 1182*

70a (NP 1521)

VE LEHU

20

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Çün meges-şöhret ʿAlī Paşa'yı Ḥaḳ
Eyledi devletle muḫtār-ı dühūr

2 Aydın'a vālī olınca cümlenüñ
Dīdesinde itdi aydınlıḳ ẓuhūr

3 Bu nişīmen bir maḥall-i teng idi
Rû-nümā tarḥında envāʿ-ı küsūr

---

[22] Kelime kazınmıştır. Yeri boştur.

4 Ol vezīr-i bī-bedel himmet idüb
Yapdı bir kāşāne-i behcet-ṣudūr

5 Ḳıl naẓar miʿmār-ı ṭabʿ-ı pākine
Resm-i zībāsında var mı hīc ḳuṣūr

6 Mevḳıʿı vālā zemīni dil-güşā
Ṭarzı raʿnā naḳşı yek-pāre ḥubūr

7 Bir ṭarafda ḥavż-ı ṣāf olmış revān
Bir ṭarafdan nehr-i pāk eyler mürūr

8 Bir yanında ravża-i ferḥat-fezā
Her dıraḫtında öter bī-ḥad ṭuyūr

9 Devlet ü iḳbālile iclālile
İde ṣadrında niçe ẕevḳ u ḥużūr

10 Düşdi bir tārīḫ-i bī-hemtā Besīm
Cāy-ı vālā dil-nişīn cāy-ı sürūr *Sene 1196*

70b (NP 1521)

VE LEHU
TĀRĪḪ-İ ṢADĀRET

21
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ḫudā dāʾim ide şevketle şāh-ı ʿālem-ārāyı
Cihānı eyleye tenvīr her dem pertev-i rāyı

2 Tefekkür eyleyüb mefhūmını aḳdu'l-emānātuñ
Dilerken ṣadra lāyıḳ müsteşār-ı kār-fermāyı

3 İṣābet eyleyüb reʾyinde taḫṣīṣ eyledi mühre
Vezīr-i bī-bedel bir āṣaf-ı memdūḥ u yektāyı

4 Cenāb-ı ṣadr-ı aʿẓam bedr-i efḫam Ḫamza Paşa kim
Ṣadā-yı nām u şānı eyledi pür-gūş dünyāyı

5 Sezādur nāmı zīver-baḫş-ı mihr-i mühr olub itse
Fürūġ-ı pertev-i iclāline dil-beste beyżāyı

6 Zemīn ü āsmān raḳṣān olub şevḳ-ı ḳudūmıyla
Neşāṭ-ı maḳdemi itdi iḥāṭa zīr ü bālāyı

7 Müşīr-i fāżıl u kāmil vezīr-i ṣıdḳ-ı deryā-dil
Müsellemdür aña ḥāṣıl rüsūm-ı mülk-i pīrāyī

8 Velīd-i ẕāt ẕāt-ı ʿālem-ārāsına lāyıḳdur
Olub müştāḳ lüʾlüʾ-i süḫan eylerse lālāyı

9 Kemālātı müberhen bī-medānī ẕāt-ı nāyābı
Muḥaṣṣal cevher-i ferd-i cihān-efrūz-ı dānāyī

10 Duʿā-gūyānıdur yerde beşer gökde ferişteler
S̱enāsı dil-rübūde eylemiş aʿlāyı ednāyı

11 Meh-i nev ṣanma tīġ-ı Ḥamza-i ṣāḥib-ḳırānīdür
Felek taʿlīḳ idüb tezyīn itmiş ṭāḳ-ı vālāyı

12 Muraṣṣaʿ bir ġılāf-ı pür-güherdür çarḫ-ı pür-aḫter
Geh-i ıẓhār u geh ıżmār ider ol tīġ-ı ġarrāyı

71a (NP 1521)

13 Görür düşmen cezā-yı kārınuñ ṣūretlerin yekser
İrādet eylese mirʾāt-ı şemşīr-i mücellāyı

14 Olur iḥyā hezārān mürde-i ġam feyż-i nuṭḳıyla
Dem-i cān-baḫşı icrā eyler ās̱ār-ı Mesīḥā'yı

15 Müdebbir-dāver āgāh-düstūr muʿallā-cāh
İder şermende tedbīrinde Eflāṭūn u Sīnā'yı

16 Egerçi ṣarf-ı iʿmār eyledüm ʿilm ü kemālāta
Velī ehl-i kemāle eylemem tecvīz-i daʿvāyı

17 İderken reşḥ-i ḫāmem şāmme-i ḫūbānı şermende
Daḫi lüʾlüʾ-i naẓm-ı dil-keşüm ʿıḳd-ı S̱üreyyā'yı

18 Medīḥ-i ẕāt-ı nāyābuñda ıẓhār eyleyüb ʿaczin
Ṣarīr-i kilk-i gūyā eyledi īmā bu maʿnāyı

19 Zebān-ı ḫāmeye ṣıġmaz kemālātı o Cem-cāhuñ
Degül ḳābil vücūd-ı vaṣf-ı ẕātı ʿadd ü iḥṣāyı

20 Hemīşe nuṭḳı ḥikmetdür mücessem ʿaḳl u fıṭnatdur
Ne söylerse iṣābetdür müsellem cümleye rāyı

21 Ḫulāṣa her kemāle maẓhar itmiş ḥażret-i Bārī
Cebīninde temāşā eyle nūr-ı feyż-i Mevlā'yı

22 Şecāʿatde seḫāvetde fażılda cūd u himmetde
Naẓīri gelmemişdür kevne dirsem itmem ıṭrāyı

23 Ḫudā ʿömrin füzūn ḫaṣmın zebūn baḫtın ḳavī itsün
Aḫillāsın idüb mesrūr maḳhūr itsün aʿdāyı

24 Ḳarīn-i ḥāl olub tevfīḳ-ı Mevlā her umūrında
Mübārek eylesün ẕāt-ekremine ṣadr-ı aʿlāyı

25 Besīmā gelse tārīḫ-i ṣadāret şānına elyaḳ
Muvaffaḳ eyleye Ḥaḳ ṣadr-ı ʿālī Ḥamza Paşa'yı *Sene 1182*

76b (NP 1521)

VE LEHU

TĀRĪḪ-İ RİYĀSET

22

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ḳalemdür maẓhar-ı teşrīf-i naṣṣ-ı ve'l-ḳalem ḥaḳḳā
Ḳalemdür tercemān-ı dilsitān-ı ʿālem-i maʿnā

2 Ḳalemdür dāʾimā dīde-güşā-yı feyż-i Rabbānī
Ḳalemdür kāşif-i sırr-ı ḫafī-i remz-i mā evḥā

3 Ḳalemdür gülbün-i revnaḳ-fezā-yı ravża-i ḳudsī
Ḳalemdür gülsitān-ı dehr içinde bülbül-i şeydā

4 Çeküp küḥl-i midādı çeşm-i diḳḳat-bīnine eyler
Hemīşe dīdeler rūşen nüvīdin cümleye inbā

5 Ḫırāmān pāy-kūpān dest-efşān levḥ-i āfāḳa
Sezādur eylese her dem bu naẓm-ı dilkeşi imlā

6 Şeref virdi riyāset ṣadrına bir ẕāt-ı ekrem kim
Debīr-i ʿaḳl-ı küll itmekde ḳāṣır medḥini īfā

7 Pesendīde-şiyem ʿālī-himem fāżıl efḫam
Semiyy-i mefḫar-i ʿālem emīn-i devlet-i ʿulyā

8 Hüveydā cebhesinde lemʿa-i envār-ı istibhāl
Bedīhīdür delīl īrādına ḥācet degül aṣlā

9 Devātı menbaʿ-ı māʾi'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür
Nihāl-i ḫāmesi her dem bahār-ı gülşen-i inşā

10 Ḳarīrü'l-ʿayn olur seyr eyleyenler ḥüsn-i imlāsın
Sevād-ı ḫaṭṭına nūr-ı siyeh dirsem degül ıṭrā

77a (NP 1521)

11 Müselsel ḥarfler ġıbṭa-nümā-yı kākül-i ḫūbān
Dil-ārā noḳṭalar ḫāl-i ʿiẕār-ı şāhid-i maʿnā

12 Olursa çehre-perdāz-ı maʿānī kilk-i feyyāżı
Virür şöyle heyūlā-yı ḫayāle ṣūret-i zībā

13 Edā-yı dil-peẕīri ʿālemi leb-rīz-i şevḳ eyler
İder ehl-i kemāli lehce-i dil-cūsına şeydā

14 Delīl-i müddeʿā-yı cevher-i ferd olsa lāyıḳdur
Ser-i ser-tīz-i nevk-i ḫāmesiyle s̱ābitü'l-feḫvā

15 Dem-ā-dem nevk-i kilki gevher-efşān-ı belāġatdür
Sezādur olsa her bir reşḥası bir dürre-i yektā

16 İdince levḥ-i menşūra dür-i menşūrı pāşīde
Olur her saṭr-ı zībā-ṭarhı ʿunḳūd-ı güher gūyā

17 Daḫi şāyestedür taḥsīnile naẓm-ı dürer-bārın
Felek āvīze itse ṭāḳına ʿıḳd-ı Perenāsā

18 Lebīb ü erşed ü ʿāḳıl erīb ü ʿālim ü fāżıl
Edīb-i nükte-ver kāmil süḫan-dān u süḫan-pīrā

19 Feṭānetde dirāyetde keremde cūd u himmetde
ʿUmūmen ḥüsn-i ḫaṣletde ser-āmed ẕāt-ı bī-hemtā

20 Ḳarīn-i ḥāl olub tevfīḳ-ı Ḥaḳ cümle umūrında
Mübārek eyleye cāh-ı refīʿü'l-ḳadrini Mevlā

21 Zebān-ı ḫāmeye geldi Besīmā dil-güşā tārīḫ
Riyāset mesned-i vālāsı buldı ṣāḥibin ḥālā *Sene 1178*

77b (NP 1521)

VE LEHU

23

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Ketḫudā-yı ṣadr-ı ʿālī oldı bir devletlü kim
ʿĀlem eṭvār-ı bülend-ās̱ārına dil-bestedür

2 Ḥaḳ bu kim dīvān-ı devletde vücūd-ı ekremi
Münteḫab memdūḥ u yektā mıṣraʿ-ı bercestedür

3 Hüsn-i ḫulḳı cūd-ı ṭabʿı şöhre-i āfāḳdur
Vaṣf-ı ẕātı külfet-i taḥrīrden vārestedür

4 Manṣıb-ı vālāsını Mevlā mübārek eyleye
Çün vücūh-ı ḫayra dāʾim nisbeti peyvestedür

5 Medḥ-i ẕātında cihān bülbül gibi şeydāsıdur
Baġ-zār-ı devlet içre gūyiyā gül-destedür

6 Her umūrında Ḫudā tevfīḳa maẓhar eyleye
Öyle bir ẕāt-ı kerem-kāra duʿā bāyestedür

7 Ḫāme-i zerrīnile tārīḫ-i ġarrāsın Besīm
Ketḫudā-yı Esʿad imlā eylesem şāyestedür *Sene 1170*

GAZELLERİ

15b (NP 1521)

HÜVE'L-FEYYĀŻ

EZ-ĠAZELİYYĀT-I ʿÖMER BESĪM EFENDİ-İ MEKTŪBĪ-İ ṢADR-I ʿĀLĪ

1

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Pertev-i mihr-i ḥaḳīḳatle derūna vir cilā
Ġayra baḳma sendedür āyīne-i ʿālem-nümā

2 ʿĀrıż-ı tābān-ı yāre baḳ cebīn-i envere
Lemʿa-zādur her birinde nükte-i nūr u żiyā

3 İncilā-yı ḳalbe bādī dīde-i ḥaḳ-bīndür
Müstedeldür ḫāne[-i] bī-revzen olmaz rūşenā

4 Evvel āḫir baḥr-i vaḥdet cümleye mebdeʾ miʿād
Āşnā-yı vaḥdete emvāca beñzer mā-sivā

5 ʿAndelībāsā Besīmā dāyimā şīvendedür
Gülşen-i maʿnāda kilk-i ḫoş-nevā dilkeş-edā

VE LEHÛ

2

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Göñül şemʿ-i ʿiẕār-ı yāre oldı çünki pervāne
Aña tāb-ı çerāġ-ı şevḳile yanmaḳda pervā ne

2 Ḫayāl eyle ne gūne var leṭāfet gül-ʿiẕārında
Ḳalem bülbül gibi vaṣfın yazınca başlar efġāna

3 Cemāl-i şāhid-i vaḥdet hemīşe cilve-pīrādur
Naẓar ḳıl dīde-i ʿirfānile mirʾāt-ı ekvāna

4 Cihān pervāne yekser şemʿ-i ḥüsn ü ānına yārüñ
Rübūde cümle ʿālem cezbe-i dīdār-ı cānāna

5 Güşāde bir ġazeldür cāmiʿ-i esrār-ı maʿnādur
Besīmā eyledüm ihdā ʿumūmen ehl-i ʿirfāna

16a (NP 1521)

VE LEHÛ

3

Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün

1 Gülzār-ı cihān gerçi leṭāfet var içinde
Meyl eyleyemem ḫār-ı meşaḳḳat var içinde

2 Diḳḳat idegör ḥarf-be-ḥarf nüsḫa-i kevne
Hep vaḥdet-i Mevlā'ya işāret var içinde

3 Āmīḫtedür şehdile zehr-āb miyāne
Ḥalvā-yı fenānuñ ne ḥalāvet var içinde

4 Mecmūʿa-i ḥüsninde vefā remzine dāʾir
Ẓann eyleme mażmūn u ʿibāret var içinde

5 Göñlüm ḫaṭ-ı nev-reste ḫayāliyle Besīmā
Bir levḥaya beñzer ki siyāḳat var içinde

VE LEHÛ

4

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Feżā-yı çarḫda icrā-yı cūy-ı şīr ider meh-tāb
Zemīn üzre o cūyı sū-be-sū tesyīr ider meh-tāb

2 Nuḳūd-ı encümi şām u seḥer ṭurmaz nis̱ār eyler
Meger bir āfitābuñ maḳdemin tebşīr ider meh-tāb

3 Yaḳup bir şemʿ-i kāfūrı çerāġān-ı nücūm içre
ʿAceb bezm-i laṭīf-i şevḳ-zā taṣvīr ider meh-tāb

4 Muḳābil olmaḳ ister ġālibā bir mihr-i raḫşāna
Hemīşe sīne-i āyīnesin tenvīr ider meh-tāb

5 Elinde nīze-i aḫter belinde nūrdan ḫançar
Sevād-ı şāma yek-ser ḥamlesin tekrīr ider meh-tāb

6 Temāşā eyle ṣāfī-ṭīnetānuñ ʿizzetin ey dil
Ḫamīde-ḳaddile rūşen-dile tevḳīr ider meh-tāb

7 Besīmā eyleyüp ḳaṭʿ-ı menāzil sırr-ı ʿurcūnı
Midād-ı nūrile levḥ-i dile taḥrīr ider meh-tāb

16b (NP 1521)

VE LEHÛ

5

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Sarāy-ı vaḥdete ṭāḳ-ı kemerdür ḥalḳa-i tevḥīd
Güşāde revzen-i rāz-ı ḳaderdür ḥalḳa-i tevḥīd

2 ʿAceb mi sedd olursa dāʾiren-mā-dār aġyāra
Sevād-ı sırra sūr-ı müsteḳardur ḥalḳa-i tevḥīd

3 Meh-i tābende-i eşvāḳ u ezvāḳı muḥīṭ olmış
Miṡāl-i hāle-i rūşen-güherdür ḫalḳa-i tevḥīd

4 Leb-ā-leb niʿmet-i pür-leẕẕet-i vaḥdetle memlū
Żuyūf-ı ʿaşḳa ḫˇān-ı mā-ḥażardur ḥalḳa-i tevḥīd

5 Degüldür mümteniʿ devr ü teselsül baḥs̱-i ʿaşḳ içre
Delīl-i ḳavl-i devr-i muʿteberdür ḥalḳa-i tevḥīd

6 Żiyā-yı feyżile āfāḳı tenvīr eylemiş yekser
ʿAdīl-i āfitāb-ı şuʿle-kişverdür ḥalḳa-i tevḥīd

7 Temāşā-yı cemāl-i şāhid-i maʿnā içün dāʾim
Güşāde dīde-i ṣāḥib-naẓardur ḥalḳa-i tevḥīd

8 Hemīşe āşnā-yı lücce-i ʿaşḳa hüveydādur
Ne vālā fülke-i fülk-i ʿiberdür ḥalḳa-i tevḥīd

9 Besīmā ehl-i ḥāle gülşen-i feyż-i İlāhīden
Hediyye ṭabla-i ezhār-ı terdür ḥalḳa-i tevhīd

17a (NP 1019)

VE LEHÛ

6

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Laʿl-i dilberden alur neşʾe-i serşārı mül
Keşf ider remzi ṣurāḥīde ṣadā-yı ḳulḳul

2 Bāġ-ı ḥüsninde benefşe gül-i aḥmer sünbül
Ārıż-ı āl siyeh ḫāl perīşān kākül

3 Vaṣf-ı gülzār-ı cemālinde o serv-i nāzuñ
Olmasun mı dil-i şūrīde mis̱āl-i bülbül

4 Ḫāl-i müşgīni ne ḫōş gerden-i berrāḳında
Ne güzeldür hele kāfūr üzerinde fülfül

5 Olalı kākül-i şeb-būsına dil-beste Besīm
Şīşe-i çeşm-i ḫayālümde nümāyān sünbül

VE LEHÛ

7

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ruḫ-ı tābende[-i] dil-dār bir rütbe münevverdür
Ki her bir lemʿası dāġ-ı dil-i ḫūrşīd-i enverdür

2 Müşüg-zār-ı Ḫoten meftūn-ı sevdā dāġ-dārıdur
Ḫaṭā itdüm didüm çīn-i ḫaṭ-ı nev misk-i ezferdür

3 ʿİẕār-ı āli üzre pīçiş-i zülfin ḫayāl itdüm
Nümāyān lücce-i āteşde mevc-i dūd-ı ʿanberdür

4 Yanup yaḳılmada şevḳ-ı ruḫ-ı dil-berle ser-tā-pā
Miyān-ı encümende şemʿi ṣanma şuʿle-güsterdür

5 Müdām olmaḳda peydā şuʿle-i mevvāc reng-ā-reng
O mest-i ʿişvenüñ ruḫsārı seyyāl āteş-i terdür

6 ʿAceb midür Besīm olsam ser-āmed cümle ʿuşşāḳa
Benim serv-i ser-efrāzum güzeller içre serverdür

17b (NP 1521)

VE LEHÛ

8

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 Rübūde olmayagör dīde-i mükaḥḥalına
Ḳıyar virür seni cellād-ı ġamzesi eline

2 Esīr ider seni ey bād ḳayd-ı sevdāya
Ṣaḳın ṭoḳınma ṣaḳın zülf-i dilberüñ teline

3 O zülf-i pür-ḫama reşkile pīç ü tāb virür
Buḫūr-ı ʿūd daḫi mevce-i müselseline

4 Şemīm-i kākül-i dildārı eyledi teşhīr
Ḫoş imdi ḳalmaya bu fitne de ṣabā yeline

5 Amān miyāneye ḳan düşmesün Besīm amān
Ṭaḳındı ol gözi ḫūn-rīz ḫancerin beline

VE LEHÛ

9

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Şevḳ-ı nev-rūzile açıldı göñüller gül gibi
Ādeme hem-meşreb olmaz böyle demde mül gibi

2 Būy-ı zülfin aldı cānānuñ nesīm-i nev-bahār
Çıḳmasun mı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳın sünbül gibi

3 Rūy-ı gülşende benefşe olmada ʿanber-feşān
Sīne[-i] kāfūr-ı nār üzre olan fülfül gibi

4 Cebhesinde dāʾim ās̱ār-ı perīşānī ʿayān
Sünbül-i āşifte de dil-beste-i kākül gibi

5 Āṣafā deryā-kefā gül-berg-i vaṣfuñ şevḳıdur
Eyleyen şeydā Besīm-i bī-dili bülbül gibi

18a (NP 1019)

VE LEHÛ

10

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Göñül çār-ebruvānı vaṣfda temhīd göstersün
Binā-yı çār-ṭāḳ-ı ḥüsnde teşyīd göstersün

2 Virüb ruḫsārına cilve o meh-rū zīr-i zülfinde
Şeb-i deycūr içinde ṭalʿat-ı ḫūrşīd göstersün

3 Olur maʿnā-yı ḥüsne mū-be-mū dil-bestesi vāḳıf
Müselsel kāküli ister ise taʿḳīd göstersün

4 Debīr-i dil ider tebyīż levḥ-i cāna cānānum
Ḫaṭ-ı nev-ḫīzini ʿarż eyleyüp tesvīd göstersün

5 Besīm āvīze itsün ṭāḳına şiʿr-i dürer-bāruñ
Felek erbāb-ı naẓma ʿıḳd-ı mürvārīd göstersün

VE LEHÛ

11

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Ṣanma nesīm mevc-i biḥārı yazar bozar
Aḥvāl-i ẕevḳ-ı būs u kenārı yazar bozar

2 Zülf ü ʿizār-ı dilberi şerḥ eyleyüb ḳalem
Evrāḳa vaṣf-ı leyl ü nehārı yazar bozar

3 Fehm eyledüñ mi nükte-i ḫaṭṭ-ı piyāleyi
Mestāne rāz-ı sekr ü ḫumārı yazar bozar

4 Fikr eyledükçe nev-ḫaṭ-ı dildārı kilk-i dil
Levḥ-i ḫayāle ḫaṭṭ-ı ġubārı yazar bozar

5 Levḥ-i vücūda ḫāme-i ṣunʿ-ı Ḫudā Besīm
Her dem hezār naḳş u nigārı yazar bozar

18b (NP 1521)

VE LEHÛ

12

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Görüb ruḫsār-ı dildārı gül-i aḥmerden el çekdük
Olub māʾil leb-i dil-cūya laʿl-i terden el çekdük

2 Derūn-ı ṣāfda seyr eyleyüb dīdār-ı maḳṣūdı
Neẓāre itmedük āyīne-i enverden el çekdük

3 İdüb idrāk memlū olduġın zehr-āb-ı miḥnetle
Ser-i ḥalvā-yı dünyā-yı denī-perverden el çekdük

4 Ḥavāle eyledük tīr-i inkisāra nīze-i āha
Cidāl-i ḫaṣmda şemşīrden ḫancerden el çekdük

5 Beyāż-ı gerdenin ḫāl-i ʿiẕārın seyr idüb yārüñ
Besīmā fülfül ü kāfūrdan ʿanberden el çekdük

VE LEHÛ

13

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Maḥrem olmaḳ muḥtemeldür nükte-i mektūmile
Vaṣf iden dilber dehānın noḳta-i mevhūmile

2 Eyleme pervāne-i şemʿ-i ruḫuñ cānā fedā
Bezm-i şevḳa revnaḳ-efzādur ararsın mūmile

3 Müşkil imiş ṣoḥbet-i nā-cinse olmaḳ mübtelā
Bülbül-i gūyāyı ḥabs itmek gibidür būmile

4 İncilā-yı ḥüsne bāʿiṡ ṣafvet-i āyīnedür
Şiʿr-i rengīn āşinā olmaz dil-i maġmūmile

5 Gül dikensüz olmaz ʿālemde Besīm itme ʿaceb
Dil-rübālar hem-nişīn olsa raḳīb-i şūmile

19a (NP 1019)

VE LEHÛ

14

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Ebruvānı kim kemānāsā be-hem peyvestedür
Her nigāh-ı ġamzesi gūyā ki tīr-i cestedür

2 Şevḳ-ı teşrīfiyle ol māhuñ ḥarīr-i şuʿlesin
İtse pāy-endāz şemʿ-i encümen şāyestedür

3 Ṣoḥbet-i yārāna şeydādur göñül bülbül gibi
Heyʾet-i mecmūʿ-ı aḥbāb-ı ṣafā gül-destedür

4 Bāde-rīz-i şevḳ olur fevvāre-i ṣahbā gibi
Şemʿ-i bezmüñ cilvesi pervāne[-i] ser-mestedür

5 Var bahār-ı cāvidānī ravżatü'l-aḥbābda
Dest-bürdinden ḫazānuñ dāʾimā vārestedür

6 Rāḥatü'l-ervāḥdur her naġme[-i] bülbül velī
İnkişāf-ı ġonçe-i gülşen ṣabāya bestedür

7 Ṣad hezārān vādī-i maʿnāyı ṭayy eyler Besīm
Cünbiş-i ḫāmem egerçi ṣūretā āhestedür

VE LEHÛ

15

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Cism-i ḫāki ile tevfīḳ olınur mı beyni
İstemez cevher-i dil vażʿ-ı metā vü eyni

2 İtme iġmāż-ı ʿayın zümre-i ʿuşşāḳuñ eger
ʿAynıdur lücce-i pür-cūş dinilse ʿaynı

3 Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā nüsḫa-i kübrā insān
İtse iḥrāz ʿaceb mi şeref-i kevneyni

4 Gider ey sāḳī-i gül-çehre amān luṭf eyle
Ṣayḳal-ı cām-ı muṣaffā ile dilden reyni

5 İder işrāb Besīmā şuʿarā-yı dehre
Nāve-i kilk ü devātum merace'l-baḥreyni

19b (NP 1521)

VE LEHÛ

16

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Baḳ bu bāġuñ āb [ü] tāb-ı mīve-i gülnārına
Bülbül-i şūrīde bī-hūde yanar gül nārına

2 Laʿl-i nābile müzeyyen her nihāl-i tāzesi
Dest-i ḳıymet nā-resādur ḳāmet-i eşcārına

3 Defter-i ʿirfāna baḳ fehm eyle sırr-ı noḳṭayı
Çeşm-i ʿibretle neẓāre eyle berg ü bārına

4 Reng-i ālin seyr idince ʿāşıḳ-ı āşifte-dil
Şübhesüz teşbīh ider laʿl-i leb-i dildārına

5 Dinse lāyıḳdur Besīm'üñ gülşen-i iʿcāzda
Serv-i mevzūn-ı süḫan her mıṣraʿ-ı eşʿārına

VE LEHÛ

17

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 Cihānda her kime taḥṣīl-i nīk-nām gerek
Hemīşe beẕl-i mekārimde ihtimām gerek

2 Nezāre eyle siyeh ḫāl ü ḥalḳa-i zülfe
O gūne dāneye ḥaḳḳā ki öyle dām gerek

3 Kināye tevriye tecnīsile hemān olmaz
Edā-yı şiʿr-i dil-ārāda insicām gerek

4 Vuṣūl-i nükte-i zülf ü ʿiẕār-ı yāre müdām
Devām-ı silsile-i vird-i ṣubḥ u şām gerek

5 Ṭabīʿat-ı ʿurefā ġāyet ile nāzikdür
Besīm ehl-i dile dāʾim iḥtirām gerek

20a (NP 1019)

VE LEHÛ

18

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 O şūḫ āyīne-i ʿāşıḳān olur bir gün
Fürūġ-ı mihr-i melāḥat ʿayān olur bir gün

2 Cefāya her ne ḳadar māʾil olsa da dilber
Esīr-i ʿaşḳına ārām-ı cān olur bir gün

3 Taḥammül eyle göñül cevr-i çarḫ-ı gerdūna
Murāduñ üzre döner mihrbān olur bir gün

4 Hezār teşne-lebān-ı ümīd olur sīr-āb
Zülāl-i luṭf u mürüvvet revān olur bir gün

5 Olur güşāde Besīmā şükūfe-i āmāl
Nesīm-i baḫt müsāʿidvezān olur bir gün

VE LEHÛ

19

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Levḥa-i dilde ḳalem vaṣf-ı ḫaṭ-ı dilber yazar
Gūyiyā ḫaṭṭ-ı siyāḳat ile bir defter yazar

2 Medḥ idince lüʾlüʾ[-i] dendānını dür-pāş olur
Yād idince ḳāmet-i zībāsını ʿarʿar yazar

3 Sīne çāk olur teẕekkür itse tīġ-i çeşmini
Ġamzesin taʿrīf iderse ḫancer ü nīşter yazar

4 Kākül-i ḫam-der-ḫamı vaṣfında pīç ü tābile
Sūre-i leyli dil-i sevdā-zede ezber yazar

5 Neşʾe-zā olsa ʿaceb mi reşḥa-i kilk-i Besī̇m
Dem-be-dem vaṣf-ı leb-i dilberde şiʿr-i ter yazar

20b (NP 1521)

VE LEHÛ

20

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Eylese ʿarż-ı cemāl ol meh-i çār-deh sāle
Açar āġūşını ʿuşşāḳ miŝāl-i hāle

2 Olmasun nāz-fürūşende o āfet yoḫsa
Ḳatı çoḳ kimse virür mā-melekin dellāle

3 Mū-miyānına olub beste ḫayāl-i ʿāşıḳ
Diḳḳat-i tām gerek düşmeye ḳī̇l ü ḳāle

4 Lā-beḳā remzini naḳş eyleyegör ḳalbüñde
Ġırre olma bu fenāgehde ṣaḳın iḳbāle

5 Dār-ı rıḥlet idigin añla Besī̇mā dünyā
Ḥāżır ol ʿāḳıl iseñ zād gerek tirḥāle

21a (NP 1019)

VE LEHÛ

21

Mefʿūlü Mefāʿī̇lü Mefāʿī̇lü Faʿūlün

1 Naṭʿ-ı şaṭranc-ı maḥabbetde göñül ḳaldı piyāde
Ruḫsūde iken dergeh-i dildāra fütāde

2 Māt eyler idüm at ile ferzāne-revişle
Şāhum ne ḳadar fī̇l-i ʿadū düşse ʿināda

3 Manṣūbe-i dünyādan emī̇n olma oyundur
İmrār-ı ʿömür eyleme ġafletle hevāda

4 Bāzī̇çe-i dünyāya ʿaḳıllar müteḥayyir
Māt eyledi Leclāc'ı dahi naṭʿ-ı fenāda

5 Fehm eyle Besīmā ki cihān lehv ü luʿubdur
Evḳātuñı ḥaṣr eyle hemān ẕikr-i Ḫudā'da

21b (NP 1521)

VE LEHÛ

22

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 Baḳılsa vaḥdet-i Ḥaḳ cümle şeyde ẓāhirdür
Mükevvenāt ḥaḳīḳatde hep meẓāhirdür

2 ʿAṭā-yı Ḥaḳḳ'a eger her nefesde şükr itse
Yine edā-yı sipāsında bende ḳāṣırdur

3 O şūḫ-ı ʿişvegerüñ şāhid-i ḫayāliyçün
Şikāf u raḫneleri sīnemüñ menāẓırdur

4 Kitāb-ı ḥüsnini gözden geçürdüm ol şūḫuñ
Bütün ʿibādeti cevr ü cefāya dāʾirdür

5 Besīm şāʿir-i ḫōş-gū egerçi vāfirdür
Saña ʿadīl mezāyā-şinās nādirdür

22a (NP 1019)

*

23

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün

1 O cefā-cū giderek velvele āfet olacaḳdur
Yekser āvāze-i ḥüsni ile dünyā ṭolacaḳdur

2 Göñlümi alduñ elümden beni berbād idiyorsun
Olan oldı daḫi şimden girü cānā n’olacaḳdur

3 ʿAndelīb-i dil-i nālānuma cevr eyleme cānum
Düşün encāmını gül-berg-i ʿiẕāruñ ṣolacaḳdur

4 Devr-i ḥüsninde cefā itdügine nādim olub yār
Ḫaṭı geldükde cefā-pīşe ṣaḳalın yolacaḳdur

5 Nīze-i āha ḥavāle ile ṣabr eyle Besīmā
Düşmene kār idüb elbette belāsın bulacaḳdur

22b (NP 1521)

VE LEHÛ

24

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Cilve-i rengīnile her dem idüb ıẓhār reng
ʿĀrıż-ı āli baña itmekdedür her-bār reng

2 Ḫārḫār-ı ġamla zār olsam n'ola bülbül gibi
Yaḳdı yandurdı beni āh ol ruḫ-ı gülnār reng

3 Kim görürse mest olur laʿl-i leb-i mey-gūnını
Bezm-i ḥüsn içre idermiş ādemi serşār reng

4 Ġamze-i çeşm-i kebūdı çākçāk itdi beni
Seylī-i āhumla olmışdur felek jengār reng

5 Dil-rübūde olma gülzār-ı fenānuñ rengine
Pāydār olmaz ider ey dil saña zinhār reng

6 Çehre-i maḳṣūda hep reng-i ʿalāyıḳdur ḥicāb
Olsa mirʾāta ʿaceb mi perde-i dīdār reng

7 Dem-be-dem almaḳdadur ḫūrşīd-i ṭabʿumdan Besīm
Ravża-i ḥüsn-i edāda mīve-i eşʿār reng

23a (NP 1019)

VE LEHÛ

25

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 ʿĀşıḳ ne dem ki bāde[-i] laʿlin ḫayāl ider
Kesb-i neşāṭ u defʿ-i ḥumār-ı melāl ider

2 Gör gülde bu ḥaḳīḳati kim çeşm-i bülbüle
Her berg-i nāzenīnini bir dest-māl ider

3 Reng-i ʿizār-ı āline aldanma dilberüñ
Ey dil ṣaḳın ṣaḳın ki saña reng ü āl ider

4 Olmış o şūḫ ḥüsnine maġrūr o rütbe kim
Āyīne içre ʿaksine ʿarż-ı cemāl ider

5 Vaṣf eylemiş miyānını ol āfetüñ Besīm
Ẕihn-i daḳīḳa-dānı ne ince ḫayāl ider

23b (NP 1521)

VE LEHÛ

26

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Olmaz erbāb-ı hevāya ḥubb-ı dünyā bī-nemek
Müstedeldür dir mi kimse ṭuʿm-ı ḥalvā bī-nemek

2 Nev-demīde ḫaṭ nemek-rīz-i ʿiẕārı olmasun
Neşʾe-i pür-şūr-ı bāde olmaz illā bī-nemek

3 Ādeme şūr-efgen olmaz bī-melāḥat dil-rübā
Naḳş ider īrāṡ olursa ḫˇān-ı yaġmā bī-nemek

4 Mübtelā bir şūḫ-ı mellāḥa dil-i şūrīde kim
Mevce-i ḥüsni yanında vaṣf-ı deryā bī-nemek

5 Şūriş-i ʿuşşāḳa bāʿiṡ ān-ı dilberdür Besīm
Şübhesüz ānsuz olur ḥüsn-i dil-ārā bī-nemek

24b (NP 1521)

VE LEHÛ

27

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Sitem-pīşe cefā-endīşe ol şūḫ-ı vefā-düşmen
Baña bir mertebe cevr itdi kim raḥm itdi tā düşmen

2 Nigāh-ı raġbet itmez üstüḫˇānı tūtyā olsa
Siyeh-baḫt olmasun ādem olur çeşm-i Hümā düşmen

3 Girībānçāk-i şevḳ-ı ṭalʿatıdur mihr-i ġarrānuñ
Degül cāy-ı ʿaceb her gün felek olsa ḳabā düşmen

4 Ḳabūl itmez maḥabbet şirketi bir vechile cānā
ʿAceb mi sālik-i Ḥaḳḳ'a olursa mā-sivā düşmen

5 İdersin ey esīr-i nefs ʿazm-i menzil-i maḳṣūd
O vādīde muḳarrer bīm-i reh-zen reh-nümā düşmen

6 Ḳaçar ẓıll-ı Hümā'dan sāye-i maʿkūs dīvāra
Olurmış ṭāliʿi vārūn ādemde Hümā düşmen

7 Ṣaḳın ṣahbā-yı ʿaşḳı ṣaḳlayagör şīşe[-i] dilde
O bir rūḥ-ı dil-ārādur aña ammā hevā düşmen

8 Neler çekdi göñül tīr-i müjeñden ey kemān-ebrū
Rivāyet eylesem dōstum degül görmez revā düşmen

9 Hemīşe derd-nāk-i nergis-i bīmār-ı dilberdür
ʿAceb mi ḫaste-i derd-i ġamı olsa devā düşmen

10 Besīmā'nuñ ṣarīr-i ḫāmesin gūş itdi mi bülbül
Ser-ā-pā gūş olub gül gibi olmaḳda nevā düşmen

25b (NP 1521)

VE LEHÛ

28

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Gülistān-ı cihānı cilve-i gül-pīrehen ṣandum
Hezār-ı zār-ı dehri sākin-i beytü'l-ḥazen ṣandum

2 Ser-i zülf-i siyāhda yād idüp şām-ı ġarībānı
ʿİẕār-ı tāb-dār-ı dilberi ṣubḥ-ı vaṭan ṣandum

3 Müdām itmekde medhūş ʿālemi çeşm-i siyeh-mesti
Füsūn-ı ġamze[-i] cādūsını mekr ü fiten ṣandum

4 Şikest itdüm ʿaḳīdem cevher-i ferde idüb ḫande
Delīl-i müddeʿāyı noḳṭa-i şerḫ-i dehen ṣandum

5 Ḫaṭ-ı nev-ḫīzini gird-i ʿiẕārında görüb yārüñ
Demīde gülsitān-ı ḥüsn ü ān içre çemen ṣandum

6 Taḥammül itmedi esrārumı aġyāra fāş itdi
Dil-i zārum yañıldum rāz-ı ʿaşḳa müʾtemen ṣandum

7 Meger pā-beste-i reşk-i ḳad-i dildār imiş servi
Miyān-ı bāġda āzāde-i ḳayd-ı miḥen ṣandum

8 Tebessümle olınca cilve-zā dendān-ı berrāḳı
Şikāf-ı laʿl-i terde rū-nümā dürr-i ʿAden ṣandum

9 Şefīḳ u mihrbān dil-sāz imiş ʿuşşāḳ-ı nālāna
Ben ol şūḫı cefā-cū tünd-ḫū ḫāṭır-şiken ṣandum

10 Felek āvīze itmiş ṭāḳına şiʿr-i dürer-bārum
Olınca şaʿşaʿa-pīrā Besīm ʿaḳd-i Peren ṣandum

26a (NP 1019)

VE LEHÛ

29

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Kesel gelmez derūna dem-be-dem gülzāra baḳmaḳdan
Göñül de ḫālī olmaz ṣu gibi her sūya aḳmaḳdan

2 Murādı ceyş-i sermā-yı ġamı tebʿīd mi āyā
Beline her nihāl-i ter hezārān deşne ṭaḳmaḳdan

3 Nice sūzişle nālān olmasun bülbül ki gül-ġonçe
Uṣanmaz ḫāne-i sāmānına ḳundaḳ bıraḳmaḳdan

4 ʿAceb dildāde mi lāle ʿiẕār-ı āline yārüñ
Bu ḥālet müstedeldür sīnesinde dāġ yaḳmaḳdan

5 Besīmā dāʾim ibrā-yı zinād-ı fitnedür ḳaṣdı
Ḥased-kārānuñ aḥbābı biri birine çaḳmaḳdan

26b[23]

27a (NP 1019)

VE LEHÛ

30

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Her şeyde kim ki cilve-i Ḥaḳḳ'ı şühūd ider
Levḥ-i cebīn-i ʿömrini vaḳf-ı sücūd ider

2 Pervāne gibi şemʿ de ʿāşıḳ degül midür
Sūz u güdāz-ı ḳalbile maḥv-ı vücūd ider

3 ʿAnber de zülf-i dilbere dil-dāde mi ʿaceb
Yanduḳça pīç ü tābile dūdı ṣuʿūd ider

4 Mülk-i cefāya żamm içün ol şūḫ āfetüñ
İḳlīm-i dilde ġamzesi ḳaṭʿ-ı ḥudūd ider

5 Bāzār-ı ʿaşḳa girse de zühhād ey Besīm
Ser-māye-i ġurūrile bilmem ne sūd ider

27b (NP 1521)

VE LEHÛ

31

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Varını eylemeyenler mey-i ʿaşḳuñ girevi
Menzil-i ḥubb u viṣālüñ olamaz rāh-revi

2 Her kişi seçmege kişt-i ʿamelin şekl-i hilāl
Çarḫ her ay başı göstermede dās-ı direvi

3 Nīze-i āh-ı sehergāh idermiş teʾs̱īr
Siper-i düşmen olursa ne ḳadar saḫt u ḳavī

4 Ḳadd-i ḫūbān-ı cihān mıṣraʿ-ı ber-ceste midür
Ḳaşları beyyinede rā mı ʿaceb ḥarf-i revī

---

[23] Bu sayfada yazılı şiirin üstü çizilmiş ve şiir 27a'ya yeniden yazılmıştır.

5 Yine bir dīdesi āhūveşe düşdi göñlüm
Olsa ger tekye-i ʿaşḳında ʿaceb mi bedevī

6 Olınur süllem-i ṣabrile Besīmā iḥrāz
ʿİzz ü cāh u ġurefüñ mertebe-i nev-be-nevi

28a (NP 1019)
*

32

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 Laʿal dimek lebine bir laṭīf mesʾeledür
Muḥassenāt-ı bedīʿiyyede müşākeleden

2 İder mi cān-ı ʿazīzin dirīġ ʿāşıḳ olan
Metāʿ-ı vuṣlat-ı cānānile mübādeleden

3 Murādı āyīnenüñ būs-ı ʿaksi mi āyā
Taḥayyür ile ruẖ-ı dilbere muḳābeleden

4 Besīm ezelde umūr-ı kevin muḳadder iken
Ne sūd var ʿacabā baẖtile mücādeleden

28b (NP 1521)

VE LEHÛ

33

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Erbāb-ı ḳalbe nükte-i cennet ʿayān olur
Ehl-i dilüñ hemīşe cenānı cinān olur

2 İtme amān ʿāşıḳ-ı ser-geşteñi fedā
İtme efendim itme ki ḥāli yaman olur

3 Ehl-i tevāżuʿuñ yüzi yerde şeref bulub
Gün gibi nūr-ı dīde-i ẖalḳ-ı cihān olur

4 Ḥayretle nuṭḳ idemez deng ü lāl olur
Her kim Besīm vāḳıf-ı rāz-ı nihān olur

29a (NP 1019)

VE LEHÛ

34

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Dām-ı şikenc-i ʿālem şikārıdur
Dāne o dām-ı fitneye ḫāl-i ʿiẕārıdur

2 Nemnāk olursa çeşm-i ṣurāḥī görüb n'ola
Çün cām-ı ṣāf devlet-i Cem yādigārıdur

3 Gülşende sensüz ey yüzi gül bülbül-i dilüñ
Her verd-i tāze dāġ-ı dil-i bī-ḳarārıdur

4 Ḫurşīd dāġ-ber-dil olursa n'ola Besīm
Yārüñ esīr-i şevḳ-ı ruḫ-ı tāb-dārıdur

37b (NP 1521)

VE LEHÛ

35

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Ehl-i ḳulūba nükte-i cennet beyān olur
Ehl-i dilüñ hemīşe cenānı cinān olur

2 İtme amān ʿāşıḳ-ı üftādeyi fedā
İtme efendim itme ki ḥāli yaman olur

3 Fehm eyledüñse nükte-i ḫāl-i siyāhını
Mirʾāt-ı dilde sırr-ı süveydā ʿayān olur

4 Ehl-i tevāżuʿuñ yüzi yerde şeref bulub
Gün gibi nūr-ı dīde-i ḫalḳ-ı cihān olur

5 Ḳalmaz mecāl-i nuṭḳ u edā deng ü lāl olur
Her kim Besīm vāḳıf-ı rāz-ı nihān olur

41a (NP 1521)

VE LEHÛ

36

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Dinse hilāl-i burc-ı ṣafā lāleye eger
Mażmūn-ı dil-nişīn ü müsellem ḫayāl olur

2 Revnaḳ virürse ʿīd-i bahāra budur sebeb
Ḳalb eyleyince lāleyi zīrā hilāl olur

3 Lāle müşār olmayıcaḳ lāl olurimiş
Ḥaẕf-i żamīr-i lāle bu daʿvāya dāl olur

4 Ṣāḥib-żamīre ṭūṭī-i ḫōş-gū olur velī
Selb-i żamīr eyleyicek lāle lāl olur

5 Nefy-i ṭaleb ʿaleyhine olurken ādemüñ
Gāhīce lā-lehüsine olmaġa dāl olur

6 Yümn-i nigāh-ı āṣaf ü müfti'l-enāmile
Gerçi sözüñde nükte-i ḥarf-i kemāl olur

7 Raġbetler yöre olsa eger naẓmuña Besīm
Her bir kelāmı lāle[-i] bāġ-ı maḳāl olur

75b (NP 1521)

HÜVE'L-FEYYĀŻ

37

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Oldum ġarīḳ-ı lücce-i luṭf u mürüvvetüñ
Dil-mürde oldı zinde-i nuṭk-ı ʿināyetüñ

2 Vaḳf eyledüm maḥabbetüñe naḳd-i ʿömrümi
Bilmem nice edā ideyüm şükr-i niʿmetüñ

3 Devletde dāʾim eyleyüb Allāh eylesün
Her dem füzūn pertev-i mecd ü saʿādetüñ

4 Dāʾim güşād idüb der-i deryā-nevālüñi
Olsun hemīşe merciʿ i erbāb-ı ḥācetüñ

5 Sâyende def'i-i gam idüp oldı 'Ömer Besîm
Farḳında ber-devām ide Ḥaḳ ẓıll-ı reʾfetüñ

RÛBÂ’İLERİ

RUBĀʿİYYĀT-I BESĪM-İ MEKTŪBĪ-İ ṢADR-I ʿĀLĪ

29b (NP 1019)

RUBĀʿĪ

1

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Cefā vü miḥnet ü derd ü belā senden gele cānā
Anı ben ṣaḳlarum biñ cānile minnet bilüb cāna

2 Kemān ebruvānuñ ḥaḳḳıçün luṭf u ʿināyet ḳıl
Teraḥḥum eyle bu bī-çāreyi gel atma yabana

39b (NP 1019)

RUBĀʿĪ-İ BESĪM

DER-TEFERRÜC-İ ṬOLMABAĠÇE

2

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Menbaʿ-ı sīm-āb-ı dil-cū ravża-i ferḥat-fezā
Seyr idenler dil-rübūde mevḳiʿ-i zībāsına

2 Ḥaml olınsa ehl-i dil ʿindinde şāyāndur Besīm
Ṭolmabāġçe lafẓı leb-rīz-i ṣafā maʿnāsına

41b (NP 1521)

VE LEHÛ

3

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Sebzgūn zer-tār lāzımdur libās-ı nev-bahār
Müddeʿāmuñ ṣıdḳını is̱bāta olmaz mı medār

2 Fażl-ı Ḥaḳ'dan her dıraẖtuñ dūş u destinde Besīm
Ḥulle-i ḥaḍrā ile zerrīn şükūfe āşikār

VE LEHÛ

4

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün

1 Dil-ārā ṭıfl-ı Bihzād-ı ṣafā ḥaḳḳā Bebek'dür
ʿUyūn-ı sāḥil-i deryāda gūyā merdümekdür

2 Ṣafā-yı ṣadr-ı ʿālī-ḳadr ile müfti'l-enāma (…)[24]
Besīmā ṣıdḳile her dem duʿā itmek gerekdür

VE LEHÛ

5

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Tāb-ı āhumdan zer-i maḥbūb itmez mi ḥaẕer
Kim raḳīb ḳalbini taslīṭile eyler cefā

2 Nev-sarāy-ı kīseyi teşrīfi vaʿd eyler gehī
İşimüz altun olurdı vaʿde itseydi vefā

VE LEHÛ

6

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Çıḳdı raḳṣa şīve vü nāzile cānum pāresi
ʿĀlemi başdan çıḳardı çıḳ çıḳ-ı çārpāresi

2 Ḳalmayub ṣabr u ḳarārı düşdi deşt-i ḥayrete
Dil olub bir çeşmi āhū çengīnüñ āvāresi

42a (NP 1521)

VE LEHÛ

7

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Eyledüm āġūş-ı eşvāḳum güşāde dilbere
İtdüm işbu beyt-i raʿnāyı cevāb-ı mā-ḥażar

---

[24] Hece eksik

2 Ẓarf-ı zībādur efendim el-amān laġv olmasun
Eyle teşrīf-i ṣafā-baḫşuñla ẓarf-ı müsteḳar

VE LEHÛ

8

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Zinhār meclis-i rindāna girme ey keder
Girme ṣaḳın ki başuña çatlamaya ḳabaḳ

2 Rindān-ı ṣāf-meşrebe ʿādet budur müdām
İtmez şitāb menzili alur ayaḳ ayaḳ

VE LEHÛ

9

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Cez̠be-i dīdār kim ol server-i ḫūbānadur
Şemʿ-i ḥüsn ü ānına ʿālem bütün pervānedür

2 Zūr-ı bāzū ile alduñ naḳd-i göñlüm ʿāḳıbet
Ṣaḳla lāzımdur efendim gevher-i yek-dānedür

42b (NP 1019)

VE LEHÛ

10

Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün

1 Ḫāmeyi aldum ele tā ki senüñ vaṣfuñı
Eyleyeyüm şevḳıle zīver-i levḥ-i edā

2 Der-ʿaḳab idüb nidā didi ṣarīr-i ḳalem
Hâcet-i meşşâta nîst rûy-ı dil-ârâ merâ

43b (NP 1019)

VE LEHÛ

11

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Ruḫ-ı pür-tāb-ı dildāra muʿādil nūr gördüñ mi
Bedel zülf-i siyāha bir şeb-i deycūr gördüñ mi

2 Nigāhı mest-reng-i bāde-i nāz u ġurūr olmış
Yine ey dil süzilmiş dīde-i maḫmūr gördüñ mi

VE LEHÛ

12

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Cām-ı ʿīd almaġiçün sāḳī-i dehrin ayaġı
Öpülür naḳd-i dil ü cān daḫi īs̱ār olınur

2 Dilber āġūşa gelür kendü ḫırām eyleyerek
Şeref-i ʿīd-i mübārek nice inkār olınur

VE LEHÛ

13

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Ḥaḳ senüñ her günüñi ġıbṭa-i nev-rūz itsün
Ṭāliʿ-i devlet ü iḳbālüñi fīrūz itsün

2 Gül gibi gülşen-i devletde idüb şād seni
Āteş-i ġamla dil-i düşmeni pür-sūz itsün

44a (NP 1019)

VE LEHÛ

14

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Şemşīr-i ġamzeñ eyledigi yāreler ile
Sīnem hemīşe ṭaʿne-zen-i lāle-zār olur

2 Bilmem ne āteşile ne sevdāya uġradı
Gülşende dāġ-ber-dil olub lāle zār olur

VE LEHÛ

15

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1 Yansa yaḳılsa lāle ʿaceb mi bahār içün
Şāh-ı bahār devri gelince çerāġ olur

2 Nevʿan müşābehetle ruḫ-ı ḫāl-dāruña
ʿUşşāḳ-zāde sevdicegüm ṭaġı bāġ olur

VE LEHÛ

RUBĀʿĪ-İ DĪĞER ṢADR-I ESBAḲ ḤEKĪM PAŞA-ZĀDE ʿALĪ PAŞA

16

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1 Senüñle devlet ü sen devletile maʿmūr ol
Ḳabūl ide bu duʿāmı benüm cenāb-ı Ḫudā

2 Ümīd budur ki bu Devlet ʿAliyye'dür çünki
Bulur şeref nisbetüñle neşv ü nemā

44b (NP 1019)

VE LEHÛ

17

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Eylese ḫāmem eger vażʿ-ı esās-ı inşā
Eyler eşkāl-i dil-ārāsın ʿUṭārid teʾsīs

2 Vaḳʿa-i devleti maṭbūʿ iderdi taḥrīr
Kilk-i ḫōş-gū-yı Besīm olsa eger vaḳʿa-nüvīs

VE LEHÛ

18

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Āṣafā deryā-kefā ʿavn-i Ḫudā'dan dāʾimā
Cümle kāruñda gele teʾyīd teʾyīd üstine

2 Her umūruñda cenāb-ı Ḥaḳ muvaffaḳ eyleyüb
Sāye-i luṭfuñda ʿālem ʿīd ide ʿīd üstine

RUBĀʿĪ

19

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1 Kilk-i cūduñ lūle-i ser-çeşme-i iḥsāndur
Reşḥasıyla kişt-i āmāl-i cihān sīr-āb olur

2 Ḥaḳ güşāde eyleye dāʾim der-i iḳbālüñi
Çünki her dem dergehüñden ḫalḳa fetḥ-i bāb olur

RUBĀʿĪ

20

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Efendim kilk-i cūduñ lūle-i yenbūʿ-ı iḥsāndur
Hemīşe ẕātuña luṭf u mürüvvet lāyıḳ-ı şāndur

2 Kemāl-i ıżṭırābumdan żarūrī keşf-i rāz itdüm
ʿİnāyet himmet eyle ġāyet aḥvālüm perīşāndur

42a (NP 1019)

*

21

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1 Ṣadme-i ṭōb u tüfeng ü ḳılıca ḳalmadı yer
Yıḳdılar ḳalʿa-i sāmānumı Ḥarbiyyeliler

2 Acıyup süni-i müjgān ile mecrūḥ dile
Sürdiler merhem-i şefḳat yine Ṭıbbiyyeliler

22

Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün

1 Kimdür bizi menʿ eyleyecek bāġ-ı cināndan
Mevrūs̱-ı pederdür girerüz ḫāne bizümdür

69b (NP 1521)

VE LEHÛ

23

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1 Mekārim-pīşe luṭf-endīşe [...][25] Efendi kim
Maʿārifle sezādur olsa küttābuñ ser-efrāzı

[25] Kelimenin yeri boş bırakılmıştır.

2 Ne mümkin olmamaḳ vādīsinüñ meftūn u ḥayrānı
Gelince şīve-i reftāra bir kez kilk-i ṭannāzı

3 Degül midür mübīn mis̱li nā-yāb olduġın cānā
Temāşā eyle şekl-i ḥarf-i lādur ṣūret-i kārı

4 Nihāl-i ḫāmesi revnaḳ-fezā-yı gülşen-i maʿnā
Leṭāfetde ṣarīr-i dil-pez̠īri bülbül āvāzı

5 Medīḥ-i ẕāt-ı pākinde fünūnı eyleyüp icrā
İderdüm yek-be-yek vaṣfında īmā ṭarz-ı iʿcāzı

6 Efendim pāymāl-i ḥüzn ü ġam olmaġla maʿẕūrum
Besīm'i eyledi pā-māl-i ẕillet baḫt-ı nā-sāzı

7 İdüb ʿömrüñ füzūn ḫaṣmuñ zebūn taḫtuñ ḳavī Mevlā
İde ẕāt-ı şerīfüñ ʿālemüñ memdūḥ u mümtāzı

45b (NP 1019)

24

*[26]

1 El sīneye ḳoyub Ḥaḳḳ'uñ selāmın
Virdi bendesine ol şehin maḥbūb

2 Aldum edāyile faṣīḥ kelāmın
İşte böyle olsa ʿālemde maḥbūb

3 Şöyle bir nev-rest sözi nev-bahār
Eyledüm pāyüñe eşkümi nis̱ār

4 Cemālüñ bāġında bülbülüñ hezār

[26] Hece ölçüsüyle yazılmaya çalışılan bir eksik şiir

FARSÇA GAZELLER

44b (NP 1019)

HÜVE'L-FEYYĀŻ

ĠAZEL-İ FĀRİSĪ-İ NEV-ZEMĪN-İ MÜLTEZEM

1

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

مثال خامهِ گویا زبان خامُشی دارم
چو نقش نامه زیبا بیان خامشی دارم

معارف درنهادن مرکب شد دوآت آسا
اکرچه صنبع فیضم دهان خامشی دارم

جنان واله شدم بر جلوهِ رخسار کلکونش
مثال صورت بلبل فغان خامشی دارم

هزاران معنی باریك زایدازسکوت من
سویدای درونم ترجمان خامشی دارم

بسیم ازصفحهِ حالم چها پیدا شود هر دم
چو نقش لوح عالم داستان خامشی دارم

45b (NP 1019)

VE LEHU MÜLTEZEM

2

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

چو موج آب شمشیر اضطراب ساکنی دارم
مثال نار تصویر التهاب ساکنی دارم

بشوق جذبهِ خورشید رخسار جهانتابش
همیشه شبنم آسا إنجذاب ساکنی دارم

عجب دلبستهِ سودای شورانکیز دلدارم
مثال چین کاکل پیچ و تاب ساکنی دارم

نمایم صورتا تمکین آسایش نمیدانم
چو قلبم بی توقف انقلاب سایه کنی دارم

بسیم از نالهِ آماج آثارم شود روشن
خدنك غمزهِ شوخم شتاب ساکنی دارم

46b (NP 1019)

VE LEHU

3

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

نه دور سر شورش سودا نه وردل آرزو دآرم
نه باك ازكس نه پروا از سپهر كينه جو دارم

ندآرم بار كلفت درجهان آزاده چون سروم
نه درسر رنج مخموری نه ساغر نه سبو دارم

رباريكی بدقّت رشتهِ فكرم نمی پيچيد
دراوصاف ميانش صد خيال همچو مو دارم

مثال هاله شد آغوشم ازخميازهِ حسرت
كه من دردل هوای نازنينی ماهرو دارم

شود ناسورتر زخم دلم ازبخبهِ مرهم
نه فكر رشته و سوزن نه اميد رفو دارم

نيم خالی زآه و ناله و زاری دربن كلشن
زشوق كلعذاری همچو بلبل كفتكو دارم

بسيما بسكه درعشق و محبت كشته ام فانی
نمی يابم زخود هركز نشانی جستجو دارم

47b (NP 1019)

VE LEHU

4

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

عشاقرا زهر و جهان غم نميشود
قيد سرور و ماتم عالم نميشود

آن دلكه صاف شد همه كارش صفا بود
ازنيك و بد چو آينه درهم نميشود

ازكفتكوی مكر و فسون ووچشم مست
يك هوشيار نيست كه مُلزَم نميشود

ادم شد انكه ماظهر ابرار آدمست
ورنه بشكل و شاكله آدم نميشود

اسرار عشق نكتهِ باريك شد بسيم
عقل فحول واقف محرم نميشود

48b (NP 1019)

EBÜ’L-FEYYĀŻ

ĠAZEL-İ ŞEVKET TAḪMĪS-İ BESĪM

5

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

دمادم جوششی دادم دوچشم خونفشانمرا
براوج ناله و فریاد کردم آشیانمرا

نشد ازباد آه من اثر غنچه دهانمرا
الهی رنك تأثیری کرامت کن فغانمرا
بموج اشك بلبل آبده تیغ زبانمرا

خیال مومیانی نال حسمم را جنان دارد
بخود کر هستیٔ موهوم بیدار و کران دارد

زحالم نوك تارخامهِ مویین بیان دارد
تنمرا بسکه ضعف تیره باختی ناتوان دارد
کند چشمم هما مژکان تصور استخوانمرا

زشوق بادهِ لعل لبش دردل مُلی دارم
سبووش درکلوی سینه صیت قلقلی دارم

بنالم روز و شب هر دم نوای بلبلی دارم
امید نکهت رحمی زبی پروا کلی دارم
که آواز شکست رنك نیدارد فغانمرا

زاستاد حقیقت نسخهِ دلرا کسی خواند
رموزات کلستان جنانرا یك بیك داند

براوج کلبن و فردوس اعلی بال جنباند
زرشك من برك كل موی آتشدیده را ماند
خس و خارست از مژکان بلبل آشیانمرا

بسیما هرکه باشد آشنای لجهِ وحدت
زامواج شئوناتش بفهمد نکتهِ حکمت

مشو غافل زخود هُشدارقرکشا دیدهِ عبرت
نهالم خورده آب ازجوی طبع خویشتن شوکت
بهاری میچکدر کر افشری برك خزانمرا

MEKTUPLARI

86b (NP 1521)

*

1

Devletlü ʿināyetlü ʿāṭıfetlü mürüvvetlü veliyyü'n-niʿam efendim sulṭānum ḥażretleri bundan aḳdem Nādir Şā[h] [i]le olan mükālemesinüñ baʿż ʿöẕr-i şerʿīsi olmaḳdan nāşī ḳarīn-i müsāʿade-i cihāndārī olmadığı ḥālā Diyārbekr vālīsi vezīr-i mükerrem saʿādetlü serʿasker paşa ḥażretleri ḳullarınuñ ṭaraf-ı bendegīye taḥrīr [i]tdikleri ḳāʾimeleri mażmūnından Meḥemmed Aġa ḳullarınuñ Devlet-i ʿAliyye'de teʾḫīrinden ve baʿż ʿalāyimden [m]aʿlūm-ı çākerī olmaġla emr ü fermān devletlü ʿināyetlü veliyyü'n-niʿam efendilerimüzüñdür.

Fi'l-aṣl ḫuṣūṣ-ı merḳūm [mü]sāʿade buyurulmaḳ murād-ı çākerī olmayup muḳteżā-yı vaḳt ü ḥāle göre ṭarīḳ-ı meẕkūr ile şāh-ı merḳūm [ol] ḥavālīde defʿ ü rüʾyet-i tedārike müsāʿade-i vaḳt içün öyle mükāleme olınub keyfiyyeti maʿrūż-ı ḫāk-i pāy-i [d]evletleri ḳılınmışdı.

Yoḫsa o maḳūle Memālik-i Maḥrūse'ye hücūm ve iḳtiḥām ve fażā ve şenāʿate iḳdām iden [a]ʿdā-yı dīn ile müṣālaḥa muvāfıḳ-ı ġayret ü ḥamiyyet olmayub inşāʾallāhü'r-raḥmān **(87a)** sulṭān-ı serā-perde-i ʿiṣmet ḫānvāde-i sarāy-ı ʿiffet mefḫarü'l-muḫadderāt tācü'l-mestūrāt veliyyü'n-niʿamum efendim sulṭānum ḥażret[le]rinüñ zīnet-baḫş-ı çeşm-i ḥūrān olmaġa şāyān ve ḫāk-i pāy-i küḥlü'l-cevāhirleri dīde-i ʿubūdiyyetüme keşīde olınub duʿā-yı devām-ı ʿizz ü devlet ü niyāz-ı beḳā-yı ṣıḥḥat ü ʿāfiyetleri ʿarş-ı berīne resīde ḳılındığı siyāḳında Ḥaḳ sübḥānehü ve teʿālā ḥażretleri rifʿat-ārā-yı ḳaṣr-ı ʿizzet ve midḥat-efzā-yı kāḫ-ı devlet olan mübārek vücūd-ı şerīflerin ekdār-ı kevniyyeden maṣūn ve maḥfūẓ idüb sebeb-i iftiḫārum ve bāʿiṡ-i ibtihācum olan sāye-i hümāyūnların ser-bendegānumdan dūr eylemeye āmīn.

ʿArż-ı ḥāl-i bende-i dīrīne ve bende-nāme-i direm-ḫarīdeleridür ki eger bu bende-i ʿāciz ü efgende-[i] nā-çīzleri cānibe icāle-i naẓar-ı hümāyūnları bī-dirīġ buyurılub çi günki aḥvāl-i bendegānemden istifsār-ı hümāyūn buyurılur ise leyl ü nehār-ı dergāh-ı kār-sāz u bārgāh-ı bī-niyāza dü destüm bāz idüp sebeb-i devletüm veliyyetü'n-niʿmetüm efendim sulṭānum ḥażretleri ber-vefḳ-ı dil-ḫ˘āh ḥuṣūl-pezīr olup ʿömr-i medīd ve ṣafā-yı mezīd ile gülzār-ı cihānda ʿīş-i saʿīde maḳrūn-ı ḳadīm ve bu ʿabd-i müstedīmlerin mübārek naẓar-ı hümāyūndan ibʿād buyurmayub sāʾir bendegān-ı ẕī-şānları gibi beyne'l-aḳrān mefḫar-ı mübāhī buyurmaları bābında emr ü fermān ve luṭf u iḥsān sulṭānü'l-muḫadderāt tācü'l-mestūrāt sebeb-i ʿizz ü devletüm veliyyetü'n-niʿmetüm efendim sulṭānum ḥażretlerinüñdür. **(87b)** Sulṭān-ı serā-perde-i ʿiṣmet ḫānüvāde-i bārgāh-ı ʿaẓamet saʿādet-baḫş-ı sarāy-ı şāhī ve neẓāret-bāş-ı ḳaṣr-ı pādişāhī efendim sulṭānum ḥażretlerinüñ cilā-baḫş-ı dīde-i bendegān olmaḳda ṣad mertebe küḥlü'l-cevāhirden aʿlā ve erḳā olan ḫāk-i pāy-i şerīfleri dest-i taʿẓīm ü benān-ı tekrīm ile çeşm-i ʿubūdiyyetüme keṡīre olaraḳ duʿā-yı devām-ı ʿömr-i devlet ve niyāz-ı beḳā-yı rifʿatleri çarḫ-ı berīne resīde ḳılındığı ẕeylinde hemīşe mübārek vücūd-ı şerīfleri ekdār-ı kevniyyeden maṣūn ve serīr-i ʿāfiyetde ʿizzet ü devletle mekīn olmaları ve hediyye-i ġaybiyye-i ilāhiyyelerinüñ selāmet ile vücūda gelmesi edʿiyyesine tā-be-seḥer ḥırḳa-i resūl civārında dergāh-ı ḳāḍi'l-ḥācāta müdāvīm iken bir beşīr-i ʿināyet müşīr-i hezār-saʿādet ile ol māh-ı burc-ı şerefüñ ṭulūʿını yaʿnī ol kerīme-i mükerreme-i cihānuñ ve ol nev-bāve-i bāġ-ı kemālüñ sāḥa-i vücūda ẓuhūrını tebşīr itmekle bu bendelerinüñ ol ānda olan sürūr-ı memnūniyyetümi hezār gūne zebān ile taʿbīr ve ṣad gūne ḳalem ile taḥrīr eylemek mümkin olmadığından işbu ʿarż-ı ḥāl-i bendegānemde īmā ve işāret olındı cenāb-ı feyyāż-ı çāre-sāz ve ol ḳādir-i kār-sāz u bī-niyāzdan niyāzum budur ki ol mürüvvetü't-tāc-ı ibtihācuñ velādet-i bā-saʿādetlerin ḫāṣṣaten veliyyünniʿam efendilerimize ve ʿāmmeten sāʾir süddegānlarına müteyemmin mübārek eyleyüp hezār sürūr-ı mürüvvetlerile gerek efendilerimizi ve gerek bu bendelerin memnūn ü mesrūr eyleye āmīn yā muʿīn.

ʿİṣmetlü ʿiffetlü kerem ʿināyetlü mezīd ü mürüvvetlü veliyyü'n-niʿmetüm efendim sulṭānum ʿiṣmet-penāh ḥażretlerinüñ mübārek dāmen-i devletleri taḳbīl ve ādāb-ı meclis-i ʿāliyeleri tekmīl ḳılındığı ḫılālinde maʿrūż-ı [d]āʿī-i ḳadīm ve s̱enā-kār-ı müstedīmleridür ki benüm ʿiṣmet-şiʿār ü ʿināyet-kār efendim sulṭānum ḥażretleri ez-ḳadīm dāʿī-i dāʾimleri olub her ān ve her sāʿatde daʿavāt-ı ḫayr-encāmları ile evḳāt-güẕār oldığı iʿlān ü işʿāra bahānecū iken bu defʿa vürūd iden **(88a)** ʿīd-i aḍḥānuñ feyż ü tebrīki vesīle-[i] ʿarż-ı tuḥaf [u] hedāyā-yı daʿvāt olmışdur.

Hemān Īzid-i teʿālā celle celālühü ḥażretleri kerem ʿināyetli efendime müteyemmin ve mübārek eyleyüb kāşāne-i ʿāfiyetde hezār ü hezār ʿīd-i aḍḥālara resīde eyleye bu bende ve sāʾir çerāġ-efrūḫtelerin mesrūr ü memnūn eyleye āmīn ve bundan böyle daḫi öteden berü meʾlūf oldıġum iltifāt-ı ʿāliyelerin ḥaḳḳ-ı dāʿiyānemde bī-dirīġ buyurılmaḳ bābında luṭf u mürüvvet ʿiṣmetli ʿiffetli ʿināyetli efendim sulṭānum ḥażretlerinüñdür.

Serā-perde-i ʿiṣmet ve ser-levḥa-i dībāce-i ʿiffet olan devletli ʿināyetli mezīd ü mürüvvetli veliyyü'n-niʿmetüm efendim sulṭānum ʿismet-penāh ṭālellāhü ʿömrehû ḥażretlerinüñ mübārek ʿiṣmet-iştimāllerine rūy-ı ʿubūdiyyet fersūde ḳılunub ve rüvāt-ı irtifāʿ-ı ʿiffet-i devletleri edāsıyla maʿrūż-ı istihāmlarıdur ki benüm ʿiṣmet-penāhum veliyyünniʿmetüm efendim sulṭānum ḥażretleri bu ḳulları öteden berü duʿā-gūyān-ı ḳadīmlerinden oldıġumdan nāşī sulṭān-ı serā-perde-i ʿiffet ḫānüvāde-i sarāy-ı ʿiṣmet mefḫarü'l-muḫadderāt tācü'l-mestūrāt veliyyetü'n-niʿmetüm efendim sulṭānum sulṭān-ı ʿālī-şān ḥażretlerinüñ zīnet-baḫş-ı çeşm-i ḥūrādan olmaġa şāyān ve ḫāk-i pāy-i küḥlü'l-cevāhirleri dīde-i ʿubūdiyyetüme keşīde olınub duʿā-yı devām ʿömr ü ʿizz ü devlet ve niyāz-ı beḳā-yı ṣıḥḥat ü ʿāfiyetleri ʿarş-ı berīne resīde ḳılındığı siyāḳında Ḥaḳ sübḥānehü ve teʿālā ḥażretleri rifʿat-ārā-yı ḳaṣr-ı ʿizzet ve midḥat-efzā-yı kān-ı devlet olan mübārek vücūd-ı şerīẓflerin ekdār-ı kevniyyeden maṣūn ve maḥfūẓ idüb sebeb-i iftiḫārum ve bāʿis̱-i ibtihācum olan sāye-i hümāyūnların bu bendegān üzerinden dūr u mehcūr eylemeye āmīn bi-ḥürmeti ṭā-hā ve yā-sīn mimmā baʿd benüm devlet-medār-ı

ʿiffet-şiʿār ʿālī-tebār veliyyetü'n-niʿmetüm efendim sulṭānum ḥażretlerinüñ berāy-ı istiṭlāb u istirāḥat-i mevsim-i sāḥil-serā-yı ʿālīlerinden teşrīf-i Āsitāne-i **(88b)** devlet-āşiyāneleri zemzemesi vāṣıl-ı şemʿ-i s̱enā-kārları ol demde mücerred tebrīk-i ḳudūm-i meymenet-lüzūmları żımnında taḥrīr-i ʿarż-ı ḥāle cesāret ḳılındı hemāre Ḥaḳ celle ve ʿalā ḥażretleri müteyemmin ve mübārek eyleyüb ve hezārān vürūd-ı naḳl oluna ve ṣafā-yı iḳtirān-ı ʿināyet-kār efendimi s̱ābit ü dāʾim idüb ve sāye-i hümā-vāye-i devletlerinde bu bendelerin ve bu ʿabd-i memlūklerin mesrūr ve dil-şād buyurmaḳ bābında luṭf u iḥsān devletli ʿināyetli ʿiffetli ʿiṣmetli veliyyü'n-niʿam efendim sulṭānum ḥażretlerinüñdür.

Farīża-i ẕimmetüm olan ḥālā cümlemize teşrīfi ẓuhūr eyleyen ʿīd-i pür-saʿīdlerinüñ tebrīk ü muʿāyedesi bādī ʿarīża-i ʿubūdiyyetüm olmışdur hemāre Ḥaḳ sübḥānehü ve teʿālā ḥażretleri ʿināyetlü efendime müteyemmin ve tebārükile mażbaṭa-i bende-gānede mażbūṭ ve bu ḳulların mesrūr ve hezārān ems̱ālinüñ vürūdıyla ve bed-ḫ̮ˇāhān-ı Devlet-i ʿAliyye'lerin maḳhūr eyleye āmīn ve bundan böyle daḫi bu ʿabd-i s̱enā-ḫ̮ˇānların cerīde-i bendegāne zümresinden iḫrāc buyurmamaḳ bābında luṭf u iḥsān

SONUÇ

Din ve Tasavvuf bölümünde şâirin herhangi bir tarikata mensup olduğunu ifade eden beyitleriyle karşılaşmadık. Şâir dinî meselelerde İslâm akîdesine sıkı sıkıya bağlıdır. Şiirlerinde çok fazla dinî ve tasavvufi terimler kullanmamıştır. Şâirin din ve tasavvufla ilgili terimleri daha çok şiirinin anlamını derinleştirmesi, sanat gücünün ortaya çıkması bakımından kullandığı söylenebilir.

Cemiyet bölümünde Osmanlı sahası devlet adamlarından Sultan Mahmud, Sultan Selim, Abdülhamid Han, Sultan Mustafa, Ali Paşa, Hamza Paşa, Hadice Sultan, Mehemmed Paşa ve Osmanlı dışındaki devlet adamlarından sadece Kırım tarihiyle ilgili olanlardan bahsedilmiş. Az da olsa tarihî-efsanevî kahramanlardan bahsedilmiş. İçtimaî unsurlarla ilgili kavramlardan bahsedilmiş.

İncelememizin üçüncü bölümü olan İnsan, sevgili, âşık ve rakip üçgeni içinde ele alınır. Bunlardan en çok işlenen sevgilidir. Besîm, sevgiliye ait mefhumlara geniş yer verir. Sevgili ve âşığın birbiri ile olan ilşkilerinden bahseder.

Dördüncü bölüm olan Tabiatı; kozmik unsurlar, zaman unsuru, hayvanlar, bağ-çemen ve bitkiler açısından inceledik. Bu bölümde yer alan unsurların tamamı, insan emrine verilmiş birer nimet olarak düşünülür. Burada sözü edilen güneş, ay gibi kozmik unsurlar sevgilinin benzetileni olarak kullanılır ki bu da sevgiliye yüce bir varlık vasfı kazandırır. Bitkilerden gül, hayvanlardan bülbül en çok zikredilen kavramlardandır.

Divânda yer alan unsurlar ve teşbihler Klasik şiir kültürüne sahip olduğunu göstermektedir. Çok şiir yazmamasına ve şiirlerinde teknik bakımdan kusurlar bulunmasına rağmen, şair Arapça ve Farsça'ya hâkimdir. Bunu da yazmış olduğu şiirlerinde görmekteyiz. Ayrıca bulunduğu konum ve almış olduğu eğitim de bunu göstermektedir.

Kullandığı dil devrine göre son derece sade ve anlaşılırdır. Kullandığı kelimeler ise daha çok mesleği ile ilgili kelimelerdir. Kethuda kaleminde çalışmasından dolayı kalem kelimesini çokça kullanmıştır.

Şair divânında herhangi bir şairden etkilenip etkilenmediğini dile getirmemiştir.

Sonuç olarak, Ömer Besîm divânında nazım şekillerinin tamamını kullanmamasına rağmen, sanatını daha iyi aksettirdiği âşıkâne gazelleriyle, klasik şiir kültürüne sahip olduğunu hissettiren bir divan şairidir.

KAYNAKÇA

Akar M. (1994). Su Kasidesi Şerhi, Ankara: TDV Yay.

Aypay A. İ. (1998). İzzet Ali Paşa Divânı-hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği, İstanbul.

Büyük Türk Klasikleri (1985). I-XII, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.

Çavuşoğlu M. (2001). Necâtî Bey Dîvânı'nın Talili, İstanbul: Kitabevi Yay.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi 1-14, İstanbul, C 11 , Çağ Yay.

İpekten H. (2004). Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz (6. baskı), İstanbul: Dergâh Yay.

Kazancı A. Lütfi.(2004) İslâm Akâidi, İstanbul: Marifet Yay.

Kurnaz C. (1996). Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, İstanbul: MEB Yay.

Kurnaz C. (1997). "Dîvân Şiiri Geleneğinden Yararlanma", Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yay. Ankara: 284-289

Külekçi N. (2005). Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Ankara: Akçağ Yay.

Levend A. S. (1984). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Levend A. S. (1998). Türk Edebiyatı Tarihi I (4. baskı), Ankara: TTK Yay.

Onan N. H. (1991). İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, İstanbul: MEB Yay.

Onay A. T. (1993). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar (Haz: Cemal Kurnaz), Ankara: TDV Yay.

Özön M. N. (1983). Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük (3. baskı), İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.

Pekolcay N. (2002). İslâmî Türk Edebiyatı (5. baskı), İstanbul: Kitabevi Yay.

Râmiz, Âdâb-ı Zurâfâ,37-38.

Sami Ş. (1999). Kâmûs-ı Türkî (7. baskı), İstanbul: Çağrı Yay.

Sarı M. (1990). Kırım Mü'ellifleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Sefercioğlu N. (2001). Nev'î Divanı'nın Tahlili (2. baskı), Ankara: Akçağ Yay.

Şentürk L., Yazıcı S. (1997). Diyanet İslâm İlmihali (3. baskı), Ankara: TDV Yay.

Tarlan A. N. (2000). Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik (4. baskı), Ankara: Akçağ Yay.

Tarlan, A. N. (1998) Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Ankara: Akçağ Yay.

Tolasa H. (2001). Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası (2. baskı), Ankara: Akçağ Yay.

Tökel D. A. (2000). Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Ankara: Akçağ Yay.

Türk Dil Kurumu (1988). Türkçe Sözlük I-II, Ankara: TDK Yay.

Türk Dil Kurumu (2005). Yazım Kılavuzu (24. baskı), Ankara: TDK Yay.

Yıldırım S. (2004). Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, İstanbul: Işık Yay.